

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

ПАНЧЕНКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 347.122: 347.23

**ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ  
ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ**

Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;  
сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

**Науковий керівник:**

кандидат юридичних наук, доцент  
ПЕЧЕНИЙ Олег Петрович

Одеса – 2016

## ЗМІСТ

|                                                                                               |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ .....                                     | 10  |
| 1.1. <i>Захист права власності: поняття за зміст</i> .....                                    | 10  |
| 1.2. <i>Система способів захисту права власності</i> .....                                    | 24  |
| <i>Висновки до Розділу 1</i> .....                                                            | 46  |
| РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИЗНАННЯ ПРАВА<br>ВЛАСНОСТІ.....                             | 48  |
| 2.1. <i>Теоретико-правовий аналіз сутності вимоги про визнання права власності</i><br>.....   | 48  |
| 2.2. <i>Правова природа вимоги про визнання права власності</i> .....                         | 76  |
| 2.3. <i>Позовна давність у вимогах про визнання права власності</i> .....                     | 90  |
| <i>Висновки до Розділу 2</i> .....                                                            | 98  |
| РОЗДІЛ 3 ОКРЕМІ ВИДИ ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ.....                                            | 100 |
| 3.1. <i>Визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва</i> .....                 | 100 |
| 3.2. <i>Звільнення майна з-під арешту як вид вимоги про визнання права власності</i><br>..... | 123 |
| 3.3. <i>Визнання права власності в порядку спадкування</i> .....                              | 144 |
| 3.4. <i>Визнання права власності за набувальною давністю</i> .....                            | 158 |
| <i>Висновки до Розділу 3</i> .....                                                            | 175 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                 | 179 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....                                                              | 184 |

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Власність, будучи економічною основою розвитку суспільства, відіграє ключову роль у стабільному розвитку держави. Право власності в системі існуючих цивільних прав вважається одним із основоположних прав людини, саме тому захист власності є першочерговою задачею будь-якої держави.

Важливе місце в системі цивільно-правових способів захисту займає визнання права власності. Виокремлення цього способу захисту в Цивільному кодексі України 2003 року (далі – ЦК України) було обумовлено його розповсюдженістю у практиці, що підтверджується значною кількістю судових спорів про визнання права власності.

Проте до цього часу проблеми застосування визнання права власності як самостійного способу захисту цивільних прав ще не були предметом спеціального комплексного дослідження. У зв'язку з цим перед наукою цивільного права стоїть завдання визначення правової природи, ознак, суб'єктного складу визнання права власності як способу захисту цивільних прав, дослідження окремих видів вимог про визнання права власності.

Потребує удосконалення й чинне цивільне законодавство в цій сфері та практика його застосування, що обумовлює необхідність розробки науково обґрунтованих підходів до вирішення проблем визнання права власності.

Окремі правові аспекти визнання права власності як способу захисту цивільних прав були предметом дослідження таких правників як В.І. Борисова, А.В. Венедіктов, О.П. Вершинін, Д.М. Генкін, В.П. Грибанов, І.О. Дзера, І.В. Жилінкова, О.С. Іоффе, І.С. Канзафарова, Н.С. Кузнєцова, О.Є. Кухарєв, В.В. Луць, В.Ф. Маслов, О.О. Отрадна, О.П. Печений, О.А. Пушкін, О.П. Сергєєв, К.І. Скловський, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Суханов, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко та ін. Утім, праці зазначених учених були виконані в різні часи та за різних суспільно-історичних,

політичних і правових реалій та не висвітлюють багатьох проблемних питань застосування визнання права власності як способу захисту цивільних прав.

Попри наявність достатньої кількості питань як теоретичного, так і прикладного характеру, за час дії чинного ЦК України не було здійснено жодного дисертаційного дослідження з означеної проблематики.

Таким чином, актуальність теми дисертації обумовлена необхідністю її теоретичної розробки в національній доктрині цивільного права, внесення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства та практики його застосування у сфері визнання права власності як способу захисту цивільних прав.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Теоретичні та практичні питання за темою дисертації досліджувалися в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

**Мета і завдання дослідження.** Мета дисертаційної роботи полягає у комплексному дослідженні фундаментальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із застосуванням визнання права власності як способу захисту цивільних прав, а також формулюванні пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України та практики його застосування в цій сфері.

Для досягнення вказаної мети у дисертації вирішувалися наступні завдання:

визначити поняття та зміст захисту права власності;

дослідити систему цивільно-правових способів захисту права власності;

з'ясувати правову природу вимоги про визнання права власності;  
здійснити класифікацію вимог про визнання права власності;  
визначити суб'єктний склад вимоги про визнання права власності;  
встановити особливості впливу позовної давності на вимогу про визнання права власності;

дослідити вимоги про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва та в порядку спадкування;

з'ясувати особливості вимоги про звільнення майна з-під арешту як виду вимоги про визнання права власності;

дослідити вимогу про визнання права власності за набувальною давністю;  
розробити науково-обґрунтовані пропозиції із вдосконалення цивільного законодавства в частині застосування визнання права власності як способу захисту цивільних прав.

*Об'єктом дослідження* є цивільні правовідносини, пов'язані із застосуванням визнання права власності як способу захисту цивільних прав.

*Предметом дослідження* є теоретичні та практичні питання визнання права власності як способу захисту цивільних прав.

*Методи дослідження.* Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу пізнання досліджено правову природу визнання права власності як способу захисту цивільних прав, його зміст та співвідношення з іншими способами захисту (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4).

Використання методу системно-структурного аналізу дозволило здійснити класифікацію видів вимоги про визнання права власності та визначити місце однойменного способу захисту в системі цивільно-правових способів захисту права власності (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). Логіко-правовий метод дозволив проаналізувати нормативно-правову базу у сфері визнання права власності як способу захисту цивільних прав, виявити прогалини у чинному

законодавстві та сформулювати пропозиції щодо його удосконалення (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4).

Порівняльно-правовий метод застосовувався з метою проведення порівняльного аналізу позицій вчених щодо поняття та змісту захисту права власності, визнання права власності як одного із способів захисту цивільних прав; при порівнянні норм чинного законодавства України, які містять положення про визнання права власності (розділи 1, 2, 3). Метод аналізу та синтезу використовувався при формулюванні визначення цивільно-правового захисту права власності та комплексного дослідження визнання права власності як способу захисту цивільних прав (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3).

Герменевтико-правовий метод дав змогу з'ясувати зміст нормативно-правових актів та визначити суть окремих понять та термінів (розділи 1, 2, 3). Використання методів правового моделювання та прогнозування дозволили сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері застосування визнання права власності як способу захисту цивільних прав (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.4).

Емпіричну базу дослідження становить чинне законодавство України та законодавство окремих зарубіжних країн, а також матеріали судової практики розгляду справ цієї категорії за 2007-2016 роки.

**Наукова новизна одержаних результатів.** Дисертація є першим у науці цивільного права України спеціальним комплексним дослідженням визнання права власності як способу захисту цивільних прав.

У межах здійсненого дослідження отримано такі результати, які мають наукову новизну:

*вперше:*

виявлено існування двох додаткових видів вимог про визнання права власності: 1) базової — в одному позові міститься декілька вимог, проте ключову роль відіграє задоволення вимоги про визнання права власності, що стає підґрунтям для задоволення іншої вимоги в межах даного позову та 2)

похідної – в одному позові міститься декілька вимог, де задоволення вимоги про визнання права власності неможливе без попереднього задоволення іншої вимоги;

здійснено системну класифікацію вимог про визнання права власності за різними критеріями: 1) залежно від правового ефекту, що породжує дана вимога: а) правопідтверджуючі; б) правоутворюючі; 2) залежно від наявності додаткових вимог у межах одного позову: а) самостійні; б) супутні. У свою чергу, залежно від ролі вимоги про визнання права власності в позові, супутня вимога поділяється на два підвиди: базову та похідну;

обґрунтовано необхідність розширення суб'єктного складу за позовом про визнання права власності, передбаченого ст. 392 ЦК України, шляхом віднесення до кола позивачів особи, у якої є підстави вважати себе власником спірного майна;

доведено, що при визнанні права власності на об'єкт самочинного будівництва та права власності в порядку спадкування необхідно враховувати категорії добросовісності або недобросовісності забудовника як пом'якшуючу або обтяжуючу обставини;

встановлено наявність обмежень у визнанні права власності за набувальною давністю залежно від об'єкта визнання та інших критеріїв. Зокрема, під дію ст. 344 ЦК України не підпадають випадки щодо визнання права власності за набувальною давністю на: самочинно зведене нерухоме майно; службове житло; кімнату в гуртожитку; нерухоме майно, що знаходиться у непридатному для проживання стані; майно, що перейшло до держави за заповітом тощо. На підставі вказаного зроблено висновок щодо обмеженого характеру застосування ст. 344 ЦК України;

*удосконалено:*

поняття «цивільно-правовий захист права власності» у площині об'єднання матеріального та процесуального аспектів в межах одного визначення;

ознаки самочинного будівництва в аспекті уточнення ч.1 ст. 376 ЦК України з урахуванням вимог у сфері містобудування, що не передбачають обов'язкової наявності проекту об'єкта будівництва для всіх видів нерухомого майна;

*набуло подальшого розвитку:*

висновок про те, що позов про звільнення майна з-під арешту є особливим видом позову про визнання права власності, оскільки:

- 1) права власника, чиє майно було помилково включено до акту опису, не визнаються, що властиво саме при зверненні з позовом про визнання права власності;
- 2) наявний спір про право, що є основною ознакою вимоги про визнання права власності;
- 3) відповідача за даним позовом не зобов'язують до вчинення будь-яких дій, що характерно лише для вимоги про визнання права власності;
- 4) визнання права власності є єдиною підставою для задоволення позову про виключення майна з-під арешту;

положення щодо вирішення справ про визнання права власності за умови відсутності спору про право в порядку окремого, а не позовного провадження;

аргументація неможливості розповсюдження строку позовної давності на вимогу про визнання права власності.

**Практичне значення одержаних результатів.** Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження теоретичних проблем застосування визнання права власності як способу захисту цивільних прав;

правотворчій діяльності – для підготовки законопроектів про внесення змін та доповнень до ЦК України щодо застосування визнання права власності як способу захисту цивільних прав;

правозастосовній сфері – при вирішенні цивільних справ за позовом про визнання права власності;

навчальному процесі – при викладанні курсу «Цивільне право України», підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів, методичних рекомендацій із даної навчальної дисципліни.

**Апробація результатів дослідження.** Основні теоретичні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», науково-практичних конференціях та засіданнях круглого столу, зокрема: Круглому столі «Актуальні проблеми цивільного права» (м. Харків, 23 грудня 2010 р.); Круглому столі «Іноземна мова і сучасні тенденції юридичної науки очима молодих учених» (м. Харків, 15 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» (м. Харків, 16 березня 2012 р.); Науково-практичній конференції «Методологія дослідження проблем цивільного права та процесу» (м. Харків, 26 травня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного законодавства» (м. Харків, 15 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми приватного права» (м. Харків, 28 лютого 2014 р.).

**Публікації.** Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження викладені в 11 публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у 6-ти тезах доповідей на науково-практичних конференціях та засіданнях круглих столів.

**Структура дисертації** зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків і списку використаних джерел (191 найменування). Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, з яких основного змісту – 177 сторінок.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

#### *1.1. Захист права власності: поняття за зміст*

Економічні відносин власності складають основу, підґрунтя будь-якого суспільства, а правове регулювання з'являється і зберігається перш за все як система норм, що закріплює, регламентує та охороняє дані відносини<sup>1</sup>. Саме тому захист права власності є однією з основних та першочергових задач держави.

Конституція України закріплює основні засади, за допомогою яких регулюються відносини власності та на підставі яких здійснюється їх захист. Так, відповідно до ст.13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а у разі порушення такого права особа може звернутися до уповноважених органів за його захистом (ст.ст. 55, 124 Конституції України).

У ст. 1 Протоколу №1 (1952 р.) до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка була ратифікована Україною 17 липня 1997 року, вказано, що: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права»<sup>2</sup>. В даній статті одразу ж підкреслюється, що попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за

---

<sup>1</sup> Суханов Е.А. Лекции о праве собственности /Е. А. Суханов. – Москва: Юрид. лит., 1991. – С. 208.

<sup>2</sup> Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. //Офіційний вісник України. – 2006. – №32. – Ст. 2372.

користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів<sup>3</sup>.

Зазначені положення Конституції та норми Конвенції конкретизуються у кримінальному (VI розділ Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за вчинення злочинних дій проти власності); адміністративному (передбачає відповідальність за вчинення правопорушень у майновій сфері); трудовому (визначає умови та підстави матеріальної відповідальності працівника або роботодавця за нанесену шкоду); сімейному (регулює майнові відносини між членами сім'ї), а також цивільному праві, основною задачею якого, в аспекті захисту права власності, є відновлення порушеного права та повернення майнового стану особи, права якої були порушені, у первісний стан.

Однак, попри те, що право на захист власності гарантується кожній особі як на конституційному рівні, так і на рівні кодифікованих та законодавчих актів різної галузевої приналежності, дана категорія є суто цивільно-правовою. Також слід зауважити, що у доктрині й досі відсутня єдність думки з приводу змісту даного поняття.

Поширеною серед науковців є думка, згідно якої право на захист виникає лише у випадку, коли право особи вже порушено. Так, Н.Г. Шукліна вважає, що право на захист слід розглядати як «матеріальне суб'єктивне право правоохоронного характеру, що виникло в момент порушення регулятивного суб'єктивного права на стороні потерпілого»<sup>4</sup>. Ми не погоджуємося з даним твердженням, тому що момент виникнення права на захист не може бути прив'язаний до моменту його порушення, оскільки, якщо чітко слідувати даній теорії, особа, яка має реальні підстави вважати, що її права будуть порушені протиправними діями третіх осіб, не матиме змоги звернутися до

---

<sup>3</sup>Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. //Офіційний вісник України. – 2006. – №32. – Ст. 2372.

<sup>4</sup>Совгиря О.В. Конституційне право України: Навч. посібник /О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 219.

уповноважених органів за захистом аби цього запобігти. Звертаючись до ЦК України, ми приходимо до висновку, що наведене Н.Г. Шукліною тлумачення категорії «право на захист» не відповідає чинному цивільному законодавству. Так, відповідно до ч. 2 ст. 386 ЦК України власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Так у ст. 391 ЦК України – захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, йдеться про те, що власник має можливість захищати своє право власності до моменту настання факту порушення, коли є всі підстави вважати, що дії відповідних осіб неминуче призведуть до порушення його права<sup>5</sup>.

Також слід відмітити, що автор обходить стороною питання щодо можливості захисту права, яке було оспорене або невизнане, хоча законодавцем право на захист надано і в цьому разі (ст. 392 ЦК України). Таким чином, особа має право на захист не лише коли її право порушується, але й коли воно не визнається, оспорується або є реальна вірогідність вчинення таких дій. Визначаючи поняття «захист» через термін «охорона», Н.Г. Шукліна, таким чином, не розмежовує дані поняття.

Окрему теорію висунула Д.В. Боброва. У своїх дослідженнях автор дійшла висновку, що, якщо у правовідносинах на особу покладено обов'язок активної поведінки, то суб'єктивне право вичерпується лише двома повноваженнями – правом вимоги і правом захисту порушеного суб'єктивного права. У пасивних правовідносинах уповноважена особа має суб'єктивне право з його трьома повноваженнями: право вимоги, право на захист порушеного суб'єктивного права і право на активні дії<sup>6</sup>. Отже, коло наявних у власника повноважень автор

<sup>5</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 516.

<sup>6</sup>Цивільне право України: Підручник: у 2-х кн. /за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – Кн. 1. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 80-81.

пов'язує з характером поведінки зобов'язаної сторони: активною або пасивною, що є, на наш погляд, абсолютно правильним.

Також існує дискусія щодо того, чи визнавати право на захист самостійним правом<sup>7</sup>, чи розглядати його як елемент (складову частину) суб'єктивного права<sup>8</sup>. Ми схилиємось до останньої думки. Так, на думку В.П. Грибанова, право на захист у його матеріально-правовому аспекті слід розглядати як одну із правомочностей самого суб'єктивного права<sup>9</sup>. Таку думку підтримує і Є.О. Суханов<sup>10</sup>.

Ми погоджуємось з вищевказаною позицією. Відомо, що кожне суб'єктивне право складається із трьох правомочностей – на власні дії, вимоги та захист, а відповідно, якщо припустити, що право на захист є самостійним суб'єктивним правом, то виходить що всі три зазначені правомочності мають входити до складу права на захист, що не відповідає дійсності. Також погоджуємось з думкою Я.В. П'янової, яка зазначає, що наявність правомочності на власні дії сумнівів не викликає, друга правомочність (право вимоги) має свої особливості, щодо третьої ж, то тут постають проблеми, подолати які надто важко для твердження про право на захист як право суб'єктивне<sup>11</sup>. Видається, що право на захист не може існувати окремо від основного права, порушення, оспорення або невизнання якого й провокує виникнення права на захист, як складового елемента даного права. А тому, на нашу думку, право на захист слід визначати не як окреме (самостійне) суб'єктивне право, а як його складовий елемент.

<sup>7</sup>Гражданское право. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – С. 267.; Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики /под общ. ред. В.А. Белова. – М., Юрайт-Издат, 2007. – С. 232-234.

<sup>8</sup>Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. /За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 75.; Цивільне право України: Підручник: У 2 т. /За ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – С. 85.

<sup>9</sup>Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав [Электронный ресурс] /В.П. Грибанов. – Изд. 2-е, стереотип. – Москва: Статут, 2001. – 411 с. – (Классика российской цивилистики). – Режим доступа к ресурсу: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/>

<sup>10</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]: В 2 т. /Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – Т. 1. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur007.htm>

<sup>11</sup>П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук /Я.В. П'янова. – Х.: Б. в., 2009. – С. 25.

У літературі немає єдиної думки і щодо самого визначення поняття «захист права власності» у цивільно-правовому контексті.

І.О. Дзера визначала цивільно-правовий захист права власності як систему активних заходів, які застосовує власник чи інші компетентні органи, спрямовану на усунення порушень права власності, покладання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника<sup>12</sup>.

На думку З.В. Ромовської, захист права власності – це реакція на правопорушення з боку самого потерпілого (самозахист) або уповноваженого на це державного органу, яка призвела до відновлення попереднього юридичного і фактичного статусу речі<sup>13</sup>.

Отже, вищевказані автори включають до змісту поняття «захист права власності» як дії уповноважених органів, направлених на захист особи, так і дії самого власника, що є абсолютно правильним. Однак, деякі автори представляють дане поняття по-іншому.

М.М. Сібільов в поняття цивільно-правовий захист права власності вкладає наступний зміст – це застосування судовими органами у разі порушення прав власника сукупності відповідних правових засобів, передбачених нормами цивільного права і спрямованих на відновлення прав власника<sup>14</sup>. Тобто, автор визначає захист права власності лише через дію уповноважених органів. З такою позицією важко погодитися, оскільки важливою засадою захисту є власні позитивні дії власника, які не можна не враховувати при наданні визначення цивільно-правового захисту права власності. Надане автором визначення можна охарактеризувати як процесуально-правове, а не цивільно-правове. Дане твердження має під собою підґрунтя, що базується на проблемі різного бачення поняття «захисту права

---

<sup>12</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 27.

<sup>13</sup>Ромовська З.В. Проблеми захисту права власності фізичної особи /З.В. Ромовська //Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – 2 (15). – С. 5.

<sup>14</sup>Цивільне право України: Частина перша /За ред. проф. Ч. Н. Азімова, доцентів С. Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. – Харків: Право, 2000. – С. 279.

власності» науковцями-процесуалістами та спеціалістами з матеріального права.

На нашу думку, слід провести чітку межу між матеріальним та процесуальним значеннями поняття захисту права власності. Так, якщо звернутися до матеріального права, то захист права власності базується на принципах непорушності та абсолютності права власності, а відповідно за збереження свого майна перш за все відповідає сам власник. Таким чином, якщо особа має право власності, то вона, у разі посягання на її майно, має право його захищати. Процесуальне право визначає, що першоосновою все ж є суд або інші компетентні органи, які наділені державою відповідними повноваженнями, що стають на заваді порушенню права або сприяють його відновленню шляхом застосування заходів правового характеру, використовуючи передбачені законодавством важелі впливу на правопорушника.

Уявляється, що розгляд категорії захисту права власності лише через призму матеріального або процесуального права є неправильним, оскільки сама категорія «захисту» має двоїсту природу<sup>15</sup>, а відповідно дане питання необхідно розглядати комплексно, а не окремо кожною із галузей законодавства. При розгляді будь-якого питання завжди слід враховувати, що матеріально-правові та відповідні їм процесуально-правові норми у процесі їх здійснення реалізуються у межах подвійного кола взаємовідносин: матеріально-правових та процедурно-процесуальних, котрі у сукупності складають єдине правозастосовне відношення<sup>16</sup>. То ж, на нашу думку поняття «захист права власності» слід розглядати у симбіозі обома галузями права: матеріальним та процесуальним.

---

<sup>15</sup>Теория юридического процесса /под общ. ред. В.М. Горшенева. – Х.: Вища шк., 1985. – С. 93.

<sup>16</sup> Харитонов Є.О. Реалізація та захист суб'єктивних прав через призму класифікації правовідносин /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Актуальні проблеми політики. Вип. 13-14. – О.: Юрид. л-ра /голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І Кормич, 2002. – С. 351.

З урахуванням вищесказаного, ми можемо надати власне визначення поняття цивільно-правового захисту права власності, яке являє собою сукупність передбачених нормами права активних дій, які застосовує власник, інша уповноважена власником особа або уповноважений державою компетентний орган відносно правопорушника з метою відновлення права власності, що було оспорене, не визнане або порушене.

Ще одним проблемним питанням у доктрині слід назвати термінологічну невизначеність у поняттях «захист права власності» та «охорона права власності» щодо співвідношення та змісту яких серед науковців точаться дискусії. Попри те, що в ЦК України міститься окремий розділ, який присвячений питанню захисту права власності, нормативного визначення самому поняттю законодавець не надав, що й спричинило відмінність у розумінні наведених понять.

Так, відповідно до першої думки, захист та охорона права власності є однаковими за змістом поняттями і відповідно виступають як взаємозамінні визначення (синоніми). Таку позицію відстоювали С.Є. Донцов<sup>17</sup>, Е.В. Аванесов<sup>18</sup> та ін. З даним твердженням ми не погоджуємося, та вважаємо, що вказані поняття несуть різне змістовне навантаження. Так, зміст терміна «охорона» пояснюється через поняття «оберегання»<sup>19</sup>, тобто мова йде про збереження існуючого майна чи права на нього. Суть захисту в іншому, а саме в правовому реагуванні на правопорушення<sup>20</sup>, що вже відбулось.

<sup>17</sup>Донцов С.Е. Гражданско-правовые внедоговорные способы защиты социалистической собственности /С.Е. Донцов. – Москва: Юрид. лит., 1980. – С. 84.

<sup>18</sup>Аванесов Э.В. Проблемы защиты собственности в гражданском праве и уголовном процессе: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03, 12.00.09 /Высшая школа милиции МВД РФ. – Москва, 1993. – С. 12.

<sup>19</sup>Ойгензихт В.А. Формы обеспечения интересов субъектов гражданских правоотношений //Осуществление и защита гражданских и трудовых прав: Сб. науч. трудов /Отв. ред. Т.Д. Чепига. – Краснодар: Изд-во Кубанского ун-та, 1989. – С. 18.

<sup>20</sup>Лапчинский М.В. Некоторые аспекты исследования понятия «юридические средства охраны гражданских прав» /М.В. Лапчинский //Государство и право. – 2003. – №5. – С. 90.

Частина авторів<sup>21</sup> схиляється до позиції, відповідно до якої «захист права власності» є більш вузьким поняттям по відношенню до «охорони права власності» і відповідно охоплюється останнім.

На думку Є.О. Суханова, «цивільно-правова охорона права власності та інших речових прав здійснюється, по суті, за допомогою всієї сукупності цивільно-правових норм, що забезпечують нормальний і безперешкодний розвиток розглянутих відносин. Цивільно-правовий захист права власності та інших речових прав – більш вузьке поняття, яке застосовується тільки до випадків їх порушення. Він являє собою сукупність цивільно-правових способів (заходів), які застосовуються до порушників відносин, оформлюваних за допомогою речових прав»<sup>22</sup>.

На нашу думку, з такою позицією можна погодитися лише частково. Так, про охорону майна може йтися лише тоді, коли цивільних прав власника ще ніхто не порушував (оспорював, не визнавав), оскільки у випадку вчинення будь-яких із перерахованих дій відносно власності, вже слід казати не про охорону, а про захист прав особи.

Охорона являє собою запобіжні заходи власника, які спрямовані на убезпечення свого майна від можливого посягання на нього з боку третіх осіб. Охоронні заходи носять абсолютний характер, вони не спрямовані проти конкретної особи або кола осіб, а мають на меті забезпечити непорушність права власності від посягань з боку будь-кого.

На відміну від охорони, захист застосовується лише у випадку, коли нормальний перебіг цивільних правовідносин був перерваний здійсненням певного правопорушення, яке було спрямоване проти власності особи. За таких обставин власник може здійснювати захист як самотійно (самозахист), так і

---

<sup>21</sup>Суханов Е.А. Лекции о праве собственности /Е.А. Суханов. – Москва: Юрид. лит., 1991. – С. 208.; Власник і право власності /За ред. Я.М. Шевченко – К.: Наук. думка, 1994. – С.130.; Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: Навчальний посібник /О.С. Яворська. – К.: Атїка, 2008. – С. 214.

<sup>22</sup> Гражданское право [Электронный ресурс]: В 2 т. /Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – Т. 1. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur007.htm>

шляхом звернення до відповідних компетентних органів (суду, прокуратури і т.ін.). Таким чином дані дії спрямовані на відновлення майнового стану особи або її права власності, яке існувало до моменту порушення такого права. Не менш важливою ознакою захисту є й те, що захищати право власності можна лише від конкретної особи або кола осіб, а не від абстрактного учасника цивільних правовідносин.

У контексті порушеного питання, є цікавою позиція В.М. Самойленка, на думку якого охорона права власності охоплює всю сукупність заходів, пов'язаних із забезпеченням його належного здійснення до порушення даного права власника, а захистом є заходи, що застосовуються після порушення права власності з метою відновлення порушеного права<sup>23</sup>. Також ми повністю погоджуємося з автором, оскільки й дійсно охорона спрямована саме на попередження правопорушення (наприклад, встановлення сигналізації на автотранспорті), всі запобіжні заходи мають місце до порушення, тоді як всі захисні дії мають місце вже після вчинення правопорушення конкретною особою щодо визначеного майна (наприклад, звернення до правоохоронних органів після викрадення автотранспорту).

На підставі вище сказаного ми можемо чітко відмежувати поняття «захист» та «охорона» права власності, встановити момент припинення використання охоронних заходів та визначити перехід до захисних мір. Таким чином ми робимо висновок щодо різноплщинності означених понять, оскільки вони виконують різні функції та мають різний сутнісний зміст.

Важливим питанням також є вивчення сутності цивільно-правового захисту права власності, оскільки без аналізу цього питання буде незрозумілою сама мета вивчення та існування явища, яке розглядається у даному дисертаційному дослідженні.

---

<sup>23</sup>Гражданское право Украины: учебник; В 2-х ч. Ч. 1 /под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – С. 285.

Отже, як вважає Г.Н. Амфітеатров звернена до порушника вимога або претензія є нічим іншим, як самим правом власності в стані оборони, захисною реакцією цього права<sup>24</sup>. З таким трактуванням можна не погодитися, оскільки право власності не може включати в себе увесь широкий перелік способів захисту права власності. Коли особа набуває право власності, то у зміст поняття переходить тріада правомочностей власника – право володіння, користування та розпорядження власністю, тобто окреслюється те коло дій, які власник уповноважений здійснювати зі своїм майном, а також гарантована державою охорона цього права. Така можливість досягається шляхом проголошення загальновідомих принципів непорушності та абсолютності власності. Слід зазначити, що будь-яке суб'єктивне право є по своїй природі позитивним і відповідно розраховується, що його будуть дотримуватися вже під загрозою настання несприятливих наслідків. Про захист права власності можна говорити лише у випадку, коли право власності оспорується, не визнається, порушується або є реальна вірогідність таких дій. Саме з цього моменту власник має право захищати своє право власності у передбаченій законом формі та обраним способом. Вважати, що захист права власності входить до змісту самого права власності від початку свідчило б про те, що особа має право його порушити. Така позиція суперечила б сутності самого інституту права власності.

Захист права власності базується на встановлених законодавцем базових засадах правового захисту майна. До таких засад, відповідно до ст. 386 ЦК України, належать:

- 1) рівність захисту прав усіх суб'єктів права власності;
- 2) право власника, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, звернутися за захистом права до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, що можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню;

---

<sup>24</sup> Амфітеатров Г.Н. Виндикация как способ защиты права собственности в СССР /Г.Н. Амфітеатров. – М., б.г. – С. 102.

3) право власника, права якого були порушені, на відшкодування завданої моральної та матеріальної шкоди.

Захист права власності здійснюється на підставі та у відповідності до чинного законодавства за допомогою чітко визначених форм. Необхідно зазначити, що частина науковців розглядає дану категорію як суто процесуальну, інші ж не розділяють даної позиції.

Так, на думку Г.П. Тимченка, форма захисту – це інструмент реалізації права на захист. При цьому, в тих або інших формах захисту розглядаються юридичні справи, що, у свою чергу, припускає певну процедуру реалізації зацікавленими особами права на захист і юрисдикційних повноважень органів юрисдикції<sup>25</sup>.

М.К. Треушніков вважає, що форма захисту права є категорією суто процесуального характеру, під якою автор розуміє визначену законом діяльність компетентних органів із захисту права, тобто по встановленню фактичних обставин, застосуванню до них норм права, визначенню способу захисту права, винесенню рішення і здійсненню контролю за його виконанням<sup>26</sup>.

На нашу ж думку найбільш вдале визначення було надане В.В. Бутневим, який під формою захисту розуміє комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав і інтересів, які охороняються законом<sup>27</sup>.

Як правило розрізняють дві форми захисту – юрисдикційну і неюрисдикційну<sup>28</sup>.

<sup>25</sup>Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право /Г.П. Тимченко. – Х.: Б. в., 2002. – С. 52.

<sup>26</sup>Гражданский процесс [Электронный ресурс]: учеб. пособие /под ред. М.К. Треушников. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Городец, 2007. – 784 с. – Режим доступа к ресурсу: [http://lib.lunn.ru/KP/Sovremenniki/treushnikov\\_1.pdf](http://lib.lunn.ru/KP/Sovremenniki/treushnikov_1.pdf)

<sup>27</sup>Бутнев В.В. К понятию механизма защиты субъективных прав /В.В. Бутнев //Субъективное право: Проблемы осуществления и защиты. – Владивосток, 1989. – С. 10.

<sup>28</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]: В 2 т. /Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – Т. 1. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur007.htm>

Юрисдикційна форма захисту представляє діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених, невизнаних та/або оспорюваних суб'єктивних прав. У цьому випадку особа, права якої було порушено неправомірними діями з боку третіх осіб, має право звернутися за захистом до компетентного органу, який уповноважений вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права особи.

За загальним правилом захист цивільного права, у тому числі і права власності, здійснюється у судовому порядку. Судова форма захисту займає пріоритетне місце серед форм захисту, існує постійно, носить універсальний характер та покликана забезпечити захист соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод громадян<sup>29</sup>.

Неюрисдикційна форма захисту являє собою дії громадян та організацій з метою захисту своїх прав та інтересів, які охороняються законом, які вчиняються ними самостійно, без звернення до суду або інших органів, які мають відповідні, надані державою, повноваження щодо захисту суб'єктів права, які звернулися до них. Така форма захисту має місце при самозахисті цивільних прав і при застосуванні уповноваженою особою заходів оперативного характеру. Наприклад, у ситуації, коли на особу напали грабіжники з метою заволодіння її майном, така особа має право захищати себе і своє майно від протиправних посягань нападників.

Представлена позиція була прийнята переважною більшістю науковців сучасної юридичної літератури<sup>30</sup>, хоча іноді висловлюються певні «поправки»

---

<sup>29</sup>Чечот Д.М. Суб'єктивное право и формы его защиты [Электронный ресурс] /Д.М. Чечот. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 72 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/229539/>

<sup>30</sup>Дробышевская Т.В. Личные неимущественные права граждан и их гражданско-правовая защита: Монография /Т.В. Дробышевская. – Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 2001. – С. 55.; Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

відносно даної теорії. Так, неюрисдикційну форму інакше ще називають самозахистом прав<sup>31</sup>.

На думку Є.О. Суханова неюрисдикційна форма не може бути обмежена одним самозахистом, він включає до неюрисдикційної форми захисту, поряд з самозахистом, ще й так звані «заходи оперативного впливу»<sup>32</sup>. Його прихильником є український цивіліст Р.О. Стефанчук<sup>33</sup>.

Як бачимо навіть у загальновизнаній класифікації є ряд спірних питань, через які серед науковців точаться дискусії.

Проте деякі автори не погоджуються з даною усталеною класифікацією і пропонують свою власну. Так, наприклад, В.А. Кройтор виділяє наступні форми захисту суб'єктивних прав та законних інтересів громадян та організацій:

- судову (якій автор надає перевагу як найбільш ефективній з-поміж представлених);
- громадська;
- адміністративна;
- нотаріальна<sup>34</sup>.

Аналізуючи наведену класифікацію, можна дійти висновку, що вона являє собою більш розширену версію попередньої класифікації форм захисту. На нашу думку, загальновизнаний поділ форм захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну є найбільш прийнятним і будь-яка запропонована класифікація буде так чи інакше повторювати «класичну» класифікацію.

<sup>31</sup>Белов В.А. Гражданское право: Общая и Особенная части: учебник /В.А. Белов. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – С. 406.; Анохин В.С. Защита договорных обязательств /В.С. Анохин, Б.Д. Завидов, В.И. Сергеев. – М.: Инфра-М, 1998. – С. 16-17.

<sup>32</sup>Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть /отв. ред. – Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – С. 563. – (Серия «Классический университетский учебник» /Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова).

<sup>33</sup>Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія /Р.О. Стефанчук. – Київ: КНТ, 2008. – С. 183.

<sup>34</sup>Кройтор В.А. Гражданский процесс [Электронный ресурс]: учеб. пособие для подготовки к зачету и экзамену /В.А. Кройтор. – Х.: Эспада, 2003. – 288 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://udik.com.ua/books/book-1783/>

Дійсно, якщо уважно проаналізувати чинне законодавство, то можна знайти лише дві форми захисту цивільних прав та інтересів – юрисдикційну та неюрисдикційну, які можна поділити за колом суб'єктів на:

- судовий захист (ст. 55 Конституції України, ст. 16 ЦК України);
- захист в адміністративному порядку, тобто органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК України);
- нотаріальний захист (ст. 18 ЦК України);
- прокурорський захист (ст. 121 Конституції України; ЗУ «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р.<sup>35</sup>);
- захист у порядку звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55 КУ; ЗУ «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 р.<sup>36</sup>);
- самозахист (ст. 55 Конституції України, ст. 19 ЦК України);
- міжнародний захист (ст. 55 Конституції України, Конвенції про захист прав і основних свобод від 04.11.1950 р.<sup>37</sup>).

Уявляється, що спроба виокремлення деякими авторами додаткових форм захисту права власності є лише виокремленням того чи іншого суб'єкта, за поданням якого справа переходить до компетентного органу чи який власне і вирішує даний спір. Виключенням є самозахист, коли сторони самостійно вирішують спір, що виник. Це є неюрисдикційною формою захисту права власності у чистому вигляді. Всі ж інші види захисту так чи інакше пов'язані зі зверненням до компетентних органів, а тому можуть бути віднесені до юрисдикційної форми захисту як її складові частини.

<sup>35</sup> Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII. //Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №2-3. – Ст. 12.

<sup>36</sup> Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. №776/97-ВР //Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №20. – Ст. 99.

<sup>37</sup> Конвенція про захист прав і основних свобод людини: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. //Офіційний вісник України. – 1998. – №13.

## **1.2. Система способів захисту права власності**

Стаття 15 ЦК України вказує, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також на захист своїх інтересів, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Наведену норму особа може реалізувати безпосередньо, шляхом самозахисту, або шляхом звернення до компетентних органів у спосіб, що не заборонений чинним законодавством. Одразу ж слід зазначити, що законодавець лише перелічив способи захисту, однак визначення самому поняттю не надав, вважаючи, що наведений перелік повною мірою його пояснює, але це не відповідає дійсності. Більшість авторів, описуючи у своїх роботах тему «способів захисту», взагалі не приділяють уваги питанню визначення цього поняття, а тому одразу ж переходять до характеристики окремих способів захисту.

Як правило, при розкритті дефініції «спосіб захисту», береться за основу близьке йому за значенням поняття «захист суб'єктивних прав», яке вже давно розроблено у теорії. Змістом останнього вважається усунення перешкод на шляху до здійснення суб'єктами своїх прав. Майже всі автори, надаючи визначення поняттю «спосіб захисту», відштовхуються від зазначеного формулювання.

Ми поділяємо позицію М.В. Осипової, на думку якої «сам закріплений або санкціонований законом правоохоронний захід, за допомогою якого проводиться усунення порушення права і вплив на правопорушника називається в науці цивільного права способом захисту цивільного права<sup>38</sup>». Наведене поняття також досить вдало розкрила І.Й. Пучковська, яка під способом захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів розуміє визначені законом або договором матеріально-правові заходи, спрямовані на відновлення

---

<sup>38</sup> Осипова М.В. Гражданское право [Электронный ресурс]: Учебник – М., 2003. – 267 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/62557/>

(визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на правопорушника<sup>39</sup>. На нашу думку, надані визначення повною мірою відображають зміст даного поняття.

Попри те, що в ст. 16 ЦК України чітко вказано на перелік «способів захисту», на практиці та у доктрині паралельно з цим терміном вживається поняття «засіб захисту». Така ситуація склалася історично, оскільки радянський законодавець, а в слід за ним і тогочасні науковці, часто застосовували ці поняття як синоніми.

Так, Є.О. Суханов веде мову про «цивільно-правові способи (засоби) захисту»<sup>40</sup>, тим самим підкреслюючи тотожність понять. У ст. 6 (Захист цивільних прав) Цивільного кодексу Української РСР 1963 р. мова йшла про «шляхи захисту» як аналог поняттю «спосіб захисту», що взагалі не могло фігурувати як юридичне поняття. Невизначеність у поняттях мало місце і у пострадянський період. Так, І.О. Дзера у своїх дослідженнях також паралельно вживає поняття «засоби» та «способи» захисту, хоча у своїй роботі і підкреслює на необхідності термінологічної узгодженості<sup>41</sup>.

У словнику синонімів поняття «спосіб» ототожнюється із «засобом» і навпаки, «засіб» пояснюється через термін «спосіб»<sup>42</sup>, що додатково сприяє термінологічній плутанині. Однак проблема не стільки у філологічному аспекті, як у юридичному значенні наведених понять, а тому розмежування наведених термінів має особливу цінність.

Засобами судового захисту цивільних прав та інтересів, що охороняються законом, виступають, за загальним правилом, позов, тобто звернена до суду вимога про відправлення правосуддя, з одного боку, і звернена до відповідача

<sup>39</sup> Цивільне право: підручник: у 2 т. /В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 346.

<sup>40</sup> Суханов Е.А. Лекции о праве собственности /Е.А. Суханов. – Москва: Юрид. лит., 1991. – С. 208.

<sup>41</sup> Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 30.

<sup>42</sup> Караванський С.Й. Практичний словник синонімів української мови /С.Й. Караванський. – 2-е видання. – К.: Українська книга, 2000. – С. 129, С. 390.; Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка [Электронный ресурс]: Практический справочник: около 11 000 синоним. рядов /З.Е. Александрова. – 11-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 2001. – 568 с. – (Библиотека словарей рус.яз.) – Режим доступа к ресурсу: <http://www.alleng.ru/d/rusl/rusl65.htm>

матеріально-правова вимога про виконання покладеного на нього обов'язку або про визнання наявності чи відсутності правовідношення, з іншого боку<sup>43</sup>. Окрім позову, засобом захисту може також виступати заява, наприклад, у справах окремого провадження. Оскільки позов є найбільш розповсюдженим засобом звернення за захистом, то він використовується завжди, окрім тих випадків, коли законом передбачено інший засіб звернення до компетентного органу.

Якщо ж мова йде про способи захисту, то мається на увазі, як саме буде реалізоване право особи на захист, шляхом визнання права власності, витребування майна із чужого незаконного володіння або у будь-який інший спосіб.

Отже, засіб і спосіб захисту права власності є поняттями різноплосинними, оскільки позов, який являє собою засіб захисту, має вміщувати відповідний для кожного конкретного випадку спосіб захисту права власності. Оскільки наведені поняття істотно різняться, відповідно подібна термінологічна неточність має бути усунена. На нашу думку, оскільки у ст. 16 ЦК України йдеться про способи захисту, то відповідно слід апелювати саме цим поняттям. На способи захисту права власності вказує і глава 29 ЦК України.

Слід відмітити, що у чинному ЦК України не міститься окремого переліку способів захисту, які міг би використовувати саме власник у разі порушення його законних прав та інтересів. У ст. 16 ЦК України законодавець наводить широкий загальний перелік способів захисту, на які, при зверненні до уповноважених органів, має право спиратися будь-яка особа, права чи інтереси якої порушуються, оспоруються або не визнаються. Цей перелік не є вичерпним, а тому суд може захистити цивільне право або інтерес також і у інший спосіб, що встановлений договором або законом.

---

<sup>43</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого . – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

Однак можуть мати місце випадки, коли відповідний спосіб захисту не передбачений ні законом, ні договором, проте він найбільше відповідає характеру порушеного права і тому слід визнати за таким способом захисту право на існування. Наприклад, на сьогодні визнано існування такого способу захисту, як визнання договору припиненим.

Слід відмітити, що власник має повне право скористатися наведеними загальними способами захисту з метою захисту свого права власності, однак, окрім наведеної загальної статті законодавець також окремо присвятив цьому питанню Главу 29 ЦК України, тим самим наголошуючи на важливості та актуальності захисту права власності. У наведеній главі хоча і не міститься окремої статті, де були б перелічені способи захисту права власності, однак зі змісту глави їх можна виокремити самотійно. До таких способів можна віднести:

- 1) право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння (віндикаційний позов);
- 2) захист права власності від порушень з боку третіх осіб, не пов'язаних із позбавленням володіння (негаторний позов);
- 3) визнання права власності;
- 4) визнання незаконним правового акта, що породжує право власності.

Наведений перелік не є вичерпним. Як приклад, можна навести такий спосіб захисту права власності як реституція (ч. 1 ст. 216, ч. 3 ст. 221 ЦК України), що міститься в Главі 16 ЦК України. Норми, що так чи інакше відносяться до способів захисту права власності, можна віднайти й у інших главах ЦК України. Швидше за все законодавець у Главі 29 ЦК України виокремив лише найбільш поширені та ефективні способи захисту права власності і тим самим звернув на них увагу громадян.

Насправді видається малоімовірною можливість охопити абсолютно усі можливі способи захисту права власності в межах одного нормативно-правового акта, навіть на рівні ЦК України. Проте слід зазначити, що такі

спроби вже мали місце (наприклад, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок» від 4 жовтня 1991 р. №7<sup>44</sup>; Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22.12.1995 р. №20<sup>45</sup>; Інформаційний лист ВАСУ «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001р. №01-8/98<sup>46</sup> та ін.). На нашу думку, подібна спроба виокремити можливі шляхи вирішення спору в цілому позитивно впливає на розвиток інституту захисту права власності.

До спроб надати вичерпний перелік способів захисту права власності вдавалися і науковці як радянського періоду<sup>47</sup>, так і сьогодення<sup>48</sup>. Існування подібного «повного переліку» пояснювалось можливістю заінтересованої сторони більш чітко формулювати свої позовні вимоги з метою захисту порушеного права власності, що, в свою чергу, сприятиме ефективнішому вирішенню судами справ даної категорії<sup>49</sup>.

На нашу думку, автори від самого початку ставили перед собою нездійсненну задачу, оскільки інститут права власності є надзвичайно динамічним. При всьому прагненні авторів до повноти і вичерпності, є очевидним, відносини власності змінюються щодня і, відповідно, передбачити абсолютно всі способи захисту у цій сфері просто неможливо. Саме тому, на

<sup>44</sup> Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок» від 04.10.1991 р. №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-91>

<sup>45</sup> Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.1995 р. №20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0020700-95>

<sup>46</sup> Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р. №01-8/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v8\\_98800-01](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v8_98800-01)

<sup>47</sup> Вопросы советского гражданского права в практике суда и арбитража /под общ. ред. И.Б. Новицкий. – Москва: Моск. гос. ун-т, 1959. – С. 11-12.

<sup>48</sup> Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І. О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 41-42.

<sup>49</sup> Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І. О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 41.

нашу думку, логічніше було б не перераховувати способи захисту, а класифікувати їх. На сьогодні існує значна кількість найрізноманітніших класифікацій, серед яких виділяємо найбільш цікаві, з нашої точки зору.

У. Маттеї застосовує диференційовану ознаку за якою можна було б класифікувати способи захисту, а саме їх направленість у часі, відповідно до якої можна розрізняти захист ретроспективний та перспективний. Відповідно до представленої класифікації, ретроспективний захист має на меті відновити положення позивача шляхом надання йому грошового еквіваленту або зобов'язання відповідача до такої поведінки, яка відновлює майновий стан потерпілої особи. Перспективний захист являє собою профілактику порушення майнового права, що може статися у майбутньому і покладає обов'язок на третіх осіб утримуватися від вчинення дій, які б виключали можливість заподіяння шкоди<sup>50</sup>.

На перший погляд запропонована класифікації не має недоліків, видається логічною та обґрунтованою. Однак, виходячи з критеріїв, висунутих автором, при спробі розподілити існуючі способи захисту права власності, деякі з них одночасно можна віднести до обох категорій.

Так, наприклад, негативний позов, у залежності від ситуації одночасно можна віднести і до ретроспективного, і до перспективного виду захисту, оскільки особа вправі звертатися до суду як у разі фактичного чинення перешкод у користуванні та розпорядженні своїм майном, так і у разі загрози настання таких перешкод, коли у власника є реальні підстави вважати, що дії третіх осіб неминуче призведуть до порушення його майнового права у майбутньому. Наприклад, у випадку, якщо поряд з нерухомим майном розпочинається будівництво і власник вже на цьому етапі має підстави припускати, що сам процес будівництва або його кінцевий результат створить особі перешкоди у користуванні або розпорядженні об'єктом права власності, вже є підставою для подання позову до компетентних органів. Відповідно,

---

<sup>50</sup>Маттеї У. Основные положения права собственности /У. Маттеї, Е.А. Суханов – М.: Юристь, 1999. – С. 251.

аналізуючи наведений вид позову, його можна одночасно віднести як до ретроспективного виду (коли має місце реакція на вже вчинені протиправні дії, які стоять на заваді користуванню та розпорядженню майном власника), так і до перспективного виду (коли особа намагається запобігти порушенню своїх прав у майбутньому).

Не менш складною та двозначною є ситуація з класифікацією такого способу захисту, як визнання права власності. З одного боку, це ретроспективний спосіб захисту, оскільки права власника не визнаються або оспоруються (тобто мають місце активні протиправні дії з боку третьої сторони), з іншого – перспективний, оскільки власник, подаючи позов до суду при втраті правовстановлюючого документа, має на меті виключити можливий ризик заподіяння майнової шкоди у майбутньому, шляхом встановлення правової визначеності відносно майна.

Якщо казати про ретроспективний вид способу захисту у чистому вигляді, то його яскравим прикладом може слугувати віндикаційний позов, коли власник вимагає повернення свого майна від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Можна виділити ще одну особливість даної класифікації. Беручи за основу покладений У. Матеї критерій для поділу способів захисту, слідує, що більшість із речово-правових способів слід віднести до ретроспективних, тоді як майже всі зобов'язально-правові способи захисту необхідно віднести до перспективних.

Також необхідно відмітити, що перспективний захист правильніше було б називати перспективною охороною, оскільки профілактичні заходи від порушення майнового права у майбутньому і покладення на інших осіб обов'язків по утриманню від тих чи інших дій являє собою саме правову охорону, а не захист.

Також слід відмітити позицію, відповідно до якої способи захисту поділяються окремо на матеріальні та процесуальні. Одним із перших, хто

заговорив про процесуальні способи захисту був Д.М. Чечот<sup>51</sup>. Згодом його ідеї почав розвивати О.П. Вершинін. На думку автора матеріально-правові способи захисту цивільних прав – це дія суб'єктів матеріально-правових відносин, спрямованих на захист порушених цивільних прав, що передбачені охоронними нормами цивільного та суміжних галузей права<sup>52</sup>. До таких способів автор відносить відшкодування збитків, відновлення положення, що існувало до порушення права, скасування органом державного управління свого акта, розірвання договору сторонами, сплату неустойки та ін. Процесуальні способи захисту, як відмічає О.П. Вершинін, являють собою дії юрисдикційних органів, спрямованих на захист порушених або оспорених цивільних прав<sup>53</sup>. Автор, виокремлюючи дану групу способів, відніс до них визнання права, визнання недійсними угод або акта державного органу, присудження до виконання зобов'язання в натурі. Такий підхід до визначення юридичної природи способів захисту є не досить вдалим, оскільки автор, говорячи про матеріально-правові способи захисту, не вказує на можливість застосування їх судом. Вказані способи обох груп можуть застосовуватися як компетентними органами, так і самими сторонами без звернення до суду.

Якщо уважно проаналізувати поняття матеріально-правових та процесуальних способів захисту, то за змістом вони подібні до визначень форм захисту: юрисдикційних та неюрисдикційних, однак, якщо останні можна чітко розмежувати, то способи захисту одночасно містять у собі як матеріальний, так і процесуальний елементи. Наприклад, такий спосіб, як відновлення положення, що існувало до порушення права може спочатку виконуватися сторонами добровільно, однак у випадку невиконання зобов'язання, особа, права якої було порушено, має право звернутися до компетентного органу за захистом.

<sup>51</sup> Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты [Электронный ресурс] /Д.М. Чечот. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 72 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/229539/>

<sup>52</sup> Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде /А.П. Вершинин – СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та, 1997. – С. 21.

<sup>53</sup> Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде /А.П. Вершинин – СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та, 1997. – С. 22.

Відповідно, ми маємо один спосіб захисту – відновлення положення, що існувало до порушення права, яке було реалізовано двома формами – спочатку неюрисдикційною, а потім юрисдикційною.

О.П. Вершинін припускає ще одну неточність, кажучи про процесуальні способи захисту, зовнішнім проявом яких, на його думку, є судові рішення, наказ, ухвала, розпорядження, постанова та ін.<sup>54</sup> Однак, як правильно відмітив П.П. Колесов, якщо допустити, що судові рішення є процесуальним способом захисту права, то відповідно кожному виду позову має відповідати і певний вид судового рішення, чого насправді немає<sup>55</sup>.

Тож приходимо до висновку, що теорія О.П. Вершиніна про необхідність виділення процесуальних та матеріальних способів захисту не знаходить підтвердження.

О.П. Сергєєв та Ю.К. Толстой пропонують класифікувати способи захисту права власності на 1) речово-правові; 2) зобов'язально-правові; 3) цивільно-правові способи захисту права власності, які не відносяться не до речово-правових, не до зобов'язально-правових способів, однак витікають із різних інститутів цивільного права (наприклад, захист майнових прав власника, визнаного у встановленому законом порядку безвісно відсутньою (ст. 44 ЦК України) або померлою (ст. 47 ЦК України); 4) способи, які спрямовані на захист інтересів власника при припиненні права власності на підставах передбачених законом (наприклад, націоналізація)<sup>56</sup>. Є.О. Суханов поділяє позицію О.П. Сергєєва та Ю.К. Толстого щодо необхідності поділу способів захисту на 4 категорії. Порівнявши запропоновані класифікації авторів можна відзначити, що стосовно змісту перших трьох пунктів вони цілком співпадають (окрім назви третьої групи), однак стосовно четвертої групи думки авторів

<sup>54</sup>Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде /А.П. Вершинин – СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та, 1997. – С. 48-49.

<sup>55</sup>Колесов П.П. Процессуальные средства защиты права /П.П. Колесов. – Великий Новгород, 2004. – С. 24.

<sup>56</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

розходяться. На думку Є.О. Суханова, до четвертої категорії входить позов до державного органу про оспорування їх індивідуальних або нормативних рішень, що порушують право власності і про відшкодування завданих цими рішеннями збитків<sup>57</sup>.

В.П. Камишанський наводить класифікацію, яка є своєрідним симбіозом зазначених класифікацій О.П. Сергєєва, Ю.К.Толстого та Є.О. Суханова. На думку автора, способи захисту права власності слід розділити на 4 групи: 1) речово-правові; 2) зобов'язально-правові; 3) способи, які витікають із різноманітних інститутів права власності; 4) способи, що направлені на захист інтересів власника при припиненні права власності на підставах, що передбачені законом<sup>58</sup>.

Слід відмітити поширену теорію, відповідно до якої виділяється лише три групи способів захисту. Таку позицію відстоюють О.Б. Леонтьєва та О.Г. Калпін. На думку цих авторів класифікація способів захисту права власності складається з трьох груп: речово-правових, зобов'язально-правових та інших способів захисту<sup>59</sup>.

На думку Харитонова Є.О. та Харитонової О.І. цивільно-правові засоби захисту права власності можуть бути поділені на: легітимовані (імперативні, публічні, тобто, такі, що здійснюються на підставі положень законодавства за допомогою суду та інших державних органів); 2) самоврядні (диспозитивні, приватні, тобто такі, що здійснюються власниками самотужки без звернення до суду в порядку самозахисту)<sup>60</sup>.

<sup>57</sup> Суханов Е.А. Лекции о праве собственности /Е.А. Суханов. – Москва: Юрид. лит., 1991. – С. 209-210.

<sup>58</sup> Камышанский В.П. Право собственности в России: лекция /В.П. Камышанский. – Волгоград: ВА МВД России, 1998. – С. 21-22.

<sup>59</sup> Гражданское право. Часть первая: Учебник /Под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. – М.: Юрист, 1997. – С. 336.

<sup>60</sup> Харитонов Є.О. Структура права власності та її вплив на концептуальні засади його захисту в сучасному цивільному праві України /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Новий Цивільний кодекс України: проблемні питання застосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Впровадження нового Цивільного кодексу в Україні», 14-15 лют. 2008 р., м. Київ. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – С. 27.

Жилінкова І.В. запропонувала виділяти такі види засобів захисту права власності, а саме: 1) основні речово-правові; 2) допоміжні речово-правові; 3) спеціальні; 4) зобов'язально-правові<sup>61</sup>.

З точки зору Слесарева В.Л. «заходи захисту можна поділяти на превентивні (визнання права), присікаючі (негаторний позов), відмовні (відмова від укладення договору), відновлювальні (віндикація, кондикція тощо)»<sup>62</sup>.

Л.М. Звягінцева надає класифікацію за 2 критеріями: за об'єктом та за цільовою спрямованістю. Так, за об'єктом автор виділяє: а) міри, спрямовані на захист правопорядку; б) міри захисту суб'єктивних прав та інтересів. А за цільовою спрямованістю автор виокремлює: а) міри захисту, спрямовані на примусове виконання обов'язку; б) міри, спрямовані на припинення та попередження правопорушення; в) міри, спрямовані на усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права і виконання юридичного обов'язку; г) заходи, спрямовані на відновлення правового положення<sup>63</sup>. Слід зауважити, що у даному випадку автор застосовує поняття «міра захисту» як синонім «спосіб захисту». Подібна термінологічна особливість понять нерідко зустрічається у роботах радянських правників<sup>64</sup>.

Та все ж найбільш розповсюдженою є класифікація, відповідно до якої способи захисту права власності поділяються на речово-правові та зобов'язально-правові<sup>65</sup>. Необхідно відмітити принципову відмінність між цими двома видами захисту, яка полягає у наявності або відсутності між сторонами зобов'язальних відносин, а відповідно, наявності абсолютно-правового або

<sup>61</sup>Жилінкова І. Превентивний спосіб захисту права власності /І. Жилінкова //Вісник Академії правових наук України. – 2005. –№3 (42). – С. 130.

<sup>62</sup>Слесарев В.Л. Экономические санкции в советском гражданском праве: автореферат дис. ... доктора юридических наук: 12.00.03 /В.Л. Слесарев. – Свердловск, 1990. – С. 24.

<sup>63</sup>Звягінцева Л.М. Меры защиты в советском семейном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право, семейное право, гражданский процесс, международное частное право /Л.М. Звягінцева. – Свердловск: Б. и., 1980. – С. 76-77.

<sup>64</sup>Стоякин Г.Я. Меры защиты в советском гражданском праве: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право, семейное право, гражданский процесс, международное частное право /Г.Я. Стоякин. – Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1973. – С. 8-9.

<sup>65</sup>Цивільне право України: у 2-х кн. /за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – Кн. 2. – С. 527.

відносно-правового характеру захисту прав власника або носія інших речових прав<sup>66</sup>.

Проте існує позиція, відповідно до якої право власності захищається лише за допомогою речово-правих способів захисту. Так, О.П. Сергєєв, попри його виділення в класифікації способів захисту права власності 4-х складових, підкреслює, що в абсолютному сенсі слова право власності як конкретне суб'єктивне право захищається лише за допомогою позовів речово-правової групи<sup>67</sup>.

З наведеною позицією погоджуємося лише частково. Якщо говорити про право власності як речове право, то дійсно, таке право в істинному значенні захищається за допомогою речово-правових способів захисту, проте не слід заперечувати, що право власності захищається і за допомогою зобов'язально-правових способів, які спрямовані не на безпосереднє, а на опосередковане відновлення речового права<sup>68</sup>.

Уявляється, що дискусія навколо означеного питання виникла через главу 29 ЦК України, де перераховано саме речово-правові способи захисту права власності. Проте одразу ж слід врахувати, що наведений законодавцем перелік є неповним, приблизним. Тож наявність даного переліку позитивно відбивається на юридичній практиці, даючи змогу пересічним громадянам, звернувшись до ЦК України, віднайти найбільш поширені способи захисту права власності. Необхідно наголосити на словах «найбільш поширені», проте не єдині.

Саме тому В.О. Тархов відмічає, що якщо хто-небудь заволодіє чужою річчю, то витребування власником свого майна не виходить за межі відносин власності, а, відповідно, і правового відношення власності. Цим саме автор і

---

<sup>66</sup>Гражданское право России (часть 1) [Электронный ресурс]: Курс лекций: Учебное пособие /Под ред. А.А. Мохова. – Волгоград, 2003. – Режим доступа к ресурсу: <http://udik.com.ua/books/book-1791/>

<sup>67</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого . – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

<sup>68</sup>Гражданское право Украины: учебник; В 2-х ч. Ч. 1 /под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – С. 288.

пояснює наявність у кодексі окремої глави із захисту права власності, де мова йдеться не про всі взагалі засоби захисту, а лише про ті, які здійснюються у межах правового відношення власності<sup>69</sup>.

Таким чином, на підставі вищесказаного, ми приходимо до висновку, що право власності захищається як речово-правовими, так і зобов'язально-правовими способами, проте речово-правові способи здійснюють такий захист напряду (безпосередньо), а зобов'язальні – опосередковано, шляхом відновлення речового права.

У контексті питання, яке розглядається, слід детальніше зупинитися на аспекті абсолютності захисту права власності. Відомо, що речово-правові способи захисту безпосередньо спрямовані на захист права власності як абсолютного права та не пов'язані з будь-якими конкретними зобов'язаннями.

Як слушно зазначає О.М. Латієв речово-правовий захист застосовується проти будь-якого порушника, що властиво для абсолютних прав, і спрямований на відновлення порушеного права до стану, найбільш близького тому, що передувало його порушенню<sup>70</sup>.

В.П. Грибанов, даючи характеристику абсолютних прав, відносить до них ті права, де уповноваженій особі протистоїть невизначене коло зобов'язаних осіб, як, наприклад, у праві власності, оскільки власнику протистоять усі інші особи, на яких лежить обов'язок не перешкоджати здійсненню права та не порушувати прав цих осіб<sup>71</sup>.

Проте необхідно відмітити, що дуже часто автори, говорячи про абсолютність права власності, переносять елемент абсолютності і на захист цього права, з чим ми не можемо погодитися, оскільки захищати право можна

---

<sup>69</sup>Тархов В.А. Собственность и право собственности [Электронный ресурс] /В.А. Тархов, В.А. Рыбаков. – Издание 3-е, дополненное. – М.: «Юрист», 2007. – 130 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/76828/>

<sup>70</sup>Латыев А.Н. Вещно-правовые способы в системе защиты гражданских прав [Электронный ресурс] /А.Н. Латыев //Юрист. – 2003. – №4. – С. 22-28. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article72.html>

<sup>71</sup>Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав [Электронный ресурс] /В.П. Грибанов. – Изд. 2-е, стереотип. – Москва: Статут, 2001. – 411 с. – (Классика российской цивилистики). – Режим доступа к ресурсу: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/>

лише від конкретної особи або кола осіб і лише у випадку порушення, оспорення, невизнання права власності або у випадку реальної загрози вчинення таких дій.

Скоріше за все потрібно говорити про абсолютну охорону права власності. У такому випадку майнове благо охороняється від будь-яких посягань з боку невизначеного кола осіб, коли праву однієї особи протистоїть обов'язок усіх інших осіб не порушувати це право. Тобто, абсолютна охорона може мати місце лише до моменту вчинення протиправних дій з боку третіх осіб, так як основною метою є попередження правопорушення проти основного економічного блага – власності.

Якщо ж протиправні дії вже було скоєно (право порушено, невизнано, оспорено), то лише з цього моменту можна говорити про захист права власності, однак захист буде носити не абсолютний характер, а відносний, оскільки наявна конкретна особа або коло осіб, що вчинили дані протиправні дії відносно майнового блага.

Як абсолютно правильно зазначає О.М. Латієв, порушення речового права, яке закликає до дії речово-правовий захист, є умовою, що виокремлює із необмеженого кола зобов'язаних осіб одного відповідача, породжуючи нове – відносне правовідношення<sup>72</sup>.

Однак потрібно наголосити на тому, що наявність відносного правовідношення між власником і третьою стороною (правопорушником) не змінює суті самого права, воно і надалі залишається абсолютним.

Ще однією особливістю речово-правових способів захисту є обов'язкове існування речі в натурі на момент розгляду справи. У випадку її знищення майнові інтереси власника все одно залишаються, однак за такої ситуації їх треба захищати за допомогою зобов'язальних способів захисту, наприклад, шляхом відшкодування збитків.

---

<sup>72</sup>Латыев А.Н. Вещно-правовые способы в системе защиты гражданских прав [Электронный ресурс] /А.Н. Латыев //Юрист. – 2003. – №4. – С. 22-28. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article72.html>

Не менш важливим є й вид речі. Вона має бути індивідуально-визначеною, тобто наділеною властивостями, які притаманні тільки їй, що і вирізняє дану річ з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи її. Основною характеристикою даної речі є її незамінність. Проте, відповідно до п. 6.1. Інформаційного листа «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р. №01-8/98 витребуване майно може належати і до категорії речей, що визначаються родовими ознаками (мірою, вагою тощо), але в такому разі має бути якимось чином індивідуалізоване (наприклад, цукор у мішках за певними цифровими або іншими характерними позначками)<sup>73</sup>.

Відсутність двох вищенаведених умов: існування речі в натурі на момент розгляду справи та індивідуальної визначеності майна, унеможлиблює застосування речово-правових способів захисту.

Наведемо приклад із судової практики. До Богодухівського районного суду Харківської області звернулася ОСОБА\_1 з позовною заявою до ОСОБА\_2 про витребування майна з чужого незаконного володіння та відшкодування шкоди. Як пояснювала ОСОБА\_1 у листопаді 2009 року він за усною домовленістю з відповідачем проводив ремонт належного йому автомобіля. При проведенні робіт позивач користувався власними інструментами (зварювальний апарат «Іскра», електричні ножиці, набір авторемонтних ключів, редуктор заднього моста та дві автомобільні шини), які залишив у гаражі після сварки з ОСОБОЮ\_2. Загальна вартість майна становить 5280 грн. На час розгляду справи ОСОБИ\_1 було відомо, що у відповідача цих речей немає, оскільки він все продав.

Суд відмовив у задоволенні позовної заяви ОСОБИ\_1 до ОСОБИ\_2, мотивуючи таке рішення тим, що відповідно до ст. 387 ЦК України, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної

---

<sup>73</sup>Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р. №01-8/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8\\_98800-01](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8_98800-01)

правової підстави заволоділа ним. Для подання позову необхідно, щоб майно, якого позбавився власник, збереглося в натурі і знаходилося у фактичному володінні іншої особи. Якщо майно вже знищене, перероблене чи спожите, право власності на нього, як таке, припиняється. У судовому засіданні позивачем особисто було зазначено, що на даний час речі, які він вимагає витребувати з чужого незаконного володіння ОСОБИ\_2 в останнього відсутні. Також вимагати можна індивідуально визначене майно, але позивачем не було доведено перебування в його володінні зварювального апарата «Іскра», електричних ножиць, набору авторемонтних ключів, редуктора заднього моста на автомобіль ВАЗ 2101, та двох автомобільних шин<sup>74</sup>.

Дана справа яскраво ілюструє неефективність застосування речово-правових способів захисту за наведених обставин. У даному випадку особі необхідно було звернутися із зобов'язальними вимогами про відшкодування завданих збитків, що дозволило б позивачу отримати грошову компенсацію.

Також необхідно визначитися з тим, які позови входять до речово-правової захисної групи. У цьому питанні думки науковців розділилися.

Так, частина науковців до речово-правових відносить лише 2 позови: віндикаційний та негаторний<sup>75</sup>.

Деякі автори схиляються до тріади, доповнюючи віндикаційний та негаторний позови позовом про захист права власності<sup>76</sup>. Інші ж вважають, що вказану класичну пару слід доповнити таким способом захисту права власності, як визнання недійсним акта державного органу або органу місцевого

<sup>74</sup> Рішення Богодухівського районного суду Харківської області від 14.01.2011 р. у справі №2004/2-84/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13532631>

<sup>75</sup> Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM; Венедиктов А.В. Гражданско-правовая охрана социалистической собственности в СССР /А.В. Венедиктов. – М.; Л.: АН СССР, 1954. – С. 79.

<sup>76</sup> Гражданское право России (часть 1) [Электронный ресурс]: Курс лекций: Учебное пособие /Под ред. А.А. Мохова. – Волгоград, 2003. – Режим доступа к ресурсу: <http://udik.com.ua/books/book-1791/>

самоврядування, якщо зазначеними актами обмежуються або порушуються права власника щодо володіння, користування і розпорядження майном<sup>77</sup>.

Більш розширений перелік способів захисту, що входять до речово-правової групи надав В.М. Самойленко, на думку якого слід виділяти:

- 1) основні способи захисту (віндикація та негаторний позов);
- 2) інші позови, що виконують функцію захисту права власності (позов про визнання та позов про виключення майна з опису)<sup>78</sup>.

Майже тотожні варіанти приведеної вище класифікації нерідко можна знайти і в роботах інших правників<sup>79</sup>, проте, на нашу думку, наведена класифікація не позбавлена недоліків. Зокрема, автор допускає неточність, коли відносить позов про визнання до числа «інших позовів». Однойменна вимога є не менш поширеною на практиці, ніж, наприклад, віндикаційна, відіграє важливу роль в системі способів захисту права власності, а тому виключати вимогу про визнання із числа основних вимог, тим самим підкреслюючи її другорядну роль, на наш погляд, не можна.

Звернемося до глави 29 ЦК України, проаналізувавши яку можна виокремити наступні речово-правові позови, метою яких є захист права власності: 1) віндикація; 2) негаторний позов; 3) позов про визнання права власності; 4) позов про визнання незаконним правового акта, що порушує право власності. Важко не помітити неповноти переліку. Сам законодавець зазначає, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом (ст. 16 ЦК України).

Наведені вище переліки позовів, які складають речово-правову групу способів захисту права власності різняться між собою, за виключенням лише

---

<sup>77</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]: учебник. Ч. 1 /под ред. Т.И. Илларионова, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнев. – Москва: НОРМА-ИНФРА М, 1998. – 464 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/383430/>

<sup>78</sup> Гражданское право Украины: учебник; В 2-х ч. Ч. 1 /под ред.: А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – С. 288-294.

<sup>79</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 48.

двох: віндикаційного та негаторного позовів, що відомі юриспруденції ще з давніх часів та по праву можуть називатися класичними.

Друга група цивільно-правових способів захисту права власності представлена зобов'язально-правовими способами, які виникають із договорів або інших зобов'язань.

У залежності від наявності правовідносин між власником і правопорушником, що передували порушенню, зобов'язально-правові способи захисту права власності поділяються на два види:

- договірні
- позадоговірні (деліктні).

Тобто, до зобов'язально-правових способів захисту права власності відносяться позови, засновані на порушенні прав власника при виконанні контрагентом своїх обов'язків за договором або при заподіянні шкоди<sup>80</sup>.

Так, Харитонов Є.О. та Харитонova О.І. зазначають, що зобов'язально-правові засоби захисту права власності спрямовані проти порушення прав власників певною особою. При цьому самої речі в натурі вже не існує або вона пошкоджена і є потреба у її відновленні<sup>81</sup>.

Вважається, що така позиція авторів є правильно лише частково, оскільки для подання зобов'язально-правового позову необхідна наявність спору, що витікає або з делікту, або з договору. Якщо звернутися до останнього виду, то майно може перебувати у повній цілісності. Наприклад, підставою для подання зобов'язально-правового позову можуть стати дії орендаря, який після закінчення дії договору не повертає власникові належне йому майно.

На відміну від речових засобів захисту права власності, які ґрунтуються на абсолютності права, зобов'язальні засоби захисту права власності базуються на

---

<sup>80</sup>Гражданское право Украины: учебник; В 2-х ч. Ч. 1 /под ред.: А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – С. 296.

<sup>81</sup>Харитонов Є.О. Структура права власності та її вплив на концептуальні засади його захисту в сучасному цивільному праві України /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Новий Цивільний кодекс України: проблемні питання застосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Впровадження нового Цивільного кодексу в Україні», 14-15 лют. 2008 р., м. Київ. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – С. 27.

можливості застосовування примусових заходів у правовідносинах з чітко визначеними учасниками відносних правовідносин, у яких є уповноважена і зобов'язана особа<sup>82</sup>. Як зазначає М.М. Сибільов, з огляду на те, що зобов'язання – це відносні, а не абсолютні правовідносини, склад його учасників, предмет і зміст характеризуються визначеністю<sup>83</sup>.

Проте не всі науковці погоджуються з вищенаведеним тлумаченням суті зобов'язально-правових способів захисту права власності. Наприклад, на думку Д.М. Генкіна, є взагалі теоретично неправильним вести мову про зобов'язально-правовий захист права власності<sup>84</sup>. Цікавою з цього питання є також позиція В.Ф. Маслова, на думку якого, в зобов'язальних правовідносинах право власності часто є лише необхідною передумовою його виникнення. Автор зазначає, що порушення права власності в силу закону тягне за собою виникнення зобов'язальних відносин, в яких потерпіла сторона – власник, набуває нових суб'єктивних прав, відмінних від права власності: право вимагати відновлення попереднього стану, а у випадку неможливості – відшкодування збитків<sup>85</sup>.

Аргументують подібну позицію науковці досить просто – захищати можна лише те, що існує в натурі, а не те, що загинуло, або чого об'єктивно немає<sup>86</sup>. Проте необхідно відмітити, що застосування зобов'язально-правових способів захисту права власності та інших речових прав не завжди пов'язано зі знищенням речі.

Як вже було сказано вище, зобов'язання поділяються на договірні та позадоговірні (деліктні). Отже, коли мова йде про договірні зобов'язання, то порушення умов договору вже є підставою для застосування мір захисту. Так,

<sup>82</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 138.

<sup>83</sup>Кодифікація приватного (цивільного) права України: монографія /за ред. А.С. Довгерт. – Київ: Укр. центр Правнич. Студій, 2000. – С. 218.

<sup>84</sup>Генкин Д.М. Право собственности как абсолютное субъективное право /Д.М. Генкин //Советское государство и право. – 1958. – №6. – С. 100.

<sup>85</sup>Маслов В.Ф. Осуществление и защита права личной собственности в СССР /В.Ф. Маслов. – Москва: Юрид. лит., 1961. – С. 178.

<sup>86</sup>Маслов В.Ф. Осуществление и защита права личной собственности в СССР /В.Ф. Маслов. – Москва: Юрид. лит., 1961. – С. 177.

кредитор має право у примусовому порядку вимагати від боржника виконати обов'язок у натурі, наприклад, передати майно у власність. Відповідно, наведена ситуація яскраво ілюструє той факт, що застосування зобов'язально-правових способів захисту права власності не обов'язково пов'язане зі знищенням майна. Першоосновою позову є порушення умов укладеного сторонами договору.

Інша справа позадоговірні (деліктні) зобов'язання, природа походження яких нерозривно пов'язана із вчиненням певних протиправних дій, що спричинили настання несприятливих наслідків для власника майна. Саме у цьому випадку основною умовою для подання зобов'язально-правового позову є понесені особою збитки, що були спричинені знищенням або пошкодженням речі як об'єкта права власності.

Необхідно відмітити, що попри, здавалося б, чітке розмежування речових і зобов'язально-правих способів захисту права власності на практиці можна часто віднайти приклади, коли обрати необхідні способи захисту не так вже й просто.

Звернемось, наприклад, до Інформаційного листа «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р. пункт 6.1. якого зазначає, що питання про можливість повернення індивідуально-визначеної речі, яка зазнала змін, переробки, має вирішуватись залежно від характеру таких змін, їх істотності. Якщо майно змінило своє початкове господарське призначення, слід визнати, що підстав для задоволення віндикаційного позову немає, і настають наслідки, аналогічні знищенню майна, тобто власник має право лише на відшкодування збитків<sup>87</sup>.

Однак, на нашу думку, подібне рішення порушує права особи як власника майна, оскільки зміна або переробка речі не є підставою для відмови у її

---

<sup>87</sup>Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р. №01-8/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8\\_98800-01](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8_98800-01)

поверненні повноправному власнику, головним є те, що вона існує в натурі. Так, у ст. 387 ЦК України зазначено, що «власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним». Відповідно, відносно стану майна, яке має на меті витребувати власник, мови не йдеться. Часто особа заінтересована отримати назад свою річ у будь-якому вигляді, навіть попри суттєві зміни у її фізичному стані. Рішення законодавця визнати річ знищеною за певних умов порушує абсолютність права власності. Слід звернути особливу увагу на ч. 2 ст. 1213 ЦК України, яка зазначає, що лише у разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно, відшкодовується його вартість.

Отже, за цієї ситуації правильніше було б вести мову про вільний вибір самого власника речі. Саме тому можна запропонувати два шляхи вирішення проблеми:

1. Коли майно було пошкоджене настільки, що особа вже не зацікавлена у його поверненні і власник бажає отримати компенсацію за рахунок речі, яка для нього вже не становить ніякої майнової цінності, слід застосовувати зобов'язально-правові способи захисту права власності;

2. Коли ж власник, попри зміну або переробку речі, все ж бажає її повернути, необхідно вдатися до речово-правового способу захисту. Проте особа вправі вимагати і грошової компенсації задля усунення пошкоджень, що були завдані речі.

У своїй спільній монографії У. Матеї та Є.О. Суханов пропонують визначати необхідний спосіб захисту наступним чином: «Коли обмежені речові права виникають із договору з власником речі (наприклад, сервітути або право заставодержателя), вони захищаються їх суб'єктами за допомогою речово-правових (абсолютних), а не зобов'язально-правових позовів, оскільки вони самі носять абсолютний, а не відносний характер. Власник же речі у даному випадку пов'язаний із суб'єктом обмеженого речового права договором, і тому у взаємовідносинах з останнім не може вдаватися до застосування речово-

правових способів захисту своїх інтересів»<sup>88</sup>. А отже, при виборі способу захисту, за даних обставин, як головний чинник буде виступати особа позивача. Якщо позов подасть власник майна, то буде застосовуватися речово-правовий спосіб захисту, якщо ж позивачем виступить інша сторона, то відповідно необхідно застосовувати зобов'язальний спосіб.

Н.В. Колеснікова зазначає, що, як речово-правові, так і зобов'язально-правові позови спрямовані у ряді випадків на досягнення єдиного результату (наприклад, витребування майна з чужого незаконного володіння та позов про повернення отриманого від орендодавця за договором оренди спрямовані на отримання речі в натурі)<sup>89</sup>.

Отже, як речово-правові, так і зобов'язально-правові способи відіграють надзвичайно важливу роль у захисті права власності. Незважаючи на те, що ряд авторів виокремлюють також і інші групи способів захисту, на нашу думку, наведених двох груп цілком достатньо для всебічного захисту права власності.

Вважається, що будь-який спір можна вирішити або речово-правовим або зобов'язально-правовим способами. При виборі необхідного способу потрібно спиратися на наступні запропоновані критерії:

1) речово-правовими способами захищаються абсолютні права від невизначеного кола осіб, тоді як для застосування зобов'язальних необхідна наявність відносних правовідносин між конкретно визначеними сторонами (наприклад, договір або нанесення шкоди);

2) на відміну від речових, зобов'язальні способи можуть мати об'єктом будь-яке майно, включаючи як речі, так і різноманітні права (наприклад, безготівкові гроші, бездокументарні цінні папери, право користування і т.ін)<sup>90</sup>;

<sup>88</sup>Маттеї У. Основные положения права собственности /У. Маттеї, Е.А. Суханов – М.: Юристъ, 1999. – С. 366.

<sup>89</sup>Колесникова Н.В. Обязательственно-правовые способы защиты права собственности. Актуальные проблемы теории и правоприменительной практики [Электронный ресурс] /Н.В. Колесникова //Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление – 2010. – №5. – Режим доступа к ресурсу: [http://www.journal-nio.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=647&Itemid=99](http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=647&Itemid=99)

<sup>90</sup>Маттеї У. Основные положения права собственности /У. Маттеї, Е.А. Суханов – М.: Юристъ, 1999. – С. 366.

3) речово-правовий спосіб захисту права власності може бути застосований лише за умови існування речі в натурі, тоді як зобов'язально-правовий спосіб захисту може застосовуватися і за умов її існування, у за умов фізичного знищення речі, шляхом стягнення завданих збитків.

### ***Висновки до Розділу 1***

1. Особа має право на захист права власності не лише у випадку, коли її право порушується, але й коли воно не визнається, оспорується або є реальна вірогідність вчинення таких дій.

2. Право на захист не може існувати окремо від основного суб'єктивного права, порушення, оспорення або невизнання якого й провокує виникнення права на захист, як його складового елемента.

3. Поняття «захист права власності» слід розглядати у симбіозі матеріальними та процесуальними галузями права, оскільки сама категорія «захисту» має двоїсту правову природу.

4. Запропоновано власне визначення поняття цивільно-правового захисту права власності, яке являє собою сукупність передбачених нормами права активних дій, що застосовує власник, інша уповноважена власником особа або уповноважений державою компетентний орган відносно правопорушника з метою відновлення права власності, що було оспорене, не визнане або порушене.

5. Поняття «засіб» та «спосіб» не є тотожними, а тому є помилковим використання зазначених термінів у якості синонімів. Засіб захисту (позов, заява) завжди містить у собі відповідний спосіб захисту (наприклад, витребування майна із чужого незаконного володіння, визнання права власності тощо).

6. Надати повний перелік усіх можливих способів захисту права власності неможливо, такі способи можна лише класифікувати.

7. Право власності захищається як речово-правовими, так і зобов'язально-правовими способами, проте речово-правові способи здійснюють такий захист напряду, а зобов'язальні – опосередковано, шляхом відновлення речового права.

8. Не можливо перенести елемент абсолютності, що властивий праву власності на його захист, оскільки захищати майно можна лише від конкретної особи або кола осіб, а тому відносини стають відносними.

## РОЗДІЛ 2

### ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

#### *2.1. Теоретико-правовий аналіз сутності вимоги про визнання права власності*

Визнання права власності є одним із підвидів такого способу захисту, як визнання права, який посідає перше місце серед наведених законодавцем у ст. 16 ЦК України способів захисту цивільних прав та інтересів. Змістом визнання права є підтвердження існування певного права без наступного створення матеріальних правовідносин. Як відмічає О.П. Вершинін, підстави для висунення вимог про визнання права виникають у випадку, коли наявний зміст прав неоднаково усвідомлюється та оспорується суб'єктами матеріально-правових відносин<sup>91</sup>. Позов про визнання права пред'являється у випадку, коли право ще не порушене, що і вирізняє його з-поміж інших способів захисту цивільних прав. Саме із застосуванням даного способу захисту подаються позови про визнання авторських прав, виключних прав на винахід, промисловий зразок, товарний знак, про визнання права власності та визнання інших прав, наприклад, речових прав на чуже майно.

Необхідно відмітити, що у ст. 392 ЦК України не надається визначення визнання права власності як способу захисту, так само не розкривається сутність позову про визнання права власності, що призводить до виникнення ряду проблемних ситуацій як у теорії, так і в практиці. Використання даного способу захисту досить поширене, і не лише в Україні<sup>92</sup>, та має місце не лише за наявності умов, що прямо перелічені у ст. 392 ЦК України. Для того аби

<sup>91</sup>Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: дис. д-ра юрид. наук в форме науч. доклада: 12.00.03 /А.П. Вершинин. – СПб., 1998. – 56 с.

<sup>92</sup> Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.parliament.am/law\\_docs/050598HO239rus.html?lang=rus#G10](http://www.parliament.am/law_docs/050598HO239rus.html?lang=rus#G10); Гражданский кодекс Азербайджанской Республики от 28.12.1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=30420111](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420111); Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27.12.1994 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=1006061](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061)

докладніше розібратися у даній проблемі, перш за все, з'ясуємо які саме існують види вимоги про визнання права власності.

Так, якщо дослідити погляди науковців та проаналізувати сучасну судову практику, то слід виділити два види вимог про визнання права власності, які, в залежності від правового ефекту, що породжує дана вимога, слід класифікувати на:

1) правопідтверджуючі вимоги;

До даного виду слід віднести вимоги, які базуються на вимозі власника майна визнати за ним уже існуюче право власності, тобто позивач бажає лише встановлення правової визначеності відносно спірного майна.

2) правоутворюючі вимоги (М.А. Гурвич іменує їх конститутивними<sup>93</sup>).

Даний вид вимог характеризується здатністю створювати нове право в особи, яка звернулася із позовом до суду. Класичним прикладом виступає вимога особи, яка здійснила самочинне будівництво з метою набуття права власності на нього.

Інакше кажучи, визнання права власності розглядається широко і охоплює також вимоги про встановлення права власності. Отже, визначившись із тим, що визнання права власності як спосіб захисту може виражатися у двох різних вимогах, перейдемо до питання: що ж саме являє собою даний спосіб захисту.

Через те, що законодавцем представлені лише умови, на підставі яких особа має право звернутися до суду з вимогою про визнання права власності, вчені надають власні визначення поданого поняття.

Так, О. Гупаловська розуміє під позовом про визнання права власності вимогу, що спрямована на встановлення відносин із приводу конкретного об'єкта власності, юридичний статус якого не визначений<sup>94</sup>.

---

<sup>93</sup>Гурвич М.А. Учение об иске (состав, виды): учеб. пособие /М.А. Гурвич. – Москва: ВЮЗИ, 1981. – С. 21.

<sup>94</sup>Гупаловська О. Позов про визнання права власності як речово-правовий засіб захисту права власності //О. Гупаловська //Вісник Львівського Університету. Серія юридична. Вип. 50. – Л.: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка; голов. ред. В.Т. Нор, 2010. – С. 161.

Подане визначення, на наш погляд, є дещо неточним, оскільки правовідносини виникають з певних юридичних фактів, вони не встановлюються. Мета звернення з вимогою про визнання права власності одна – визнати своє право на об’єкт спору. Аналізуючи приведені визначення, ми також можемо дійти висновку, що автор виділяє лише правопідтверджуючий вид вимоги про визнання права власності.

Є.О. Харитонов та О.І. Харитонova вважають, що позов про визнання права власності – це вимога власника майна про констатацію перед третіми особами факту наявності у нього права власності на спірне майно<sup>95</sup>.

Дане визначення також має недоліки, оскільки не враховує тієї важливої обставини, що даний спосіб захисту може бути застосований і у випадку відсутності спору (наприклад, коли у особи відсутні правовстановлюючі документи на нерухомість, що унеможлиблює варіант розпорядження даним майном). Саме тому вести мову лише про «спірне майно» у контексті представленого способу захисту права власності є неправильним, оскільки спір як такий може бути відсутній. Також вважаємо, що автори дещо звужують зміст такого способу захисту як визнання права власності, висвітлюючи лише один його вид – правопідтверджуючий, оминаючи стороною не менш важливий правоутворюючий вид вимоги.

Привертає увагу й позиція О.П. Анісімова, на думку якого позов про визнання права власності – це вимога про усунення перешкод до здійснення власником (титульним володільцем) свого права і виключення посягань на приналежне власнику майно за допомогою підтвердження в судовому порядку факту приналежності йому спірного майна на праві власності або іншому обмеженому речовому праві<sup>96</sup>.

---

<sup>95</sup> Харитонов Є.О. Структура права власності та її вплив на концептуальні засади його захисту в сучасному цивільному праві України /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Новий Цивільний кодекс України: проблемні питання застосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Впровадження нового Цивільного кодексу в Україні», 14-15 лют. 2008 р., м. Київ. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – С. 29.

<sup>96</sup> Гражданское право России (часть 1) [Электронный ресурс]: Курс лекций: Учебное пособие /Под ред. А.А. Мохова. – Волгоград, 2003. – Режим доступа к ресурсу: <http://udik.com.ua/books/book-1791/>

Аналізуючи приведену позицію, одразу ж впадає в очі окреслене коло суб'єктів, які мають право подавати позов про визнання права власності. На думку автора це може бути не лише власник майна, але й титульний володілець. З даним твердженням слід погодитися, хоча це і не вписується в рамки чинного позитивного права. О.П. Анісімов також вказує на те, що шляхом пред'явлення позову про визнання права власності особа має змогу підтвердити не лише своє право власності (суб'єкт звернення до суду – власник майна), але й інше обмежене речове право (суб'єкт звернення до компетентного органу – титульний володілець).

Також автор зазначає, що представлений позов є вимогою про усунення перешкод до здійснення власником (титульним власником) свого права. Тобто, виходячи із даного визначення, предмет позову про визнання права власності співпадає з предметом негативного позову, з чим ми не можемо погодитися. Слід чітко відмежовувати вимогу про визнання права власності від вимоги про усунення перешкод до здійснення права. Необхідно зазначити, що шляхом визнання права власності усувається правова невизначеність відносно майна і як результат відбувається усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном. У випадку ж звернення із вимогою про усунення перешкод до здійснення права, правова невизначеність відносно майна відсутня. Має місце виключно перешкода до здійснення даних прав.

Заслуговує на увагу й визначення О.П. Сергєєва. На його думку, позов про визнання права власності – це недоговірна вимога власника майна про констатацію перед третіми особами факту приналежності позивачу права власності на спірне майно, не поєднана з конкретними вимогами про повернення майна чи усунення інших перешкод, не пов'язаних із позбавленням володіння<sup>97</sup>.

---

<sup>97</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч. 1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с.//Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

Видається, що автор абсолютно правильно відзначає, що рішення за даним позовом не поєднане з конкретними вимогами про повернення майна чи усунення інших перешкод, не пов'язаних із позбавленням володіння, а відповідно рішення за позовом про визнання права власності не має зобов'язуючого характеру, а скоріше за все має правоконстатуючий зміст.

Попри наведені визначення, слід відмітити, що, як правило, автори не надають конкретного визначення позову про визнання права власності. Найчастіше науковці намагаються роз'яснити суть такого позову і тим самим уникають необхідності надання визначення.

Наприклад, А. Зєвайкіна вказує, що через незрозумілий статус речі, заявник, як заінтересована сторона, ініціює процес формалізації пов'язаних з нею відносин. При цьому, попри відсутність формальних доказів права власності на майно, власник має можливість здійснювати правомочності власника<sup>98</sup>.

Саме рішення по справі про визнання права власності усуває сумнів у наявності права та його обсязі, надає визначеності взаємовідносинам сторін і становить основу для здійснення правомочностей щодо володіння, користування і розпорядження майном<sup>99</sup>.

Слід також відмітити, що попри розміщення в ЦК України такого способу захисту як визнання права власності поміж речово-правових способів захисту, серед науковців все одно виникла дискусія відносно правової природи даного позову. Так, частина науковців<sup>100</sup> схильється лише до його речової природи,

<sup>98</sup>Зєвайкіна А. Иски о признании права собственности /А. Зєвайкіна //Российская юстиция. – 2001. – 8. – С. 49.

<sup>99</sup>Романюк Я.М. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування /Я.М. Романюк, О.Є. Бурлай //Вісник Верховного Суду України. – 2012. – №8. – С. 35.

<sup>100</sup>Романюк Я.М. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування /Я.М. Романюк, О.Є. Бурлай //Вісник Верховного Суду України. – 2012. – №8. – С. 34.; Харитонов Є.О. Структура права власності та її вплив на концептуальні засади його захисту в сучасному цивільному праві України /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Новий Цивільний кодекс України: проблемні питання застосування: матеріали міжнар. наук. -практ. конф. «Впровадження нового Цивільного кодексу в Україні», 14-15 лют. 2008 р., м. Київ. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – С. 27.

проте ряд авторів<sup>101</sup> вбачають у ньому також і зобов'язально-правовий характер. Слід відмітити, що часто, характеризуючи означений вид позову, автори не аргументують своєї позиції, а лише надають свою точку зору.

Так, І.О. Дзера вважає, що позов про визнання права власності є «речово-правовим засобом захисту права власності»<sup>102</sup>. Автор не наводить ніяких аргументів на користь своєї позиції, подаючи дане твердження як факт.

О.П. Сергєєв відмічає, що більшість з позовів про визнання права власності носить зобов'язально-правовий характер, бо впливає з відносних правовідносин сторін. Проте автор також зазначає, що існують і такі вимоги про визнання права власності, які звернені до третіх осіб, ніяк не пов'язаних з позивачем будь-якими відносними правовими узами (наприклад, вимога власника будови про визнання за ним права власності, звернене до органу місцевої адміністрації, який відмовляється видати правовстановлюючі документи з огляду на те, що вони не збереглися або не були своєчасно оформлені)<sup>103</sup>. Відповідно, у даному випадку автор веде мову про речово-правовий характер вказаного способу захисту. А отже, виходячи із суті сказаного, можна зробити висновок, що О.П. Сергєєв відстоює кількісну перевагу позовів про визнання права власності, що мають зобов'язально-правовий характер над тими, які носять речовий характер.

На противагу позиції О.П. Сергєєва, Я.М. Романюк вважає, що позов про визнання права власності здебільшого носить речово-правовий характер і лише в деяких випадках він може застосовуватися в умовах існування між сторонами зобов'язально-правових відносин<sup>104</sup>. На нашу думку, саме ця позиція є

<sup>101</sup>Муллануров А.А. Вещно-правовые способы защиты права собственности на недвижимое имущество [Электронный ресурс] /А.А. Муллануров //Вестник Хабаровской государственной академии экономики и права. – 2004. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.allpravo.ru/library/doc99p0/instrum4123/print4126.html>

<sup>102</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 88.

<sup>103</sup>Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM.

<sup>104</sup>Романюк Я.М. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування /Я.М. Романюк, О.Є. Бурлай //Вісник Верховного Суду України. – 2012. – №8. – С. 34.

найбільш правильною. Й справді, вимога про визнання права власності як правило носить речово-правовий характер (наприклад, вимога про визнання права власності на самочинне будівництво, на безхазяйну річ, на цінні папери та ін.), проте трапляються випадки, коли визнання права власності як спосіб захисту переходить у площину зобов'язальних правовідносин. Як приклад можна навести вимогу про визнання права власності на об'єкт будівництва, коли виникає спір про право власності на нерухомість між замовником та підрядником. Тобто, попри те, що між сторонами мають місце договірні відносини (договір будівельного підряду), спір вирішується за допомогою саме такого способу захисту як визнання права власності. Плутанина у даному питанні посилюється також через те, що даний спосіб захисту міститься у ЦК України поміж класичних речових позовів. Ще однією причиною слугує той факт, що визнання права власності найчастіше використовується при вирішенні саме речових позовів, однак це не дає нам підстави припускати неможливість його використання у зобов'язальних спорах.

Таким чином, попри те, що частина вчених-цивілістів вбачає у позові про визнання права власності перевагу речового-правового характеру, а інша частина науковців – зобов'язального, ми все ж можемо зробити висновок щодо дуалістичної природи позову про визнання права власності, якому одночасно властиві як речово-правовий, так і зобов'язально-правовий характер в залежності від виду спірних правовідносин.

Не менш проблемним є питання щодо суб'єктного складу позову про визнання права власності, який має ряд особливостей. Для того аби докладніше розібратися у цій проблематиці, звернемося до ст. 392 ЦК України, у якій зазначено, що власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Отже, виходячи зі змісту наведеної норми, позивачем за даним позовом може виступати лише власник майна, тобто особа, змістом повноважень якої є можливість володіння, користування та розпорядження річчю.

Проте таке формулювання, на наш погляд, не можна визнати досконалим, оскільки позивач, звертаючись із вимогою про визнання права власності, як раз і не може юридично довести, що саме він є власником майна. Цей статус буде підтверджено лише після винесення відповідного судового рішення. Саме тому, на нашу думку, логічніше було б вести мову про право особи, у якої є підстави вважати себе власником майна подавати подібний позов.

Слід також зауважити, що на практиці досить часто суб'єктами звернення із вимогою про визнання права власності виступають титульні володільці. Особа, яка звертається із вказаною вимогою, володіє та користується майном, проте позбавлена права розпоряджатися ним. Тобто, шляхом подання позову до суду, особа, яка до цього не мала права власності на майно, бажає його набути. Наведемо приклад із практики.

05.09.2014 року Чуднівський районний суд Житомирської області розглянув справу за позовом ОСОБА\_1 до ОСОБА\_3 про визнання права власності на автомобіль.

Свої позовні вимоги позивач мотивує тим, що 28.08.2013 року придбав у відповідачки автомобіль. Вказаний правочин був оформлений шляхом написання останньою розписки про отримання грошових коштів за автотранспорт, який належав їй на праві власності. Автомобіль було передано позивачу, а той у свою чергу повністю сплатив за нього визначену грошову суму. Проте на прохання ОСОБА\_1 зняти автотранспорт з обліку та зареєструвати його на ім'я позивача, відповідачка відповіла відмовою. При цьому ніяких претензій до ОСОБА\_1 з її боку також не надходило. Заслухавши пояснення учасників процесу, суд задовольнив позов у повному обсязі<sup>105</sup>.

---

<sup>105</sup> Рішення Чуднівського районного суду Житомирської області від 05.09.2014 р. у справі №294/1250/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40438092>

Отже, якщо проаналізувати дану справу, то очевидним є той факт, що позивач володів транспортним засобом на підставі вчинення цивільно-правового правочину, проте власником автомобіля так і не став, оскільки попередній власник не зняла транспортний засіб з обліку. У таких випадках саме суд надає особі статусу власника майна, проте ряд авторів з такою позицією не погоджуються.

Так, на думку Я.М. Романюка, є помилковою позиція судів, які вважають, що судові рішення, яким задоволено позов у справі про визнання права власності, є підставою для його виникнення. Автор зазначає, що за загальним правилом судові рішення не вважається тим юридичним фактом на підставі якого виникає право власності, проте, як виняток, виникнення права власності на підставі судового рішення все ж можливе (наприклад, відповідно до ст. 376 ЦК України (самочинне будівництво) та згідно п. 2 ч. 2 ст. 335 ЦК України (про передання у комунальну власність безхазяйної речі)<sup>106</sup>.

Необхідно відзначити, що автор саме і веде мову про випадки, коли йдеться про вимоги, що носять правоутворюючий характер. Як зазначав автор, приклади, що наведені Я.М. Романюком, не є винятковими. Скоріше за все необхідно говорити про окрему властивість рішення за позовом про визнання права власності створювати право у особи, яким вона до звернення до суду не володіла.

Також слід відмітити, що сучасна судова практика специфічно трактує норму, що передбачає можливість застосування такого способу захисту як визнання права власності, а саме: «Відповідно до ст. 392 ЦК України власник майна (титульний володілець) може пред'явити позов про визнання за ним права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою,

---

<sup>106</sup>Романюк Я.М. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негативний позови: деякі проблеми практичного застосування /Я.М. Романюк, О.Є. Бурлай //Вісник Верховного Суду України. – 2012. – №8. – С.35.

оскільки його право захищається презумпцією правомірності володіння майном»<sup>107</sup>.

Відповідно, виходячи з поданого тлумачення, суд включає до змісту поняття «власник» також і поняття «титульний володілець». Проте володіння є лише однією із трьох можливих правомочностей власника, а тому «титульний володілець» є значно вужчим поняттям ніж поняття «власник», а відповідно коло правомочностей даних суб'єктів права також значно різниться.

Суд також виходить із того, що особа, яка подає позов про визнання права власності має спиратися на певний титул, який і намагається підтвердити перед третіми особами, проте титул власника і володільця не є рівноцінними. Якщо дослівно трактувати зміст ст. 392 ЦК України, то титульний володілець не може виступати як позивач за даним позовом, оскільки є не власником, а володільцем майна. Проте на сьогодні законодавець не передбачає іншого альтернативного способу захисту права власності титульного володільця у разі оспорення або невизнання його права з боку третіх осіб. Саме тому видається прийнятною можливість володільця майна виступати позивачем у справах про визнання права власності, а тому логічним кроком було б внесення відповідних змін до законодавства шляхом розширення кола суб'єктів-позивачів, що містить ст. 392 ЦК України або прийняття окремої норми, яка б передбачала перелік способів захисту прав титульного володільця.

Думка про визнання титульного володільця позивачем за позовом про визнання права власності віднайшла своє підтвердження і у доктрині. Проте на відміну від правників-практиків, науковці не включають до змісту терміна «власник» поняття «титульний володілець», що є, на наш погляд, абсолютно правильним, а лише зазначають, що окрім власника правом на позов про визнання права власності наділений і титульний володілець<sup>108</sup>.

---

<sup>107</sup>Рішення Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 11.04.2012 р. у справі №2/0808/960/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23753119>

<sup>108</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 394.

Також слід навести досить цікаву та на нашу думку правильну позицію А.А. Мулланурова, який вважає, що для відносин власності позов про визнання права власності має особливе значення, оскільки саме право власності може бути предметом спору, у тому числі між титульними володільцями і фактичними<sup>109</sup>.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що позивачем у спорах про визнання права власності можуть виступати як власник, так і титульний володілець майна.

Відповідачем за позовом про визнання права власності, відповідно до ст. 392 ЦК України, може виступати будь-яка особа, яка оспорує або не визнає право власності позивача.

На думку Н.Ю. Голубєвої, відповідачем виступає третя особа, яка або заявляє про свої права на річ, або не пред'являє таких прав, але не визнає за позивачем речового права на майно<sup>110</sup>. Майже тотожне визначення було надано Я.М. Романюком<sup>111</sup>. З даним визначенням ми можемо погодитися лише частково. Вважаємо правильною думку автора, що відповідачем може виступати особа, яка буде як зацікавленою у майновій долі спірного майна, так і не зацікавленою (коли ніяких власних майнових прав на річ відповідач не пред'являє). Однак, слід зауважити, що фігуру відповідача за позовом про визнання права власності автор пояснює через поняття «третя особа», що наводить на думку про інших процесуальних учасників спору – третіх осіб, що заявляють (не заявляють) самостійних вимог щодо предмета спору. На нашу думку, слово «третя» слід було б виключити із визначення, оскільки воно призводить до плутанини понять у матеріальному та процесуальному

---

<sup>109</sup>Муллануров А.А. Вещно-правовые способы защиты права собственности на недвижимое имущество [Электронный ресурс] /А.А. Муллануров //Вестник Хабаровской государственной академии экономики и права. – 2004. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.allpravo.ru/library/doc99p0/instrum4123/print4126.html>.

<sup>110</sup>Цивільний кодекс України: наук. -практ. коментар /за заг. ред.: С.О. Харитонов, Н.Ю. Голубєвої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одісей», 2009. – С. 394.

<sup>111</sup>Романюк Я.М. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування /Я.М. Романюк, О.Є. Бурлай //Вісник Верховного Суду України. – 2012. – №8. – С. 35.

розумінні. Також слід відмітити, що у своїх визначеннях автори не згадують про оспорення права, як одну з підстав подання позову про визнання права власності.

Більш розгорнуте поняття надала І.О. Дзера, на думку якої відповідачем за однойменним позовом (суб'єктом обов'язку визнати право власності позивача) може виступати будь-яка особа, яка сумнівається у приналежності майна позивачеві або не визнає за ним права здійснювати правомочності володіння, користування і розпорядження таким майном, або має власний інтерес у межах існуючих правовідносин<sup>112</sup>.

Ми не можемо у повній мірі погодитися із твердженням автора щодо можливості притягнення особи як позивача лише через те, що в неї є власний інтерес у межах правовідносин, що склались. На нашу думку, особа, яка має власний інтерес відносно спірного майна, обов'язково має вчинити хоч якісь активні дії – оспорити чи не визнати право, а не лише бути заінтересованим у межах даних правовідносин. Відповідно, лише наявність власного інтересу не є підставою для притягнення особи у якості відповідача. Такою підставою можуть виступати лише комбінація такої зацікавленості та активних дій відповідної особи.

Слід також розглянути ситуацію, коли прав особи ніхто не оспорує, проте правова невизначеність, яка не дає можливості розпоряджатися належним власникові майном, вже має місце. Як приклад можна навести ситуацію при втраті правовстановлюючого документа. За такої безспірної але невизначеної ситуації виникає питання – до кого ж позиватися?

У науці цивільного права немає єдиної позиції щодо вирішення цієї проблеми. Видається, що спори виникли через нелогічну побудову самої статті, де зазначено, що власник має право звернутись із позовом про визнання права власності у випадку оспорення або не визнання іншою особою його права, а

---

<sup>112</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 89.

також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Тобто, вимоги щодо обов'язкової наявності активних дій з боку іншої особи, яка б виявлялась у формі оспорення або невизнання права, у випадку втрати правовстановлюючого документа, не висувається, проте прямим приписом законодавця особу зобов'язано подати позов до суду, але до кого? Дійсно, досить часто при втраті правовстановлюючих документів прав особи ніхто не оспорує, існує лише невизначеність, яку особа і прагне усунути. Саме тому постає питання щодо доцільності звернення до суду саме з позовом.

Так, не можна погодитися з позицією, відповідно до якої є цілком правомірним звернення особи із позовом про визнання права власності без зазначення відповідача<sup>113</sup>.

Досліджуючи дану проблему, І.О. Дзера прийшла до аналогічного висновку. На думку автора, в майбутньому доцільно було б внести зміни до цивільного процесуального законодавства, які б давали можливість звернутися з позовами про визнання права власності і за відсутності відповідача<sup>114</sup>. На нашу думку, наведена позиція є принципово неправильною, оскільки звернутись до суду з будь-яким позовом, зокрема про визнання права власності за відсутності відповідача, з процесуальної точки зору неможливо.

Р. Стасюк вважає, що позовні вимоги, які містяться у позовній заяві, можуть бути адресовані як до конкретних порушників, так і до невизначеного кола осіб<sup>115</sup>. У цьому випадку також виникає питання щодо процесуальної можливості висунути відповідачем невизначене коло осіб. Як сучасне законодавство, так і судова практика не припускає подібного. Відповідно, якщо проаналізувати думку автора, то позов про визнання права власності може бути поданий і за відсутності конкретної особи або осіб, які оспорюють або не

<sup>113</sup>Єфімов О. Нове цивільне законодавство України. Тема 21. Захист права власності /О. Єфімов, А. Гулик //Бизнес. Бухгалтерія. – 2004. – 40 (4 жовтня). – С. 67.

<sup>114</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 91.

<sup>115</sup>Стасюк Р. Цивільно-правові засоби захисту права власності /Р. Стасюк //Юридична Україна. – 2003. – 9. – С. 69.

визнають право власності позивача, а відповідно у позові відсутня обов'язкова процесуальна фігура – відповідач.

О.Ю. Скворцов також вважає, що пред'явлення позову про визнання права власності при відсутності конкретних відповідачів можливе. Аргументуючи свою позицію автор зазначає, що особливістю позову про визнання права власності як способу захисту абсолютного характеру права власності є те, що даний позов захищає право власності взагалі, незалежно від того, піддається воно сумніву якоїсь особи або невизначеного кола осіб або пред'явлення позову обумовлене виключно особистими інтересами власника, незалежно від претензії на власність з боку третіх осіб<sup>116</sup>.

Ми не можемо погодитися із вищесказаними вище підходами, оскільки сама суть позову полягає у вирішенні спору про право. Ознакою визнання права власності є наявність дійсного, а не уявного спору про право з особою, яка, не претендуючи на майно, не визнає право позивача, або з особою, яка напряду оспорує право позивача, вважаючи власність своєю<sup>117</sup>.

Під позовом розуміється вимога позивача до відповідача про захист його права або інтересу, що охороняється законом і виражена у визначеній законом процесуальній формі. Відповідно, спір може виникнути лише між двома або більше конфліктуючими сторонами (позивачем та відповідачем), за умови порушення, невизнання або оспорення права. Лише спір (конфлікт) може стати підставою для подання позову.

Так, слід погодитися з тезою О.Л. Серьогіної, на думку якої концепція позовного провадження розглядає обов'язковою процесуальною фігурою відповідача і відсутність відповідача унеможлиблює подання позову як

---

<sup>116</sup>Скворцов О.Ю. Иски о признании права собственности в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов //Юридический бюллетень предпринимателя. – М.: Интел-Синтез, 1998. – №9. – С. 5.

<sup>117</sup>Право собственности: актуальные проблемы /отв. ред. В.Н. Литовкин [и др.]. – Москва: Статут, 2008. – С. 652-653.

матеріально-правової вимоги, звернутої до певних осіб<sup>118</sup>. Тобто, це нонсенс, коли мова йде про позовне провадження за відсутності відповідача.

Ще одним аргументом на користь неможливості подання позову про визнання права власності, та й будь-якого позову взагалі, за відсутності відповідача, є перелік визначених законодавцем реквізитів, які має вказати позивач у поданій позовній заяві. Так, відповідно до п. 2 ст. 119 ЦПК України, позивач, поряд з іншими даними, має обов'язково вказати ім'я або найменування відповідача. Представлений перелік вимог щодо змісту позовної заяви не є вичерпним і може бути доповнений, однак перелічені законодавцем пункти беззастережно є обов'язковими. За умов невиконання даного припису позовна заява не може бути прийнятою до провадження через її невідповідність вимогам закону.

Через те, що дана проблема не вирішена, власники, яким необхідно підтвердити своє право власності шляхом отримання правовстановлюючих документів, вимушені вдаватися до застосування «штучної конструкції відповідача»<sup>119</sup>. За такої ситуації відповідач не заперечує проти позовних вимог або навіть підтримує їх. Штучність позову очевидна як сторонам, які беруть участь у справі, так і суду, проте альтернативного способу визнання права власності у законодавстві не передбачено. Наведемо приклад із практики.

Так, у 2009 р. до Комсомольського районного суду м. Херсона звернувся позивач до ВАТ «Херсоннафтопереробка» про визнання права власності на квартиру.

Позивач звернувся до суду з вказаним позовом, посиляючись на те, що квартиру ним було приватизовано та отримано відповідне свідоцтво, яке зареєстровано у БТІ. Проте правовстановлюючий документ позивачем був втрачений і відновити його немає можливості.

---

<sup>118</sup>Серегина О.Л. Иск о признании права собственности: дис. канд. юр. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /О.Л. Серегина. – Волгоград, 2007. – С. 84.

<sup>119</sup>Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: Навчальний посібник /О.С. Яворська. – К.: Атіка, 2008. – С. 230.

Представник відповідача в судовому засіданні позовні вимоги визнав у повному обсязі, проти визнання за позивачем права власності на квартиру не заперечував. До того ж в судовому засіданні було з'ясовано, що відповідач не має можливості надати дублікат свідоцтва про право власності на житло у зв'язку з передачею відомчого житла територіальній громаді м. Херсона.

Вивчивши матеріали справи та заслухавши пояснення сторін, суд вирішив задовольнити позовні вимоги позивача<sup>120</sup>.

Дана справа являє собою яскравий приклад «фіктивного спору». За вказаних обставин позивачу необхідно було лише підтвердити наявне в нього право власності. Виходячи із суті справи, немає ніяких підстав вважати, що його права оспорювалися або не визнавалися, оскільки позивач жодного разу на це не вказав.

Слід відмітити, що представник відповідача у судовому засіданні позовні вимоги визнав одразу та не заперечував проти визнання за позивачем права власності на квартиру. Подібні дії сторони є характерними у випадку фіктивного спору.

Прикладів подібних штучних позовних проваджень надзвичайно багато<sup>121</sup>, проте законодавець так і не вніс необхідних змін до законодавства, які б дозволили вирішити дану проблему.

Єдиним шляхом вирішення означеної проблеми, на наш погляд, є розгляд справи (за умови відсутності спору) не у порядку позовного провадження, а у порядку окремого провадження. На практиці це б дозволило повністю вирішити існуючу проблему штучності позову за відсутності спору, а відповідно і за відсутності відповідача.

<sup>120</sup>Рішення Комсомольського районного суду м. Херсона від 21.10.2009 р. у справі №2-4989/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6651034>

<sup>121</sup>Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 10.03.2016 р. у справі №182/858/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56440008>; Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 21.09.2015 р. у справі №308/5934/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51951749>; Рішення Сватівського районного суду Луганської області від 09.01.2015 р. у справі №426/4857/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54236981>; Рішення Миколаївського районного суду Львівської області від 03.09.2014 р. у справі №447/2323/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40481553>;

Відповідно, за умови втрати правовстановлюючого документа необхідно лише встановити вже існуючий факт – факт належності особі певного майна на підставі права власності, підтвердити який немає можливості через втрату документів. За умови звернення власника до суду в порядку окремого провадження, особа як раз і досягне поставленої мети без залучення фіктивних осіб-відповідачів, які не посягали на її право власності і на момент розгляду справи не мають такої мети.

Слід зауважити, що до прийняття чинного ЦК України подібна практика вже мала місце. За приведених вище обставин особа могла звернутися до суду в порядку окремого провадження для встановлення факту володіння нерухомим майном на праві власності щодо якого було втрачено правовстановлюючі документи. Правовою базою для звернення із подібними заявами слугувала Постанова Пленуму ВСУ №5 від 31.03.1995 р. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, в п. 17 якої вказано, що факт володіння громадянином жилим будинком на праві власності встановлюється судом, якщо у заявника був правовстановлюючий документ на цей будинок, але його втрачено і немає можливості підтвердити наявність права власності не в судовому порядку<sup>122</sup>. Проте слід відмітити, що приведений пункт постанови не розповсюджувався на випадки, коли будівництво не було закінчено і будинок не був прийнятий в експлуатацію, коли його було зведено самочинно або будівлю було зареєстровано на іншу особу.

Незважаючи на чинність приведеної вище Постанови Пленуму ВСУ, після прийняття ЦК України 2004 року встановлення факту володіння особою нерухомістю на праві власності в порядку окремого провадження не допускається<sup>123</sup>. Подібна позиція, на нашу думку, є нелогічною, оскільки

---

<sup>122</sup>Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31.03.1995 р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>

<sup>123</sup>Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

фактично законодавець зобов'язав власників встановлювати факт володіння майном у порядку позовного провадження, відмовившись при цьому від абсолютно логічного вирішення даного питання шляхом звернення до компетентного органу в порядку окремого провадження.

Попри заборону, на практиці все ж трапляються випадки, коли особа зверталася до суду із заявою про встановлення юридичного факту належності на праві власності майна та такі заяви задовольнялись. Так, 24 грудня 2010 року до Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області звернулась ОСОБА\_1 про встановлення юридичного факту належності на праві власності померлому житлового будинку з надвірними будівлями і прибудовами. Подана заява була задоволена судом у повному обсязі<sup>124</sup>.

Видається дивним і те, що деякі автори<sup>125</sup>, які самі ж вказують на факт можливості визнання права власності за відсутності спору між сторонами все ж пропонують використовувати у якості засобу захисту саме позов. Наприклад, О. Гупаловська відмічає, що особливістю позову про визнання права власності є те, що цей позов захищає право власності взагалі, незалежно від того, піддається воно сумніву якої-небудь особи, невизначеного кола осіб чи зумовлено винятково особистими інтересами власника, незалежно від посягань на власність із боку третіх осіб. Після чого одразу зазначає, що між особами не обов'язково повинен бути наявним спір за право власності на майно для того, щоб звернутися до суду з такою вимогою, оскільки згідно норм чинного законодавства єдиною можливістю захисту та реалізації такого права є його визнання судом<sup>126</sup>.

---

<sup>124</sup>Рішення Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області від 24.12.2010 р. у справі №20-88/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13249382>

<sup>125</sup> Антонюк О.І. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: постановка питання //О.І. Антонюк //Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова, 16 бер. 2012 р. /Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2012. – С. 113.

<sup>126</sup>Гупаловська О. Позов про визнання права власності як речово-правовий засіб захисту права власності //О. Гупаловська //Вісник Львівського Університету. Серія юридична. Вип. 50. – Л.: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; голов. ред. В.Т. Нор, 2010. – С. 162.

З висловленою думкою можна погодитися лише частково, оскільки й дійсно, є окрема стаття, яка зобов'язує особу звертатися саме з позовом про визнання права власності, до того ж з таким позовом можна звернутись і за відсутності спору, зазначивши у позовній заяві фіктивного відповідача. Проте видається дивним, що автор, підкреслюючи проблему безспірності ситуації та вказуючи на законодавчу прогалину у цьому питанні, не шукає і не пропонує ніякого рішення даної проблеми лише тому, що в ЦК України йде мова лише про позов як єдиний варіант вирішення подібних справ. Також, на нашу думку, є не коректним вести мову про можливість захисту права власності «взагалі». Дане слово є зайвим у визначенні.

Ряд авторів все ж прямо пропонують використовувати саме окреме провадження як дієвий спосіб вирішення проблеми, що склалась. Так, на думку І.М. Отрош, вимога про визнання права власності в ряді випадків може носити безспірний характер (наприклад, у випадку визнання права власності у разі втрати правовстановлюючого документа). Автор вважає, що «така вимога може подаватися у випадках, коли суб'єктивне право власності заявника ніхто не порушує, від суду не вимагається винесення якогось зобов'язуючого рішення щодо інших осіб. Процесуально зазначена вимога розглядається в порядку окремого провадження»<sup>127</sup>. Такої ж думки дотримується і О.С. Яворська<sup>128</sup>.

Отже, проаналізувавши суб'єктний склад вимоги про визнання права власності, відповідно до ст. 392 ЦК України, ми приходимо до висновку, що слід розглядати дві ситуації. Перша – коли право власника не визнається або оспорується та між сторонами присутній спір про право відносно майна, юридичний статус якого не визначений. Відповідно має місце класична схема позову, де є як позивач, так і відповідач. Та друга – коли на право власності

---

<sup>127</sup>Отрош І.М. Право власності на об'єкти нерухомості за законодавством України: охорона та захист: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право /І.М. Отрош; наук. кер. Н.С. Кузнецова; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ: Б. в., 2012. – С. 10.

<sup>128</sup>Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: Навчальний посібник /О.С. Яворська. – К.: Атіка, 2008. – С. 228.

ніхто не посягає, однак через правову невизначеність у особи немає можливості в першу чергу розпоряджатися приналежним їй майном. За цієї ситуації відповідач відсутній, тому видається нелогічним вести мову про позовне провадження. Враховуючи вказане, вважаємо за необхідне запропонувати розширити перелік справ, які вирішуються в порядку окремого провадження, шляхом віднесення до їх числа вимоги про визнання права власності. Частину 2 ст. 234 ЦПК України пропонуємо доповнити окремим пунктом наступного змісту: «12) визнання права власності у разі втрати особою документа, який засвідчує її право власності». Таким чином особі не потрібно буде звертатися до суду в порядку позовного провадження та створювати фіктивний спір.

Тепер проаналізуємо структурну будову ст. 392 ЦК детальніше.

Отже, якщо виходити з буквального тлумачення статті, позивачем у такому позові може виступати будь-яка особа, яка є власником певного майна:

1) щодо якого вона не може у повному обсязі реалізувати свої правомочності у зв'язку з неправомірними діями з боку третіх осіб, які виражаються в:

а) оспорюванні права особи;

б) невизнанні цих прав.

Через те, що визначень поданих конструкцій в ЦК України не надано, їх намагаються надати науковці, проте цілковитої єдності думок щодо цього питання в доктрині немає.

Так, на думку І.О. Дзери невизнання цивільного права полягає у пасивному запереченні наявності у особи суб'єктивного цивільного права, зокрема на майно, на користування житлом, на спадщину, яке не завжди безпосередньо завдає шкоди суб'єктивному праву, але створює непевність у правовому статусі носія суб'єктивного права. У свою чергу, на думку автора, оспорювання суб'єктивного цивільного права відображає такий стан правовідношення, коли

суб'єктивне цивільне право заперечується у юрисдикційному органі<sup>129</sup>. Таким чином, на думку І.О. Дзери, наведені поняття слід розмежовувати в залежності від форми захисту, на неюрисдикційні (при невизнанні) та юрисдикційні (при оспорюванні).

На думку Є.О. Харитонова, невизнання – це дії учасника цивільного правовідношення, який несе юридичний обов'язок перед уповноваженою особою, які спрямовані на заперечення у цілому або у певній частині суб'єктивного права іншого учасника цивільного правовідношення, внаслідок якого уповноважена особа позбавлена можливості реалізувати своє право<sup>130</sup>. Слід відзначити, що дане поняття автор розкриває у площині лише зобов'язальних правовідносин, проте нерідко невизнання права має місце між сторонами, які не перебувають у договірних відносинах. Поняття оспорювання Є.О. Харитонов розкриває як такий стан цивільного правовідношення, при якому між учасниками існує спір з приводу наявності чи відсутності суб'єктивного права у сторін, а також приналежності такого права певній особі<sup>131</sup>. Тобто, оспорене право ще не порушене, але через невизначеність, яка виникає у відносинах між сторонами, таке право може бути порушене у майбутньому. Отже, якщо проаналізувати обидва поняття, то ми приходимо до висновку, що в основу розмежування наведених вище понять автор поклав класифікацію за ознакою характеру вимоги, що належить уповноваженій особі – на зобов'язальні (при невизнанні) та речові (при оспоренні).

Також висловлюється думка, що оспорювання характеризує стан невизначеності відносно змісту та/або існування права, яке й усувається

---

<sup>129</sup>Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. /за ред.: О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер. – Т. 1. – 5-те вид., перероб. і доп. – 2013. – С. 35.

<sup>130</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 27.

<sup>131</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 27.

шляхом пред'явлення позову про визнання права власності<sup>132</sup>. Подібне пояснення приведенного терміна не можна назвати досконалим. Уявляється, що оспорювання не можна пояснювати через термін «стан», оскільки це в першу чергу дія (при зобов'язальних відносинах, як правило, бездіяльність). Слід сказати, що стан невизначеності щодо змісту або існування права усувається шляхом винесення судового рішення за позовом про визнання права власності як у випадку оспорення, так і у випадку невизнання права власності, а тому можна дійти висновку, що наведене поняття розкриває лише суть самого позову, а не поняття «оспорення», як підстави звернення з таким позовом.

І.В. Спасибо-Фатєєва висловлює думку, що при оспорюванні суб'єктивного цивільного права саме існування права визнається, але існує спір щодо належності чи обсягу цього права. У свою чергу, невизнання автор характеризує як психічний процес, який виражається у вигляді відповідної поведінки суб'єкта – особа поводить себе так, ніби відповідного явища в реальності не існує<sup>133</sup>. В обох випадках автор наголошує на відсутності ознак порушення.

На думку Я.В. П'янової невизнанням права – це дія чи бездіяльність особи, яка являє собою заперечення існування суб'єктивного цивільного права іншої особи, але не має ознак порушення права. Оспорювання суб'єктивного цивільного права автор розуміє як дію чи бездіяльність особи, яка полягає у запереченні належності або обсягу відповідного суб'єктивного цивільного права без ознак його порушення<sup>134</sup>.

Аналіз вищевказаних позицій авторів засвідчує розбіжності у поглядах науковців на одні і ті ж самі поняття. На нашу думку, визначення І.В. Спасибо-

<sup>132</sup> Вещные иски: проблемы теории и практики: Монография /А.А. Новоселова, Т.П. Подшивалов. – М.: НИЦ Инфра-М, 2014. – С. 154.

<sup>133</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 1: Загальні положення: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /Л.М. Баранова [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Колісник А.А., 2010. – С. 169.

<sup>134</sup> П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право /Я.В. П'янова. – Х.: Б. в., 2009. – С. 6.

Фатєєвої та Я.В. П'янової є найбільш правильними, оскільки й насправді, сутністю невизнання є ігнорування права, для даної особи його ніби взагалі не існує, а змістом оспорення є заперечення приналежності чи обсягу права, попри визнання особою наявності самого права. Вказане визначення дозволяє чітко розмежувати поняття «оспорення» та «невизнання», уникнувши дублювання при роз'ясненні їх змісту.

2) щодо якого особа втратила правовстановлюючі документи.

Потрібно зазначити, що документи мають бути саме втраченими, тобто відсутня можливість підтвердити наявність права власності будь-яким іншим чином, окрім винесення судового рішення. Потрібно відрізнити дану ситуації від випадку, коли особа загубила документи, тобто є можливість їх знайти, відновити або отримати дублікат у встановленому порядку.

Таким чином ст. 392 ЦК України можна умовно поділити на дві частини. Перша має за мету захистити право власності особи за умови його невизнання або оспорення (спірне правовідношення). Друга частина носить безспірний, правопідтверджуючий характер, коли спір відсутній, однак залишається правова невизначеність відносно приналежності майна.

Видається, що приведена структурна будова статті є нелогічною. Внутрішню неузгодженість даної норми пропонуємо вирішити шляхом внесення змін до чинного законодавства. На нашу думку зі ст. 392 ЦК України слід вилучити останню безспірну частину та викласти норму у наступній редакції: «Особа, у якої є підстави вважати себе власником майна, може пред'явити позов про визнання за собою права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою». Тим самим норма стає логічно завершеною та не має внутрішньої суперечності.

Продовжуючи аналізувати вимогу про визнання права власності, також слід відмітити ще одну її специфічність. Вона виражена в існуванні наступних видів вимог: позитивної та негативної. Позитивна – коли особа просить визнати

за собою певне право; негативна – позивач просить у судовому порядку підтвердити відсутність права на боці другої сторони (відповідача).

Відповідно існує два аналогічних (позитивне і негативне) види визнання, які відповідають заявленим вимогам. При позитивному визнанні суд підтверджує наявність права власності на боці власника (позивача). При негативному визнанні суд констатує відсутність права власності на боці другої сторони (відповідача), яка вважає себе через певні обставини власником спірного майна.

Слід зауважити, що при зверненні позивача з негативною вимогою про визнання права власності сам спір по суті не вирішується, оскільки навіть після винесення судового рішення по справі, залишається правова невизначеність щодо приналежності спірного майна. Центральне питання: «хто є власником?» – залишається відкритим. А тому, на нашу думку, для того, аби усунути будь-яку невизначеність у спорі, при зверненні з вимогою про визнання права власності завжди слід використовувати виключно позитивну вимогу.

Також необхідно визначитися з матеріальним об'єктом позову про визнання права власності. Даний позов можна пред'явити лише на річ, яка існує в натурі. Тобто, якщо річ була знищена, але особа все одно зацікавлена у визнанні свого права на неї, то вона не зможе захистити свої права шляхом подання позову про визнання права власності. Неможливо визнати право на річ, якої вже не існує. У даному випадку необхідно звернутися до зобов'язально-правових способів, оскільки при знищенні речі можна розраховувати на компенсацію майнової шкоди.

Необхідно відмітити, що позов про визнання права власності за загальним правилом подається особою, яка володіє індивідуально-визначеною річчю, відносно якої виникла невизначеність, проте, якщо згаданий позов подається разом із віндикаційним або негативним позовом, то право на звернення до суду має також і неволодіючий власник. У такому випадку рішення за позовом про визнання права власності носить попередній характер і являє собою підґрунтя

для наступного витребування майна із чужого незаконного володіння або усунення перешкод для користування своїм майном.

Відносно умов подання позову про визнання права власності думки авторів різняться.

Так, на думку О.Ю. Скворцова, умовами подання зазначеного позову є:

- 1) наявність об'єкта, відносно якого заявляється вимога про визнання права власності;
- 2) невизначеність статусу речі, відносно якої йде спір про власність;
- 3) наявність у позивача правового інтересу відносно речі, з приводу якої заявляється позов про визнання права власності;
- 4) наявність суб'єкта права власності;
- 5) наявність підстав, які засвідчують набуття права власності<sup>135</sup>.

Уявляється, що наведена класифікація має ряд недоліків. По-перше, наявність у позивача правового інтересу відносно спірної речі не є умовою для подання позову, оскільки для суду цей факт не є суттєвим. Головним є бажання позивача ініціювати початок судового процесу, а ось з якою метою це було зроблено для компетентного органу не має значення. По-друге, наявність підстав, які засвідчують набуття права власності, є доказом, який допомагає визнати право власності за позивачем, а не умовою подання позову. Наявність доказової бази та її правдивість встановлюється вже в процесі розгляду судової справи, а не є його передумовою.

А. Зєвайкіна виділяє вужчу класифікацію, відповідно до якої умовами подання позову про визнання права власності є:

- 1) наявність об'єкта, на який заявляється вимога про визнання права власності;
- 2) статус речі, відносно якої йде суперечка, повинен бути невизначеним;

<sup>135</sup>Скворцов О.Ю. Иски о признании права собственности в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов //Юридический бюллетень предпринимателя. – М.: Интел-Синтез, 1998. – №9. – С. 5.

3) наявність у позивача правового інтересу відносно спірної речі, тобто юридичний статус речі неясний, але заявник є зацікавленою особою й ініціює процес формалізації пов'язаних з нею відносин<sup>136</sup>.

Вказана класифікація видається неповною, оскільки серед обов'язкових умов подання позову не зазначений суб'єкт подання вимоги про визнання права власності.

Саме тому вбачається, що умовами подання позову про визнання права власності є:

- 1) наявність належного суб'єктного складу за відповідним позовом;
- 2) наявність матеріального об'єкта позову, який зберігся в натурі на момент розгляду справи в суді;
- 3) невизначеність правового статусу майна, відносно якого позивач звернувся до суду;
- 4) наявність спору про право.

То ж наявність вказаних умов є достатнім для подання позову про визнання права власності.

Слід відмітити думку, відповідно до якої право власності можна визнати і на річ, яка не збереглася в натурі, втрачена, однак власник має певну зацікавленість у визнанні на неї права власності, яке піддається сумніву<sup>137</sup>. З цією позицією ми не можемо погодитися, оскільки визнати право власності на неіснуюче майно неможливо.

Предметом поданого позову, як зазначено у ст. 392 ЦК України, є вимога про визнання права. Попри пряму вказівку закону, ряд авторів говорять не про «визнання», а про «підтвердження» у суді права власності або іншого речового права на майно, що складає предмет спору<sup>138</sup>. Також є думка відповідно до якої

<sup>136</sup>Зевайкина А. Иски о признании права собственности /А. Зевайкина //Российская юстиция. – 2001. – №8. – С. 49.

<sup>137</sup>Скворцов О.Ю. Вещные иски в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов. – Москва: Интел-Синтез, 1998. – С. 217.

<sup>138</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 394.

предметом позову про визнання права власності є лише констатація факту наявності права власності в особи, але не виконання відповідачем якихось певних обов'язків<sup>139</sup>.

У цілому, поняття «визнання», «підтвердження» або «констатація (факту)» з філологічної точки зору є синонімами, однак визначаючи предмет позову, де йдеться про матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, слід точно керуватися нормою закону. А тому, якщо у ст. 392 ЦК України мова йде про вимогу про визнання права власності, яка реалізується у відповідному позові, то, на нашу думку, при визначенні предмета даного позову слід застосовувати саме це поняття.

Також, слід звернути увагу на те, що при правоутворюючій вимозі предметом спору все одно виступає вимога про визнання права, а не про його встановлення або набуття. Подібна ситуація пояснюється тим, що в ЦК України не міститься окремої статті, яка б дозволяла особі звернутися з вимогою про набуття права власності. Якщо звернутися до Єдиного державного реєстру судових рішень, то в даній базі не знайдеться жодної постанови, ухвали тощо за даною вимогою.

Після того, як від позивача була прийнята позовна заява, для її задоволення у судовому засіданні мають бути доведені наступні факти, які складають предмет доказування:

- при правопідтверджуючій вимозі – приведення фактів, які б підтверджували існування права власності у особи до звернення до суду (створення майна або його набуття на будь-яких правових підставах), тобто особа має підтвердити свій титул; при правоутворюючій вимозі – приведення особою, яка бажає набути права власності, переконливих доводів, які б давали підстави для визнання за нею права власності (наприклад, такими обставинами

---

<sup>139</sup>Муллануров А.А. Вещно-правовые способы защиты права собственности на недвижимое имущество [Электронный ресурс] /А.А. Муллануров //Вестник Хабаровской государственной академии экономики и права. – 2004. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.allpravo.ru/library/doc99p0/instrum4123/print4126.html>.

можуть слугувати виконання умов ч.ч. 3 та 5 ст. 376 ЦК України при самочинному будівництві);

- приведення фактів, які б свідчили про неможливість підтвердження свого права власності перед третіми особами інакше, окрім як шляхом винесення судового рішення про визнання;

- володіння позивачем об'єктом позовної вимоги (за умови подання самостійного позову про визнання права власності, а не його комбінації з віндикаційним, негаторним чи іншими видами позовів);

- надання доказів, які б підтверджували факт оспорення або не визнання права власності третьою особою.

Останній пункт часто не виконується. На практиці, у порядку позовного провадження розглядаються позови про визнання права власності, де взагалі не йдеться про оспорення або невизнання прав особи.

За відсутності у позивача правовстановлюючих документів на майно, надаються інші докази, такі як акти приймання-передачі, накладні, за якими позивач одержав майно, показання свідків тощо, які переконливо підтверджують права позивача на майно<sup>140</sup>.

Суд також бере до уваги ст. 397 ЦК України, п. 3 якої вказує, що фактичне володіння майном вважається правомірним, якщо інше не впливає із закону або не встановлено рішенням суду, тобто тим самим законодавець проголосив презумпцію правомірності володіння майном. Факт відкритого володіння особою майном, правовий статус якого є невизначеним також приймається судом до уваги, як один із доказів правомірності вимоги особи щодо визнання її права власності на майно.

Окрім приведених позивачем доказів, які б свідчили про наявність у особи права власності, суд обов'язково має перевірити чи не було право власності позивача припинене відповідно до ст. 346 ЦК України. Тобто, якщо має місце

---

<sup>140</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 522.

хоча б одна з обставин, що міститься у зазначеній нормі, позивач не може розраховувати на задоволення вимоги за позовом про визнання права власності, оскільки він більше не є власником майна. У такому разі суд має відмовити у задоволенні позовних вимог, оскільки особа, яка звертається із вказаним позовом за представлених умов намагається не визнати право власності, а заново його набути.

## ***2.2. Правова природа вимоги про визнання права власності***

Питання відносно правової природи вимоги про визнання права власності є неоднозначним, потребує додаткового аналізу та глибокого вивчення.

Необхідно зауважити, що Цивільним Кодексом УРСР 1963 р. було передбачено лише такий спосіб захисту як визнання права (ст. 6 ЦК УРСР). Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав та інтересів передбачено не було, проте на практиці він активно використовувався. Необхідність введення окремої статті, яка б передбачала існування саме такого способу захисту як визнання права власності було зумовлено потребою в деталізації умов, за яких особа може скористатися даним способом захисту.

Попри те, що в чинному ЦК України позов про визнання права власності однозначно був визначений законодавцем у якості самостійного способу захисту права власності, необхідно відзначити, що у цьому питанні не все так однозначно. Тож є необхідність розгляду даного питання більш детально.

Перш за все слід відмітити, що думки авторів відносно питання щодо правової природи позову про визнання права власності сильно різняться. Так, досить поширеними теоріями є включення позову про визнання права власності до складу віндикаційного або негативного позовів. Тобто, на думку авторів вимога про визнання права власності є лише складовою частиною віндикаційної або негативної вимог. Тим самим автори відкидають варіант самостійності позову про визнання права власності.

Так, частина вчених дотримується позиції, що позов про визнання права власності лише супроводжує віндикаційний позов.

На думку В.О. Рясенцева. «при задоволенні віндикаційного позову суд ... має спочатку визнати позивача власником ..., інакше про повернення майна взагалі не може йти мова. При цьому визнання права є лише передумовою задоволення позову про витребування спірного майна, а не кінцевою метою даного позову»<sup>141</sup>.

Ми можемо погодитися з такою позицією лише частково. Автор абсолютно правильно відзначає, що віндикаційний позов завжди супроводжується визнанням права власності на спірне майно, оскільки лише правомочна особа має право вимагати повернення їй спірного майна. Відповідно дана вимога має базуватися на титулі особи, який і має бути підтвердженим у залі суду. Так може виникнути дві ситуації:

1) коли власник має усі докази приналежності йому спірного майна (наприклад, правовстановлюючі документи на автомобіль, який без відповідної правової підстави знаходиться у сторонньої особи). За даної ситуації власник звертається лише з віндикаційною вимогою. Своє право власності перед судом він доводить шляхом пред'явлення відповідних документів, а тому окремої вимоги про це пред'являти не потрібно;

2) коли власник з певних причин не може довести своє право власності на спірне майно. За даних обставин особа має звернутися до суду одразу з двома вимогами: про визнання права власності, щоб суд встановив наявність права, на яке особа спирається для витребування спірного майна із чужого незаконного володіння, та з віндикаційною вимогою.

Тобто, В.О. Рясенцев не враховує тієї обставини, що окрім віндикаційної вимоги у чистому вигляді, коли позивач просить лише повернути собі спірне майно, також може виникнути ситуація, коли окрім вимоги про витребування майна із чужого незаконного володіння також має місце правова невизначеність

---

<sup>141</sup>Советское гражданское право: учебник /отв. ред. В.А. Рясенцев. – Москва: Юрид. лит. – Т. 1. – 1965. – С. 421.

відносно спірного майна в межах однієї позовної заяви. За даної обставини позивач спочатку доводить своє право власності на майно, на підставі чого у наступному просить повернути його. Наведемо приклад з практики.

27 лютого 2014 року Подільський районний суд міста Києва розглянув цивільну справу за позовом ТОВ «Колумбус» до ОСОБА\_1, третя особа: Управління охорони культурної спадщини.

Позивач – ТОВ «Колумбус», звернувся до суду з даним позовом, в якому просив визнати право власності та витребувати із чужого незаконного володіння нежитлове приміщення, власником якого товариство було з 2010 року і яке в 2013 році незаконним шляхом вибуло з його володіння.

Представник позивача пояснив, що у позові міститься дві вимоги: про визнання права власності та про витребування майна з чужого незаконного володіння та зазначив, що задоволення першої з них – про визнання права, є передумовою задоволення другої (основної) вимоги – про повернення майна у володіння позивача.

Дослідивши всі матеріали справи, суд задовольнив позовні вимоги ТОВ «Колумбус» у повному обсязі<sup>142</sup>.

Вищезгадана судова справа підкреслює можливість поєднання в межах однієї позовної заяви вимоги про визнання права власності та вимоги про витребування майна із чужого незаконного володіння. Суд повністю погодився з аргументами представника позивача, який наголошував на необхідності поєднання двох вимог, щоб досягти необхідного результату.

Виходячи із суті судової справи, позивач міг витребувати зазначене нежитлове приміщення лише за умови підтвердження свого права власності на спірну нерухомість. У нашому випадку мала місце як правова невизначеність відносно суб'єкта права власності, так і спір відносно законності перебування

---

<sup>142</sup> Рішення Подільського районного суду м. Києва від 27.10.2014 р. у справі №758/14871/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37721321>

зазначеного майна у неуповноваженої особи, що і стало підставою для подання позову про витребування майна із чужого незаконного володіння.

Якщо слідувати позиції авторів, на думку яких позов про визнання права власності лише супроводжує віндикаційний позов, то вирішення справ, подібних вищенаведених, стало б з процесуальної точки зору неможливим.

На думку інших вчених, позов про визнання права власності відноситься до негаторного позову.

Так, А.В. Венедиктов відносив до негаторних позовів «позови власників ... про визнання права власності ..., які пред'являються до організацій чи осіб, що порушують тим чи іншим способом це право без позбавлення власника ... власності спірним майном»<sup>143</sup>.

З даною позицією ми не погоджуємося повністю. При зверненні з класичним негаторним позовом спір відносно приналежності майна конкретно визначеній особі відсутній. Власник чітко зазначений і має місце спір лише щодо неправомірної поведінки іншої особи (відповідача), яка чинить перешкоди власнику у користуванні та розпорядженні її майном. Прикладів подібних класичних негаторних позовів величезна кількість, оскільки даний спосіб захисту права власності відомий цивілістиці ще з давніх часів.

Так, дійсно, негаторний позов ґрунтується на підтвердженні права власності спірним майном, оскільки вимагати усунення перешкод у користуванні річчю може лише особа, яка володіє нею на певних правових засадах (право власності, титульне володіння). Проте слід враховувати, що як і у випадку з віндикаційним позовом, в одній позовній заяві може міститися як вимога про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном, так і вимога про визнання права власності. Застосовування двох окремих самостійних вимог у межах однієї позовної заяви доречно за умови наявності спору відносно приналежного майна, яким третя

---

<sup>143</sup>Венедиктов А.В. Гражданско-правовая охрана социалистической собственности в СССР /А.В. Венедиктов. – М.; Л.: АН СССР, 1954. – С. 93.

особа заважає позивачу користуватися чи розпоряджатися. Наведемо приклад з практики.

07 квітня 2011 року Деснянський районний суд м. Києва розглянув цивільну справу за позовом ОСОБА\_1 до ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП» про стягнення майна, зустрічний позов ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП» до ОСОБА\_1 про визнання права власності на майно та усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном.

Позивачка звернулася до суду з позовом про стягнення майна на свою користь, мотивуючи вимогу тим, що вона, як співзасновник ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП», внесла до статутного капіталу товариства майно на загальну суму 26400,00 грн. та володіє 33% його статутного капіталу. 14.02.2011р. позивачка письмово звернулася до відповідача з вимогою про передачу їй у натурі частини майна товариства (восьми торговельних палаток), що пропорційна її частці у статутному капіталі, проте отримала письмово відмову відповідача.

Відповідач звернувся із зустрічним позовом, мотивуючи свої вимоги тим, що згідно умов договорів оренди земельних ділянок, укладених 20.05.2008 р. між Орендодавцем – Деснянською районною у м. Києві радою та Орендарем – ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП», останніми прийнято в короткострокову оренду строком на 3 роки 8 земельних ділянок для встановлення 8 торговельних кіосків, на які, згідно умов договору підряду, ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП» набуло право власності. Також ОСОБА\_1 постійно чинить перешкоди у здійсненні товариством права користування та розпоряджання своїм майном, а саме вказаними торговельними палатками у кількості 8 одиниць.

Суд, заслухавши пояснення сторін та дослідивши матеріали справи, вирішив залишити без розгляду позовну заяву ОСОБА\_1 до ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП» про стягнення майна та задовольнити зустрічний позов ТОВ «ЛІВАДІЯ

ГРУП» до ОСОБА\_1 про визнання права власності на майно та усунення перешкод у здійсненні права користування<sup>144</sup>.

Виходячи із матеріалів наведеної справи виникли два спори. Перший – спір відносно приналежності майна певній особі, оскільки як позивач, так і відповідач наводили докази, які підтверджували правомірність їх титулу. Другий – похідний спір, що базується на попередній невизначеності відносно суб'єкта права власності, що і стало підставою для подання негаторного позову.

Таким чином має місце ситуація, за якої ТОВ «ЛІВАДІЯ ГРУП» може вимагати усунення перешкод у користуванні спірним майном лише за умови визнання права власності на нього.

На цій підставі прийшли до висновку, що вести мову про включення вимоги про визнання права власності до складу вимоги про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном є недоречним, оскільки визнання права власності як самостійного способу захисту права власності у даній справі відіграє ключову роль для позитивного для власника майна вирішення справи.

Такої ж позиції на сьогоднішній день дотримується і більшість теоретиків. Автори відстоюють думку відносно самостійності позову про визнання права власності, наводячи ряд аргументів.

Так, А.А. Єрошенко відмічає, що «мета негаторного позову зводиться до того, аби зобов'язати відповідача щось зробити або ж заборонити йому здійснювати певну поведінку. При задоволенні ж позову про визнання права власності суд лише констатує факт приналежності позивачу згаданого права на спірне майно, однак на відповідача ніяких обов'язків не покладає»<sup>145</sup>.

Дана думка в цілому є правильною, оскільки у випадку звернення особи до суду з негаторним позовом вона має на меті зобов'язати відповідача до

---

<sup>144</sup>Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 07.04.2011 р. у справі №2-3064/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17555544>

<sup>145</sup>Єрошенко А.А. Личная собственность в гражданском праве /А.А. Ерошенко. – Москва: Юрид. лит., 1973. – С. 190.

вчинення конкретних дій чи поведінки, наприклад, не чинити перепони, які заважають позивачу користуватися власним майном. У випадку звернення з позовом про визнання права власності суд не має права зобов'язувати відповідача до вчинення активних дій, оскільки це суперечить самій суті позову.

На думку О.О. Клішина, позов про визнання права власності не слід ототожнювати ні з віндикаційним, оскільки у більшості випадків майно знаходиться у власників, ні з негаторним позовом, оскільки мають місце не просто перепони у реалізації правомочностей власника, а по суті відбувається юридичне, а інколи й фактичне вилучення майна у власника з позбавленням його будь-яких прав на дане майно<sup>146</sup>.

Приведена позиція є на наш погляд правильною, оскільки спроба ототожнення віндикаційного та негаторного позову з позовом про визнання права власності не витримує жодної критики. Кожен із зазначених позовів веде до різних правових наслідків та подається за різних обставин.

Як точно відзначив Р.Ш. Менглієв, визнання права дає підстави для пояснення багатьох положень, які відбуваються у повсякденному житті, коли порушується право власності і право володіння, але при цьому вони не підпадають не під один із класичних способів захисту – віндикаційний чи негаторний позови<sup>147</sup>.

Досить цікаву позицію відстоює І.О. Дзера, на думку якої вимоги про визнання права власності можуть бути як предметом самостійного позову, так і поєднуватися з позовами про визнання угод недійсними, позовами, що впливають із зобов'язальних правовідносин, які повинні вважатися основними, а вимоги про визнання права власності додатковими<sup>148</sup>.

<sup>146</sup>Клишин А.А. Право собственности некоммерческих организаций: проблемы теории и практики /А.А. Клишин. – М., 2001. – С. 158.

<sup>147</sup>Менглиев Р.Ш. Защита права владения в гражданском праве /Р.Ш. Менглиев. – Душанбе: Юрист, 1999. – С. 105.

<sup>148</sup>Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 95-96.

З тезою відносно самостійності позову про визнання права власності слід повністю погодитися, оскільки, по-перше, у ЦК України міститься окрема стаття (ст. 392 ЦК України), якою унормовано даний вид позову, по-друге, багаторічна судова практика свідчить про ефективність та незамінність використання позову про визнання права власності саме у якості самостійного способу захисту.

Проте низка авторів відстоюють позицію щодо неможливості визнання позову про визнання права власності у якості самостійного. Так, на думку О.І. Сафончик, вимога про визнання права власності не є самоціллю позивачів та єдиним предметом позову, оскільки, як правило такі вимоги супроводжуються позовами про витребування майна з чужого незаконного володіння, про усунення порушень права власності, не пов'язаних із порушенням володіння та ін.<sup>149</sup>

З автором можна погодитися лише частково. Дійсно, дуже часто вимога про визнання права власності фігурує у справі поряд із іншими позовними вимогами, проте вести мову щодо неможливості висунути вимогу про визнання права власності у якості самостійного предмета позову не відповідає дійсності, оскільки нерідко визнання права власності достатньо для остаточного вирішення спору. Більш того, автор сама зазначає, що дана вимога «як правило» супроводжується іншими вимогами, а відповідно О.І. Сафончик допускає існування й інших ситуацій, за яких вимога про визнання права власності подається як самостійна.

На підтримку позиції щодо віднесення зазначеного позову саме до числа самостійних, вважаємо за доцільне навести наступні доводи:

- у ЦК України міститься окрема стаття, яка унормовує відносини, що стосуються визнання права власності та позиціонує даний вид позову як самостійний;

---

<sup>149</sup>Цивільний кодекс України: наук. -практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 395.

- у доктрині панівною є теорія, яка відстоює самостійність зазначеного способу захисту<sup>150</sup>;

- саме правова невизначеність досить часто стає наріжним каменем спотикання, що зумовлює спір про право. За умови визнання права власності за однією із конфліктуючих осіб, вирішується сам спір. Ніяких додаткових способів захисту використовувати не потрібно;

- має місце численна судова практика, де єдиною позовною вимогою виступає визнання права власності.

Проте одразу слід зазначити, що вимога про визнання права власності не завжди є кінцевою метою позивача, а тому не завжди є єдиним предметом позову. Слід погодитись з позицією І.В. Спасибо-Фатєєвої, яка зазначає, що «позови про визнання права власності супроводжуються й іншими позовними вимогами – про віндикацію шляхом виселення зі спірних приміщень тощо. Це й не дивно, оскільки якщо майно власника опиняється в іншій особі, то для його витребування власнику передусім слід довести своє право на таке майно»<sup>151</sup>. Тобто, часто визнання права власності є лише передумовою для досягнення іншої мети, наприклад, повернути майно у своє володіння, усунути перешкоди у користуванні майном тощо. Як правильно зазначає С.Г. Певницький, позов про визнання права власності може бути як самостійним, так і складовою частиною комплексних позовів<sup>152</sup>. Тієї ж позиції притримується і В.М. Самойленко, який вказує на можливість поєднання позову про визнання з віндикаційним або негативним позовами<sup>153</sup>.

<sup>150</sup>Донцов С.Е. Гражданско-правовые внедоговорные способы защиты социалистической собственности /С.Е. Донцов. – Москва: Юрид. лит., 1980. – С. 34.; Ерошенко А.А. Личная собственность в гражданском праве /А.А. Ерошенко. – Москва: Юрид. лит., 1973. – С. 189.

<sup>151</sup>Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 521.

<sup>152</sup>Певницький С.Г. Некоторые вопросы системы защиты права собственности на недвижимое имущество /С.Г. Певницький. //Юридический мир. – 2006. – №3. – С. 36.

<sup>153</sup>Гражданское право Украины: учебник; В 2-х ч. Ч. 1 /под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – С. 294-295.

Таким чином можна вести мову як про самостійність позову про визнання права власності, так і про його можливість бути додатковим до іншого способу захисту цивільних прав та інтересів.

Думка І.О. Дзери відносно можливості поєднання в одній позовній заяві вимоги про визнання права власності та вимоги про визнання угоди недійсною<sup>154</sup> є також правильною та знаходить своє підтвердження на практиці. Наведемо приклад.

У 2007 році до Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області звернулась ОСОБА\_1 із позовом до ОСОБА\_2 про визнання договору дарування квартири недійсним та визнання права власності.

Позивач пояснила, що в серпні 2004 року вона потрапила до лікарні, де її онук (ОСОБА\_2) запропонував позивачу подарувати йому належну ОСОБА\_1 квартиру, запевнивши, що ОСОБА\_1 і надалі буде самостійно там проживати. Після лікування позивач повернулася до квартири, проте онук почав принижувати її та змусив переїхати до доньки, заявивши, що тепер саме він є власником квартири. ОСОБА\_1 зрозуміла, що вона помилилася та підписала договір дарування на вкрай не вигідних для себе умовах. Оскільки у позивача немає можливості ні проживати в подарованій квартирі, ні продати її, не розпорядитися нею, вона просить визнати даний договір недійсним та визнати право власності на спірну квартиру за нею.

Дослідивши матеріали справи та заслухавши пояснення сторін суд визнав договір дарування між ОСОБА\_1 та ОСОБА\_2 недійсним та визнав за ОСОБА\_1 право власності на спірну квартиру, тим самим повністю задовольнивши позовні вимоги позивача<sup>155</sup>.

Проаналізувавши дану справу можна відмітити, що в даному випадку визнати право власності можливо лише за умови попереднього визнання

---

<sup>154</sup>Дзери І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзери. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 94.

<sup>155</sup>Рішення Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу від 04.10.2007 р. у справі №2-2396/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3868548>

договору недійсним. Тобто, за представлених умов досягнути потрібної мети шляхом подання самостійного позову про визнання права власності не вдасться. Спочатку необхідно усунути перешкоди на шляху до підтвердження свого титулу, а саме визнати договір недійсним і лише після цього розраховувати на задоволення вимоги щодо визнання права власності на спірне майно. Тобто, мають місце дві взаємозалежні вимоги. Якщо договір дарування буде визнаний дійсним, то про визнання права власності не може йтися мови, оскільки підстав для визнання права власності за іншою особою немає. І навпаки, якщо договір буде визнаний недійсним, то це і стає підставою для наступного визнання права власності на спірне майно.

Слід підкреслити, що з позовом про визнання права власності слід звертатися лише у випадку, коли має місце спір про право. За інших умов використання даного способу захисту є недоречним. Так, якщо взяти вищенаведену судову справу, то у випадку відсутності спору про право можна було б звернутися до суду з вимогою про визнання договору недійсним та реституцією.

Якщо узагальнити усі вищенаведені види вимоги про визнання права власності, то було б доречно їх класифікувати наступним чином:

1. В залежності від правового ефекту, що породжує дана вимога:

1) правопідтверджуючі – базуються на вимозі власника майна визнати за ним уже існуюче право власності, тобто позивач бажає встановлення лише правової визначеності відносно спірного майна;

2) правоутворюючі (М.А. Гурвич іменує даний вид вимог конститутивними<sup>156</sup>) – характеризується здатністю створювати нове право в особи, яка звернулась із позовом до суду;

2. Залежно від наявності додаткових вимог у межах одного позову:

1) самостійні – коли єдиного судового рішення лише про визнання права власності достатньо для того, аби вирішити спірну ситуацію між сторонами;

<sup>156</sup> Гурвич М.А. Учение об иске (состав, виды): учеб. пособие /М.А. Гурвич. – Москва: ВЮЗИ, 1981. – С. 21.

2) супутні – характеризується наявністю у позовній заяві кількох позовних вимог, серед яких є вимога про визнання права власності.

Важливо відмітити, що на відміну від самотійної вимоги, коли право власності позивача оспорується або не визнається і позивач має на меті попередити його порушення у майбутньому, при супутній вимозі право власності особи як правило вже порушене. Саме тому особа спочатку підтверджує існування свого права власності і у наступному просить або повернути своє майно, яке перебуває у іншій особі на неправових засадах або усунути перешкоди у його користуванні чи розпорядженні.

У свою чергу, в залежності від ролі вимоги про визнання права власності в позові, супутня вимога поділяється ще на два підвиди :

а) базову – в межах одного позову містить декілька вимог, проте першочергову роль займає саме визнання права власності, оскільки задоволення судом саме цієї вимоги стає підґрунтям для задоволення інших вимог в межах даного позову.

Приклади, що ілюструють прояв базової супутньої вимоги, наводилися вище та є досить розповсюдженими у судовій практиці.

б) похідну – в межах одного позову міститься декілька вимог, де задоволення вимоги про визнання права власності неможливе без попереднього задоволення іншої вимог(и). Наведемо приклад з практики.

12.01.2006 р. Судова палата у цивільних справах ВСУ, розглянувши в судовому засіданні справу за позовом П. до К., третя особа – К.П., про визнання договору купівлі-продажу дійсним та визнання права власності встановила, що у березні 2004 р. позивач, звернувшись до суду з указаним позовом, зазначав, що в 2000 році придбав у К. розбитий автомобіль. Після його ремонту, 09.06.2003 р. відповідач видав П. довіреність на право керування та розпорядження даним автомобілем, однак у подальшому П. стало відомо, що на автомобіль накладено арешт на підставі виконавчого листа у справі за позовом К.П. до К. про стягнення суми.

Проаналізувавши всі обставини справи, суд касаційної інстанції прийшов до висновку, що договір купівлі-продажу автомобіля між сторонами не укладався, оскільки лише 09.06.2003 р., тобто в день накладення арешту на автомобіль, К. видав на ім'я П. та його дружини доручення на право керування й розпорядження вказаним автомобілем, а розписка про отримання грошей за автомобіль відповідачем на вимогу позивача була написана дещо пізніше<sup>157</sup>.

Виходячи із суті вищевказаної справи, суд прийшов до висновку, що договір купівлі-продажу не був укладений, а тому суд не може визнати право власності на спірне майно (автомобіль). Даний приклад яскраво ілюструє прояв похідної супутньої вимоги, де її задоволення неможливе без попереднього задоволення іншої вимоги.

У контексті аналізу визнання права власності як способу захисту не можна оминати стороною досить цікаву позицію О.Ю. Скворцова, який вказує на можливість конкуренції всередині речово-правових способів захисту права власності. Як приклад автор наводить ситуацію, коли неволодіючий власник для захисту своїх законних прав обирає або віндикаційний позов або позов про визнання права власності. О.Ю. Скворцов зазначає, що в обох випадках судом однаково будуть з'ясовуватися юридичні підстави володіння, користування та розпорядження особою спірною річчю, проте рішення будуть носити абсолютно різних характер: при зверненні із віндикаційною вимогою, судом буде імперативно зобов'язано відповідача повернути майно належному власнику; при визнанні права власності констатовано факт наявності права на спірне майно<sup>158</sup>.

Даний приклад ще раз яскраво підкреслює необхідність чіткого виокремлення місця позову про визнання права власності серед інших способів захисту. Якщо проаналізувати вищезазначену позицію автора, то слід сказати,

---

<sup>157</sup>Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12.01.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-06>

<sup>158</sup> Скворцов О.Ю. Иски о признании права собственности в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов //Юридический бюллетень предпринимателя. – М., 1998. – №5. – С. 5.

що й дійсно, позивач, який для себе самостійно обирає спосіб захисту за однієї і тієї ж самої ситуації може вдаватися до використання різних позовних вимог. Не слід забувати й про те, що обраний спосіб захисту, перш за все, має бути доречним до ситуації, що склалась.

На нашу думку, особа, яка втратила майно, в першу чергу бажає його повернути, а не підтвердити свій титул власника щодо нього. Тому логічним та доцільним буде звернутися до віндикаційного позову. Використання іншого способу захисту у будь-якому випадку приведе до певного результату, проте звісно не до того, якого така особа бажала досягти. Звернувшись з самостійною вимогою про визнання права власності, яка у чистому вигляді за своєю природою є пасивною, особа лише підтвердить статус власника, проте такий спосіб захисту логічно використовувати володіючому власнику, коли його право ще не порушене, а лише оспорене або невизнане. У випадку віндикації позивач (неволодіючий власник) вимагає активної поведінки відповідача, а саме повернути майно, що перебуває у третьої особи на неправових засадах. Не слід забувати й про те, що при віндикації немає спору про право, має місце виключно порушення прав власника щодо володіння та користування належного йому майна. Хоча підтвердження титулу власника є тією основою, на яку спирається будь-який речовий позов, у тому числі й віндикаційний, звертатися з окремою вимогою щодо визнання права власності на майно не потрібно. Така необхідність виникає лише у випадку правової невизначеності відносно приналежності майна певній особі. У такому разі в межах одного позову слід комбінувати одразу дві вимоги – про визнання права власності та віндикаційну.

Підводячи підсумки слід сказати, що використання віндикаційного позову та самостійного позову про визнання права власності значно різняться як за суб'єктним складом, так і за обставинами, при яких особи звертаються з означеними вимогами, а тому, на нашу думку, проблема конкуренції позовів

всередині речово-правових способів захисту, на яку звертає увагу О.Ю. Скворцов, є штучною.

### ***2.3. Позовна давність у вимогах про визнання права власності***

Досліджуючи проблемні аспекти, що стосуються визнання права власності, не можна оминати стороною питання щодо впливу строку позовної давності на даний вид позову.

Так, позовна давність за ст. 256 ЦК України визначається як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу, проте, законодавець не уточнює, за захистом якого саме права особа може звернутися: порушеного, оспореного або/та невизнаного? Відповідь на поставлене питання міститься у ст. 261 ЦК України, де чітко вказано, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Тобто, позовна давність може застосовуватися лише відносно прав, що були порушені.

Що ж стосується застосування позовної давності до позовів про визнання права власності, то тут думки науковців розділяються. Частина вчених дотримується позиції, що позов про визнання права власності підпадає під дію позовної давності на загальних підставах, інші ж вважають неможливим її застосування у цьому випадку. Розглянемо обидві позиції детальніше.

Так, на думку Д.І. Беліловського, будь-який позовний захист цивільних прав підпорядковується впливу давності<sup>159</sup>. Посилаючись на думку О.С. Іоффе який зазначав, що нечисленні виключення, що встановлені законом, не зачіпають цього загального правила<sup>160</sup>, автор прийшов до висновку, що згадані виключення відносяться до окремих видів правовідносин, а не видів позовів, а

---

<sup>159</sup>Белиловский Д.И. Иски о признании и исковая давность по ним /Д.И. Белиловский //Правоведение. – 1970. – №3. – С. 133.

<sup>160</sup> Иоффе О.С. Советское гражданское право /О.С. Иоффе. – Москва: Юрид. лит., 1967. – С. 333.

тому сама постановка питання про неможливість застосування позовної давності до позовів про визнання невинуватого<sup>161</sup>.

Прихильники допустимості застосування позовної давності до вимог про визнання права власності (Д.І. Беліловський, О.С. Іоффе та ін.) також наводять наступні аргументи:

- законодавець встановив чіткі строки для того, щоб особа могла звернутися за захистом своїх прав;
- особа, яка впродовж тривалого часу не зверталася за захистом своїх законних прав та інтересів скоріш за все не зацікавлена у цьому;
- вимоги про визнання права власності не входять до переліку вимог, на які позовна давність не розповсюджується;
- цивільним правовідносинам потрібна стабільність і визначеність, чому сприяє позовна давність.

Вважаємо наведені аргументи непереконливими в силу наступних доводів.

За загальним правилом позовна давність розповсюджується на усі вимоги, окрім тих, які прямо зазначені у ч. 1 ст. 268 ЦК України. Однак цей перелік не є вичерпним, оскільки ч. 2 цієї ж статті вказує, що законом можуть бути встановлені також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність. Такі вимоги можна поділити на дві групи, а саме:

1) Вимоги, на які позовна давність не розповсюджується внаслідок прямої вказівки ч. 1 ст. 268 ЦК України, оскільки законодавець відніс перелічені випадки до окремої категорії;

2) Вимоги, на які позовна давність не розповсюджується внаслідок прямої вказівки закону (наприклад, у відповідності до ч. 2 ст. 48 ЦК України незалежно від часу своєї появи фізична особа, яка була оголошена померлою, має право вимагати від особи, яка володіє її майном, повернення цього майна,

---

<sup>161</sup>Белиловский Д.И. Иски о признании и исковая давность по ним //Д.И. Белиловский //Правоведение. – 1970. – №3. – С. 133.

якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до неї після оголошення фізичної особи померлою).

На нашу думку, слід було б доповнити ч. 1 ст. 268 ЦК України окремим пунктом та розширити перелік вимог на які позовна давність не поширюється шляхом віднесення до їх числа вимоги про визнання права власності.

Відомо, що право власності носить абсолютний характер і покликане надавати власнику змогу вільно володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому майном і відповідно власник може вимагати належної поведінки від оточуючих, які б не заважали особі здійснювати свої правомочності відносно речі. Такі вимоги не обмежені часовими рамками, а тому особа може звернутися до суду за захистом своїх прав, які оспоруються або не визнаються, у будь-який момент.

Вимагаючи визнання права, власник не створює нових правовідносин, він лише констатує факт приналежності йому права власності на майно. Не важливо коли особа дізналася, скажімо, про втрату правовстановлюючого документа на нерухомість, вона має право подати позов до суду у будь-який час і розраховувати на задоволення своїх позовних вимог, оскільки майно як перебувало, так і надалі перебуває у цієї особи, але через невизнання або оспорення права власності є реальна вірогідність порушення цього права у майбутньому.

При винесенні рішення за позовами про визнання права власності суд лише констатує факт приналежності спірного майна певній особі, визнаючи її власником. Саме рішення несе захисну та підтверджуючу функцію. В.М. Гордон з цього приводу зазначив, «де немає матеріально-правової вимоги, там не може діяти і позовна давність».<sup>162</sup> Саме тому він відкидав можливість застосування позовної давності до позовів про визнання права власності, з чим не можна не погодитися, оскільки особа має на меті лише підтвердити уже

---

<sup>162</sup>Гордон В.М. Иски о признании: монография /В.М. Гордон. – Ярославль: Тип. Губерн. Правления, 1906. – С. 323.

існуюче право, ніяких вимог, окрім визнання особи як власника, до третьої особи не пред'являється.

На підтримку тези про неможливість застосування позовної давності до позовів про визнання права власності можна навести думку О.В. Шовкової, яка відмічає, що позов про визнання права не являє собою захист порушеного суб'єктивного права, яке не обмежується в часі, а за змістом наближене до регулятивного права<sup>163</sup>.

О.С. Яворська попри свою позицію щодо віднесення позову про визнання права власності до ряду самостійних позовних вимог вважає, що «як до негаторних позовів, так і до позовів про визнання права власності позовна давність не застосовується»<sup>164</sup>. Дана позиція привильна, проте автор ніяк не пояснює своєї точки зору.

Також може скластися ситуація, коли особа, володіючи майном, позбавлена можливості розпоряджатися ним, оскільки її статус власника є сумнівним для третіх осіб, тому для вирішення цієї конфліктної ситуації необхідно підтвердити статус особи (власника).

Припустимо наступну ситуацію, коли суд відмовляє позивачу, що втратив правовстановлюючі документи на майно, у визнанні його права власності через пропуск строку позовної давності. У такому випадку особа все одно залишається власником майна. Тобто суб'єктивне право у особи залишається і надалі, часовими рамками воно не обмежене, обмежений лише час, протягом якого особа може захищати свої законні права у судовому порядку. Така відмова не призведе до виникнення права у якоїсь іншої особи, але проблема й надалі не буде урегульована і ситуація лише ускладниться, оскільки за таких обставин особа має можливість стати власником майна на підставі набувальної давності, для чого є усі підстави.

---

<sup>163</sup>Шовкова О.В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право /О.В. Шовкова. – Х.: Б. в., 2008. – С. 4.

<sup>164</sup>Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: Навчальний посібник /О.С. Яворська. – К.: Атіка, 2008. – С. 228.

Відповідно, у випадку відмови судом у позові про визнання права власності внаслідок спливу строку позовної давності, перед нами постає ситуація, коли статус особи як власника не підтверджено, однак вона відкрито володіє майном. Оскільки між річчю і особою, яка нею володіє, ще немає правового зв'язку, то можна вважати, що річ по відношенню до власника є чужою. Навіть за наявності другої сторони, яка оспорує або не визнає особу власником, немає підстав вважати, що це нашкодить справжньому власнику, оскільки права, як ми вже зазначили, у другої сторони все одно не виникне. Беручи до уваги всі наведені аргументи можна прийти до висновку, що особа зі спливом встановленого законом проміжку часу зможе набути право власності на майно на підставі набувальної давності.

Судові рішення, коли суд відмовляє позивачу у задоволенні позовних вимог про визнання права власності через пропуск строку позовної давності трапляються досить часто. На підтвердження цих слів можна привести наступну справу. Рішенням господарського суду АРК задоволено позов ТОВ «ДИСМ», за позивачем визнано право власності на триповерхову нежитлову будівлю у м. Євпаторія. Однак, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що у даній справі позивачем пропущено строк позовної давності, а тому вказане рішення скасував, у позові ТОВ «ДИСМ» відмовив<sup>165</sup>. Безумовно, суд припустився помилки, посилення на сплив позовної давності не може бути підставою для відмови у позові.

Також слід розглянути ситуацію, коли одночасно виникає кілька спорів відносно одного і того ж самого майна. Як приклад можна навести випадок, коли позивач звертається із позовом до суду і в межах однієї позовної заяви просить визнати право власності на майно, а також витребувати його із чужого незаконного володіння.

---

<sup>165</sup>Постанова Севастопольського апеляційного господарського суду від 07.06.2006р. у справі №2-26/2302.1-2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7139>

Тобто має місце складна ситуація, за якої до вимоги щодо визнання права власності позовна давність не застосовується, а щодо вимоги про витребування майна із чужого незаконного володіння вона застосовується на загальних засадах. Звернемося до судової практики аби визначити як саме виходять суди із даної ситуації.

17 квітня 2012 року до Ворошиловського районного суду м. Донецька звернувся позивач ОСОБА\_1 з позовом до Донецького міського управління Головного управління МВС України у Донецькій області, третя особа – ОСОБА\_3, про визнання права власності і витребування майна з чужого незаконного володіння.

Відповідно до вироку Калінінського районного суду від 05.11.2004 року рідний брат позивача – ОСОБА\_3, був визнаний винним у скоєнні низки злочинів і позбавлений волі на певний строк.

Раніше, в межах розслідування кримінальної справи, при проведенні обшуку працівниками міліції було вилучено, окрім інший речей і документів, золоті прикраси. Ці дорогоцінні вироби належали позивачу, а не його братові та були зроблені на замовлення, проте відповідних чеків або квитанцій не збереглося.

Позивач відмічає, що в матеріалах кримінальної справи відсутній будь-який протокол про накладення арешту на зазначене майно. На підставі того, що вилучене майно належить особисто позивачу і є саме його власністю, ОСОБА\_1 просить визнати за ним право власності на це майно, а також витребувати його із чужого незаконного володіння.

Судом було взято до уваги пропуск строку позовної давності відповідно до ст. ст. 257 та 267 ЦК України, а тому позивачу було відмовлено в повному обсязі у задоволенні заявлених позовних вимог<sup>166</sup>.

---

<sup>166</sup>Рішення Ворошиловського районного суду м. Донецька від 17.04.2012 р. у справі №2/508/1023/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23862336>

Проаналізувавши дану судову справу слід відмітити, що перед нами вимога про визнання права власності не «у чистому вигляді», коли спірне майно перебуває у власника і існує лише правова невизначеність відносно належності майна певному суб'єкту. У даній справі спірне майно вибуло із володіння власника, але повернути його шляхом подання самостійного в'индикаційного позову неможливо, оскільки додатково виник спір відносно приналежності спірного майна. У такому випадку позивач, перш ніж вимагати повернення свого майна, має довести, що саме він є його власником та вимагає повернення майна на правових засадах.

Основною проблемою є те, що у позовній заяві міститься дві вимоги, на одну з яких дія позовної давності поширюється, а на іншу – ні. При вирішенні подібних справ слід звертати увагу на обставини, відповідно до яких особа мала можливість чітко визначити, коли саме відбулось порушення її прав. Нагадаємо, якщо мова йде про позов про визнання права власності у його класичному розумінні, а саме, коли спірне майно й надалі перебуває у власника і права особи ніким не порушуються (правопідтверджуюча вимога), то момент порушення прав особи визначити не можливо. Це пояснюється тією обставиною, що відповідно до норм ст. 392 ЦК України позов про визнання права власності подається у випадку оспорення або невизнання права власності. Чітко визначити, коли саме третя особа почала не визнавати або оспорювати право власності не можливо.

Проте у приведеній справі права особи були саме порушені, оскільки її майно було вилучено без достатніх на те правових підстав. Оскільки ч. 1 ст. 261 ЦК України зазначає, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила, то можна прийти до висновку, що у випадку, коли права особи порушуються і можна чітко визначити цей момент, є всі підстави для застосування до таких правовідносин позовної давності. Саме тому слід погодитися з позицією авторів науково-практичного коментаря ЦК України,

відповідно до якої позови про визнання ще не порушеного права (такого, що не визнається чи оспорується) можуть пред'являтися, а відповідні вимоги позивачів повинні задовольнятися незалежно від строку позовної давності, оскільки перебіг строку позовної давності ще не починався<sup>167</sup>.

Слід зазначити, що якщо мають місце ситуації подібні до вищенаведеної, то сенсу у задоволенні позовної вимоги про визнання права власності немає, оскільки навіть за позитивного рішення суду строк позовної давності за віндикаційною вимогою минув, а тому особа все одно не зможе повернути собі своє майно.

Підсумовуючи усе вищенаведене, приходимо до висновку, що за загальним правилом до позову про визнання права власності позовна давність застосовуватися не може через наступні обставини:

- вимога про визнання права власності носить регулятивний характер, а тому власник (позивач) може лише протиставляти своє право праву іншої особи (відповідача);
- відсутня матеріально-правова вимога до відповідача, є лише вимога про визнання свого права власності на майно;
- позови про визнання захищають не порушене, а оспорене чи не визнане право, через що визначити початковий момент перебігу строку позовної давності неможливо.

Проте, якщо право особи порушується і можна чітко встановити цей момент, то є усі підстави для застосування позовної давності. Наприклад, подібна ситуація може виникнути, коли майно вибуває із володіння власника внаслідок неправомірних дій з боку третьої особи, проте особа з певних причин не має документальних доказів, які б підтверджували його право власності. Тобто, права позивача порушено і одночасно виник спір про право. За даних обставин позовна давність буде розповсюджуватися на віндикаційний позов,

---

<sup>167</sup> Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. У 2 -х т. /В.Г. Ротань [та ін.]; відп. ред. В.Г. Ротань. – Х.: Фактор. – Т. 1. – 2-ге вид., перероб. і доп. – 2010. – С. 75.

проте вона в ніякому разі не може бути застосована щодо вимоги про визнання права власності.

### ***Висновки до Розділу 2***

1. Правова природа вимоги про визнання права власності є двоїстою та може поєднувати як речові, так і зобов'язальні елементи.

2. Доцільніше вести мову не про власника, як особу, що має право звернутися із позовом про визнання права власності, а про особу, у якої є підстави вважати себе власником, оскільки саме цей статус вона має на меті підтвердити у судовому порядку.

3. Позивачем за позовом про визнання права власності також може виступати титульний володілець майна.

4. Для усунення внутрішньої неузгодженості норми, закріпленої у ст. 392 ЦК України, запропоновано викласти зазначену статтю у наступній редакції: «Особа, у якої є підстави вважати себе власником майна може пред'явити позов про визнання за собою права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою».

5. Пропонується розширити перелік справ, які вирішуються в порядку окремого провадження, доповнивши ч. 2 ст. 234 Цивільного процесуального кодексу України окремим пунктом, що дозволило б особі поновити втрачені нею документи не вдаючись до позову. Вказану норму запропоновано викласти у наступній редакції: «12) визнання права власності у разі втрати особою документа, який засвідчує її право власності».

6. Позов про визнання права власності може бути як самостійним, так і супроводжувати інші позови, наприклад, про витребування майна із чужого незаконного володіння, про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном тощо.

7. Вимога про визнання права власності може мати декілька видів, на підставі чого була запропонована наступна класифікація:

1) В залежності від правового ефекту, що породжує дана вимога:

- правопідтверджуючі;
- правоутворюючі.

2) В залежності від наявності додаткових вимог в межах одного позову:

- самостійні;
- супутні.

У свою чергу, в залежності від ролі вимоги про визнання права власності в позові, супутня вимога поділяється на два підвиди: базову та похідну.

8. До позову про визнання права власності не можна застосовувати позовну давність, оскільки:

- вимога про визнання права власності носить регулятивний характер;
- відсутня матеріально-правова вимога до відповідача;
- неможливо визначити момент початку перебігу строку позовної давності, оскільки прав особи ніхто не порушував.

### РОЗДІЛ 3

#### ОКРЕМІ ВИДИ ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

##### *3.1. Визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва*

На сьогоднішній день в Україні актуальним є питання самочинного будівництва, змісту цього поняття, його правових наслідків, що обумовлюється як щоденним зростанням кількості будівельних майданчиків, будь-яких прибудов та добудов, так і кількістю судових позовів з приводу самочинно збудованих об'єктів, зокрема щодо визнання права власності.

Через розповсюдженість зазначеного явища, на дану проблему звертали свою увагу як теоретики, так і практики. Розробкою проблеми самочинного будівництва займалися такі вчені, як Г.Я. Беленькая, М.М. Валєєв, О.В. Гумельовська, Д.С. Некрестьянов, В.В. Литовченко, С.О. Сліпченко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.

З самочинним будівництвом пов'язується чимало проблем. З одного боку, це необхідність відповідного реагування органів держави та місцевого самоврядування на самочинне будівництво, з іншого – потреба унормування статусу цього об'єкта. У вирішенні другого питання істотною є роль вимоги про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва.

Перш за все визначимося із термінологією, яку ми будемо використовувати у даній частині роботи. Необхідно відмітити неузгодженість, яка прослідковується у низці нормативно-правових актів, що регулюють питання самочинного будівництва. Так, недотримання особою, яка здійснює будівництво, вимог ст. 376 ЦК України є підставою для визнання будівництва самочинним. Між тим, у нормативно-правових актах різної галузевої належності (ЦК, КК, ЗК, КУпАП) будівництво, реконструкція та перепланування як окремих об'єктів нерухомості, так і приміщень у них, із

порушенням вимог містобудівного законодавства, в одних випадках визнається самовільним, а в інших – самочинним.

Така термінологічна неузгодженість обумовлена тим, що до моменту набрання чинності ЦК України від 16 січня 2003 р., яким запроваджено поняття «самочинне будівництво», в усіх раніше прийнятих актах законодавства вживалось поняття «самовільне будівництво». Тим не менш, видається неправильним застосування до одного й того ж самого поняття різних назв. Подібна практика негативно впливає на рівень законодавчої техніки і правозастосування. Саме тому необхідно узгодити між собою норми різних галузей законодавства та прийти до єдності як відносно назви досліджуваного нами поняття, так і відносно його змісту. На нашу думку, якщо законодавець у ст. 376 ЦК України оперує поняттям «самочинне будівництво», то й нам слід використовувати саме цю конструкцію, оскільки з точки зору ієрархії нормативно-правових актів Цивільний кодекс має вищу юридичну силу.

Аналізуючи зміст ст. 376 ЦК України ми можемо виокремити чотири ознаки, за якими об'єкти нерухомості можуть бути визнані самочинно збудованими, а саме:

1. збудовані або будуються на земельній ділянці, яка не була відведена для цієї мети, тобто:

а) за відсутності у забудовника правових підстав для користування земельною ділянкою (ст. 125 ЗК України<sup>168</sup>);

б) з порушенням цільового призначення земельної ділянки (ст. 19 ЗК України<sup>169</sup>);

2. збудовані без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, а саме:

---

<sup>168</sup> Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III //Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №3. – Ст. 25.

<sup>169</sup> Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III //Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №3. – Ст. 25.

а) будівельного паспорта – щодо будівництва індивідуального (садибного) житлового будинку, садового, дачного будинку не вище двох поверхів (без урахування мансардного поверху) з площею до 300 квадратних метрів, господарських будівель і споруд, гаражів, елементів благоустрою та озеленення земельної ділянки (ст. 27 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р.<sup>170</sup>; Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки» від 05.07.2011 р. № 103<sup>171</sup>)

б) декларації про початок виконання будівельних робіт – щодо об'єктів будівництва, що належать до I-III категорії складності (п. 2 Порядку виконання будівельних робіт, затвердженого Постановою КМУ №466 від 13.04.2011 р.<sup>172</sup>);

в) дозволу на виконання будівельних робіт – щодо об'єктів будівництва, що належать до IV і V категорії складності (п. 2 Порядку виконання будівельних робіт, затвердженого Постановою КМУ №466 від 13.04.2011 р.<sup>173</sup>).

У попередній редакції ст. 376 ЦК України, йшлося про «належний дозвіл». З прийняттям Закону України від 22.12.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності» №4220-VI<sup>174</sup>, дане поняття законодавцем розширено і для зведення об'єкта нерухомості забудовнику необхідна наявність принаймні одного із трьох вище перерахованих документів. Вибір такого документа залежить від виду об'єкта будівництва.

<sup>170</sup> Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. №3038-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №34. – Ст. 343.

<sup>171</sup> Про затвердження Порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 05.07.2011 р. №103 //Офіційний вісник України. – 2011. – №59. – Ст. 2391.

<sup>172</sup> Про деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. №466 //Офіційний вісник України. – 2011. – №34. – Ст. 1404.

<sup>173</sup> Про деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. №466 //Офіційний вісник України. – 2011. – №34. – Ст. 1404.

<sup>174</sup> Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 22.12.2011 р. №4220-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №29. – Ст. 345.

3. збудовані (будуються) без належно затвердженого проекту;

Слід відмітити, що згідно з п. 6. ст. 31 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. проектна документація на будівництво об'єктів не потребує погодження державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними особами, утвореними такими органами<sup>175</sup>. Проект затверджується замовником, а у деякий випадках він навіть не є обов'язковим документом. Так, у випадку, якщо площа будинку, що планується звести, не перевищує 300 квадратних метрів, а кількість його поверхів не більше двох, то замість проекту об'єкта слід отримати будівельний паспорт (п. 1 ст. 27 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р.<sup>176</sup>).

Отже, оскільки проект об'єкта будівництва не завжди є необхідним документом для зведення нерухомості, то й відносити його до перелічених у ч. 1 ст. 376 ЦК України обов'язкових ознак самочинного будівництва видається не зовсім правильним, проте й виключити дану ознаку з загального переліку буде неправильним, оскільки у певних випадках наявність проекту є обов'язковою (наприклад, при будівництві об'єктів IV-V категорій складності). Через це, на нашу думку, необхідно внести уточнення в ч. 1 ст. 376 ЦК України та викласти її у наступній редакції: «Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту (якщо відповідно до закону його наявність є обов'язковою), або з істотними порушеннями будівельних норм і правил». Приведене уточнення має важливе значення як з точки зору теорії, так і з точки зору практики, оскільки у запропонованій редакції ч. 1 ст. 376 ЦК України

<sup>175</sup>Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. №3038-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №34. – Ст. 343.

<sup>176</sup>Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. №3038-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №34. – Ст. 343.

більш точно визначено за яких саме умов зведений об'єкт буде вважатися самочинно збудованим.

4. збудовані (будуються) з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Відносно останньої ознаки виникає питання щодо критеріїв, за якими має визначатись істотність порушення. Так, розгорнуте трактування поняття «істотне порушення будівельних норм і правил» можна знайти в Постанові Пленуму ВССУ від 30.03.2012 р. №6 «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)», де в абз. 3 п. 22 вказано, що під істотним порушенням будівельних норм і правил слід розуміти, зокрема, недодержання архітектурних, санітарних, екологічних, протипожежних та інших вимог і правил, а також зміну окремих конструктивних елементів житлового будинку, будівлі, споруди, що впливає на їх міцність і безпечність<sup>177</sup>.

Не можуть вважатися істотними незначні відхилення від проекту забудови об'єкта нерухомості або від вимог будівельних норм і правил, які не порушують інтересів суспільства, не суперечать правилам експлуатації, не впливають на міцність і безпечність цього об'єкта (зокрема, відхилення в житловому будинку від внутрішнього планування зі збереженням чи незначним відхиленням від встановленого проектом розміру житлової площі, незначна зміна його зовнішніх габаритів, місця розташування тощо)<sup>178</sup>.

Перелік ознак самочинного будівництва слід визнати вичерпним і таким, що не може довільно розширюватись. Крім того, для визнання будівництва самочинним достатньо хоча б однієї із зазначених вище ознак.

---

<sup>177</sup>Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

<sup>178</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х. :Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С.413.

Аналізуючи зміст ч. 2 ст. 376 ЦК України, де йдеться про наслідки зведення самочинного об'єкта у вигляді ненабуття права власності на самочинне будівництво особою, яка його здійснила, слід сказати, що положення даної норми не є безумовним, оскільки є певний перелік випадків за яких особа має змогу вимагати визнати за собою право власності на самочинно зведений об'єкт. Таким чином ми маємо загальне правило, за яким особа, що порушила при будівництві норми ст. 376 ЦК України, не стає власником нерухомості і, як виняток, за певних обставин особа все ж може розраховувати на юридичне закріплення за собою права власності на об'єкт, яке визнається у судовому порядку. До таких випадків законодавець відніс наступні ситуації:

1. Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно (ч. 3 ст. 376 ЦК України);

2. На вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб (ч. 5 ст. 376 ЦК України).

Таким чином законодавець передбачив два виключення, які дозволяють уникнути санкції, що передбачена ч. 2 ст. 376 щодо ненабуття права власності на самочинно збудований об'єкт.

Необхідно звернути увагу на те, що в ч. 2 ст. 376 ЦК України йдеться про відсутність у особи можливості набуття права власності, а у ч. 3 та ч. 5 ст. 376 ЦК України надається перелік виключних випадків, коли особа має змогу визнати за собою право власності на об'єкт самочинного будівництва. Тобто, ст. 376 ЦК України містить внутрішню неузгодженість понять, які застосовуються у різних частинах статті. Фактично мова йде про дві різні правові вимоги – набуття та визнання права. Уявляється, що якщо ми ведемо мову про виключення із правила відносно набуття права власності, то було б

доречним вести мову про вимогу про набуття права власності, а не про його визнання. Тим не менш законодавець все ж веде мову про визнання права. І тому виникає питання про співвідношення ст. 376 із ст. 392 ЦК України. Для того аби розібратися у даному питанні, необхідно проаналізувати положення ст. 376 та 392 ЦК України та встановити, яким чином співвідносяться наведені норми. Складемо порівняльну таблицю.

| №п/п | Ознака, за якою порівнюються статті        | ст. 376 ЦК України                        | ст. 392 ЦК України                                                                       |
|------|--------------------------------------------|-------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.   | Мета звернення до суду                     | набути право                              | підтвердити право                                                                        |
| 2.   | Суб'єкт звернення з вимогою                | титульний володілець                      | власник або титульний володілець                                                         |
| 3.   | Умови, за яких позивач звертається до суду | порушення, оспорення або невизнання права | оспорення, невизнання права або втрата документів, які засвідчують право власності особи |

Одразу ж впадає в око, що положення ст. 376 не узгоджується із загальним контекстом ст. 392 ЦК України. Мають місце значні відмінності у змісті та суті приведених норм, а тому перед нами постає закономірне питання: чому законодавець своїм чітким приписом передбачає у ст. 376 ЦК, як єдино можливий спосіб стати власником самочинно зведеного об'єкта, застосування саме вимоги про визнання права власності і чи доречно у цьому випадку додатково застосовувати положення ст. 392 ЦК України? Наявність більшої кількості відмінних, ніж спільних рис дає нам підстави казати про дещо схожі, проте окремі види позовних вимог, які характеризуються спільністю назв. Тобто, на нашу думку, законодавець, застосовуючи конструкцію «визнання права» замість терміна «набуття», не намагався проводити паралелі між загальною нормою про визнання права власності, що міститься у ст. 392 ЦК України та визнанням права власності на самочинне будівництво за ст. 376 ЦК

України як підвиду даної норми. Зокрема, в п. 3.1. роз'яснення ВССУ Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування №24-753/0/4-13 від 16.05.2013 р. прямо зазначено, що норми ст. 392 ЦК не застосовуються щодо вимог про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва (ч. 3 ст. 376 ЦК), оскільки особа не є власником, а лише заявляє вимогу про встановлення права власності на об'єкт самочинного будівництва<sup>179</sup>. Не є правильним твердження, що приведені норми співвідносяться як загальна та спеціальна. Уявляється, що якби законодавець ввів конструкцію «позов про набуття права власності на самочинне будівництво», то така назва була б логічною та розкривала більш повно зміст названого позову.

Також слід підкреслити, що спільною є й назва вказаних позовів, внаслідок чого створюється додаткова ілюзія щодо співвіднесення даних позовних вимог як «рід – вид». Відрізняються лише вихідні обставини, за яких особа зверталась до суду, та мета такого звернення.

Незважаючи на ось такі логічні помилки у названих позовах, ми все ж маємо якимось чином відмежовувати ці різні за своїм змістом, але однакові за назвою та правовими наслідками позовні вимоги. Саме тому в нагоді нам стане класифікація вимог про визнання права власності в залежності від правового ефекту, що породжує дана вимога, яка була запропонована автором у другому розділі даної роботи. Так, у контексті ст. 376 ЦК України, при визнанні права власності на об'єкт самочинного будівництва, на нашу думку, слід вести мову про правоутворюючу вимогу, яку М.А. Гурвич іменував конститутивною<sup>180</sup>. Тобто, в ст. 376 ЦК України мова йде саме про набуття права власності, якого в особи до винесення судового рішення не було, на відміну від необхідності підтвердження свого права, що має місце в ст. 392 ЦК України.

---

<sup>179</sup>Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page>

<sup>180</sup>Гурвич М.А. Учение об иске (состав, виды): учеб. пособие /М.А. Гурвич. – Москва: ВЮЗИ, 1981. – С. 21.

Таким чином, підсумовуючи усе вищесказане, ми можемо прийти до висновку, що вимога про визнання права власності на самочинне будівництво не є різновидом вимоги, що передбачена у ст. 392 ЦК України, а за своєю правовою природою є окремою (самостійною) вимогою, що спрямована не на визнання права власності, а на його набуття.

Якщо проаналізувати ст. 376 ЦК України, можна виокремити дві групи вимог про визнання права власності на самочинне будівництво, з якими особа може звернутися до суду:

1. Вимога власника земельної ділянки про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно. Дана вимога може проявлятися у двох формах:

а) вимога особи про визнання права власності на об'єкт нерухомого майна, що самочинно зведений на власній земельній ділянці (наприклад, за відсутності належно оформленої дозвільної документації на будівництво);

б) вимога власника земельної ділянки про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно іншою особою (наприклад, коли користувач земельної ділянки звів на ній нерухому споруду без погодження своїх дій із власником даної земельної ділянки).

2. Вимога про визнання права власності на самочинно збудоване майно на земельній ділянці, що не була відведена особі, яка здійснила самочинне будівництво.

Таким чином ми можемо окреслити суб'єктний склад вимоги про визнання права власності.

Так, позивачем за даною категорією справ може виступати:

І. Особа, яка самостійно здійснила самочинне будівництво:

1. особа, яка звела нерухомий об'єкт на власній земельній ділянці, проте:

1.1. відсутній відповідний документ, який дає право виконувати будівельні роботи;

1.2. відсутній належним чином затверджений проект;

1.3. порушено цільове призначення земельної ділянки;

1.4. допущені істотні порушення будівельних норм та правил при проектуванні та/або будівництві нерухомого об'єкта.

Тобто, у даному випадку в якості суб'єкта позовних вимог виступає власник земельної ділянки, який самостійно звів нерухомий об'єкт. Проте через наявність хоча б однієї з перелічених обставин зведена особою нерухомість буде віднесена до числа самочинно побудованої.

2. особа, яка звела нерухомий об'єкт не на власній земельній ділянці (тобто вона не належить особі на праві власності чи будь-якому іншому праві) і тепер намагається визнати за собою право власності на такий об'єкт.

У такому випадку може мати місце дві ситуації:

2.1. особа, яка здійснила будівництво, діяла на земельній ділянці, що була відведена їй у користування, без дозволу власника даної земельної ділянки на зведення нерухомості, тобто мова йде про належного землекористувача (наприклад, власник здав в оренду свою земельну ділянку, на якій орендар мав вирощувати сільськогосподарську продукцію, та натомість землекористувач самовільно звів на відведеній ділянці нерухому споруду);

2.2. особа, яка здійснила будівництво, звела нерухомий об'єкт на самовільно захопленій ділянці землі без документа, який дає право виконувати будівельні роботи. Розповсюдженим прикладом є захоплення суміжної бездоглядної земельної ділянки, що межує з земельним наділом особи, що звела нерухомий об'єкт.

Слід відмітити, що ситуація, яка описана в останньому пункті, на практиці має місце, хоча з точки зору як ЦК, так і ЗК України, її взагалі не може існувати, оскільки право на будівництво нерухомого майна мають власники земельної ділянки (п. «д» ч. 1 ст. 90 ЗК України), землекористувачі (п. «г» ч. 1 ст. 95 ЗК України) та особи, які набули право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій) із власником даної земельної ділянки (ст. 413 ЦК України). Наведемо приклад з практики.

17.11.2011 року Фрунзенський районний суд м. Харкова розглянув судову справу за позовом ОСОБА\_1 до Харківської міської ради про визнання права власності на нежитлову будівлю.

У судовому засіданні встановлено, що позивач за свої власні кошти побудував нежитлову будівлю, попередньо не отримавши на це дозволу. Згідно рішення сесії Харківської міської ради №26/05 від 22 лютого 2005 року ОСОБА\_1 дозволено збереження самочинного об'єкта. Згідно рішення сесії Харківської міської ради №176/5 від 28 вересня 2005 року позивачу була надана земельна ділянка для експлуатації об'єкта самочинного будівництва. Технічний паспорт на нерухому споруду КП «Харківське міське бюро технічної інвентаризації» виготовило 20 жовтня 2011 року.

Попри те, що відповідач Харківська міська рада у своїх запереченнях вказує на те, що позивач без відповідного дозволу самочинно побудував нерухому споруду, а земельна ділянка не була виділена йому для будівництва, таку позовну заяву судом було задоволено<sup>181</sup>.

Отже, якщо у хронологічному порядку прослідкувати дії позивача, то слідує, що спочатку було збудовано самочинний нерухомий об'єкт на земельній ділянці, яка не була відведена даній особі. Через невизначений проміжок часу рішенням Харківської міської ради дозволено зберегти нерухому споруду й лише після цього, а саме після сплину 8 місяців, особі було відведено земельну ділянку під вже зведену нерухомість. Слід підкреслити, що рішення Харківської міської ради щодо збереження самочинно зведеної нерухомої споруди ні в якому разі не могло передувати відведенню земельної ділянки під вже збудований об'єкт нерухомості. Враховуючи сукупність обставин, що мали місце у приведеній справі, суд мав відмовити особі у задоволенні її позовних вимог, а тому, на наш погляд, судові рішення, що приведені вище, є неправильним.

---

<sup>181</sup>Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 17.11.2011 р. у справі №2-2704/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19328005>

Тим не менш, слід погодитися, що у деяких випадках позов особи, що звела самочинну споруду на чужій земельній ділянці слід задовольнити. Так, відповідно до п. 14 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №6 «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)» від 30.03.2012 р. суд може задовольнити позов про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно на земельній ділянці, що не надавалася у власність чи користування особі, яка збудувала його, якщо їй у встановленому законом порядку було передано земельну ділянку у власність або надано у користування під уже збудоване нерухоме майно відповідно до її цільового призначення, та за умови, що будівництво велося з додержанням архітектурних, будівельних, санітарних, екологічних та інших норм і правил згідно із законодавством, містобудівною та проектною документацією, а також у разі, якщо ці обставини були предметом розгляду компетентного державного органу<sup>182</sup>.

Тобто, для задоволення позову про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно має бути наявна ціла сукупність обставин. Проте у даному роз'ясненні слід звернути увагу на наступне формулювання – «суд може задовольнити позов». Тобто, навіть за умови дотримання усіх перелічених вище умов, суд вправі відмовити у задоволенні позову за наявності інших обставин, які, на розсуд суду, не припускають узаконення самочинної споруди. У такому випадку постає логічно питання: які ж саме обставини впливають на прийняття судом рішення про задоволення позовних вимог у даній категорії справ?

Наприклад, такою обставиною слугують представлені докази, на підставі яких буде встановлено, що власник або користувач земельної ділянки не

---

<sup>182</sup>Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

заперечує проти визнання права власності на самочинне будівництво за особою, яка звела даний об'єкт, будівництво не порушує права інших осіб і відповідає будівельним, архітектурним, санітарним, екологічним та іншим нормам і правилам, державним стандартам (п. 16 Постанови Пленуму ВССУ).

Виходячи із положень п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України, ми пропонуємо враховувати при вирішенні спорів про визнання права власності на самочинно збудований об'єкт, такі категорії, як добросовісність чи недобросовісність особи, яка зводила самочинну споруду. Так, якщо особа (власник земельної ділянки або землекористувач), яка самочинно звела нерухомий об'єкт, у силу своєї правової необізнаності не знала про протиправний характер своїх дій (добросовісний володілець), і тому на даний момент просить визнати за собою право власності на нерухоме майно, яке було нею зведено за таких умов, то, на нашу думку, при винесенні судового рішення дану обставину слід вважати пом'якшуючою. Що ж стосується особи, яка самовільно зайняла земельну ділянку і звела на ній нерухомий об'єкт без дозволу на будівництво (недобросовісний володілець), то така обставина, на наш погляд, має розцінюватися як обтяжуюча, оскільки при вчиненні таких дій для усвідомлення їх протиправного характеру не потрібно спеціальної правової обізнаності, а тому, відповідно, особа свідомо йшла на порушення норм чинного законодавства. Вказані категорії – добросовісність або недобросовісність – мають додатково впливати на рішення суду у межах його дискреційних повноважень, коли суд може або визнати або не визнати право власності особи.

Вважаємо, що при винесенні судового рішення за позовом про визнання права власності на самочинно зведене майно також слід враховувати характер вчиненого правопорушення, тобто було воно грубим або не грубим. Очевидно, що зведення самочинної нерухомої споруди, незважаючи на будь-які обставини, вже саме по собі є правопорушенням, проте не можна заперечувати, що дана дія може здійснюватися за різних обставин. Так, якщо припустити, що

будівництво велося добросовісним володільцем з додержанням архітектурних, будівельних, санітарних, екологічних та інших норм, що передбачені законодавством, то подібне правопорушення можна вважати негрубим. Проте, у випадку, коли при зведенні споруди мали місце серйозні порушення будівельних норм та стандартів, то таке правопорушення слід визнавати грубим, оскільки таке будівництво є небезпечним як для особи, що її звела, так і для оточуючих. Звичайно, поняття «грубе» та «не грубе» правопорушення є оціночним, проте на нашу думку, головними критеріями визначення характеру вчиненого правопорушення є:

- 1) наявність чи відсутність умислу особи, спрямованого на порушення норм чинного законодавства у сфері містобудування;
- 2) визначення ступеня безпечності зведеної будови;
- 3) тривалість правопорушення.

Відносно останнього пункту, вбачається, що судом має бути взято до уваги як швидко особа ініціювала процес щодо оформлення своїх прав на самочинно зведене нерухоме майно. Чим більше часу минуло з моменту зведення нерухомості, тим тяжчий ступінь правопорушення.

Обставин, які впливають на рішення суду в зазначених категоріях справ досить багато, всіх їх перерахувати неможливо, а тому ми можемо прийти до висновку, що при винесенні рішення суд враховує абсолютно всі представлені доводи сторін, вичерпний перелік яких законодавець сформулювати не в змозі, і, виходячи з обставин справи, приймає необхідне рішення по суті.

II. Власник (користувач) земельної ділянки, який особисто не брав участі в будівництві нерухомої споруди.

Деякі науковці відстоюють позицію, згідно з якою право на позов про визнання права власності на самочинно збудований об'єкт виникає лише в особи, яка здійснила таке будівництво<sup>183</sup>, проте це не завжди відповідає

<sup>183</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х. :Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 421.

дійсності. Відповідно до положення ч. 5 ст. 376 ЦК України на вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб. За такої ситуації новий власник буде зобов'язаний відшкодувати особі, яка побудувала нерухомий об'єкт витрати, які були нею понесені внаслідок будівництва.

Таким чином ми можемо приходимо до висновку, що з вимогою про визнання права власності до суду має право звертатися як особа, що звела спірний нерухомий об'єкт, так і особа, на ділянці якої була збудована третьою особою така самочинна споруда.

Основною відмінністю за суб'єктним складом вимог про визнання права власності на самочинно зведені об'єкти та вимог про визнання права власності є те, що за ст. 376 ЦК України позивачем може виступати як особа, що звела спірний об'єкт, так і власник не самого спірного майна, а земельної ділянки на якій дане майно розташоване. У той час, як згідно ст. 392 ЦК України позивачем виступає лише власник конкретного спірного майна, місце розташування якого для вирішення справи не відіграє ніякої ролі. Таким чином це свідчить про відмінність конструкцій визнання права власності за ст. 376 та ст. 392 ЦК України.

При зверненні особи з вимогою про визнання права власності на самочинне будівництво її права можуть оспорюватися, не визнаватися або порушуватися. Відповідно особа, яка здійснює хоча б одну із перелічених дій, буде виступати відповідачем.

Важливо зазначити, що відповідно до п. 9 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №6 від 30.03.2012 р. «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)» звернення до суду з позовом про визнання права власності на самочинне будівництво має здійснюватися за наявності даних про те, що порушене питання було

предметом розгляду компетентного державного органу, рішення якого чи його відсутність дають підстави вважати про наявність спору про право<sup>184</sup>. У разі відсутності посилання на такі обставини, як наслідок, суд має залишити позовну заяву без руху та надати строк для усунення недоліків, на які вказує суд. Якщо ж позивач не звертався до компетентного державного органу із заявою про прийняття об'єкта до експлуатації, суд вирішує спір по суті з урахуванням наведених обставин та вимог закону. У подібних випадках суд, як правило, відмовляє особі у задоволенні позовних вимог, оскільки немає підстав вважати, що у справі наявний спір про право. Наведемо приклад із судової практики.

11 травня 2012 року Колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Черкаської області розглянула апеляційну скаргу Смілянського міжрайонного прокурора на рішення Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 18 липня 2011 року по справі за позовом ОСОБА\_6 до Балаклеївської сільської ради про визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва.

Апеляційним судом було встановлено, що позивач ОСОБА\_6 звернувся до місцевого суду з позовом до Балаклеївської сільської ради про визнання права власності на нерухоме майно. Свої вимоги обґрунтовував тим, що йому на праві власності належить нежитлова будівля, яку він самовільно перепланував. Рішенням міськрайонного суду позов ОСОБА\_6 було задоволено, проте з подібним висновком апеляційний суд не погодився. Суд зауважив, що звернення до суду з позовом про визнання права власності на самочинне будівництво повинно мати місце при наявності даних про те, що порушене питання було предметом розгляду компетентного державного органу, рішення якого чи його відсутність дають підстави вважати про наявність спору про

---

<sup>184</sup> Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

право. На цій підставі апеляційний суд вирішив скасувати рішення міськрайонного суду за позовом ОСОБА\_6 до Балаклеївської сільської ради про визнання права власності на самочинне будівництво та ухвалити нове рішення по справі, яким відмовити ОСОБА\_6 у задоволенні позовних вимог про визнання права власності на самочинне будівництво<sup>185</sup>. Подібні справи на практиці зустрічаються досить часто.

На нашу думку, приведене вище судове рішення апеляційної інстанції є правильним, оскільки у випадку, якщо особа, перш ніж звернутися до суду, не звернулася до органів державного архітектурно-будівельного контролю щодо прийняття нерухомого об'єкта до експлуатації, то, по-перше, виникає питання щодо наявності спору, по-друге, виникає питання щодо належності відповідача у вказаній справі, по-третє, суд не вправі перебирати на себе функції іншого органу у галузі державного регулювання питань забудови. Таким чином, навіть якщо у позивача і були певні підстави для задоволення вказаного позову, то порушення порядку звернення до суду з вимогою про визнання права власності на самочинне будівництво призводить до неможливості прийняття позитивного рішення по справі.

Слід зауважити, що рішення суду за позовом про визнання права власності є не єдиним способом, що дозволяє особі в подальшому стати власником самочинного майна. На сьогодні можна ініціювати процес оформлення права власності на об'єкт самочинного будівництва у адміністративному (позасудовому) порядку.

Так, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 23.07.2012 р. наказом №91 затверджено «Порядок прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків I та II категорій складності, які

---

<sup>185</sup> Рішення Апеляційного суду Черкаської області від 11.05.2012 р. у справі №22-ц/2390/1396/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23902936>

збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, і проведення технічного обстеження їх будівельних конструкцій та інженерних мереж». Даний наказ діяв до 30.01.2013 р., проте ефективність використання саме адміністративного (позасудового) способу вирішення питання щодо спрощеного порядку прийняття в експлуатацію об'єктів нерухомості зумовив необхідність у пролонгації дії подібного нормативного акта або прийнятті подібного наказу.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України пішло останнім шляхом та 19.03.2013 р. затвердило наказ №95 «Порядок прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків та будівель і споруд сільськогосподарського призначення I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, і проведення технічного обстеження їх будівельних конструкцій та інженерних мереж». По завершенню дії даного наказу, можливість прийняття в експлуатацію об'єктів нерухомості у спрощеному порядку було пролонговано шляхом прийняття ЗУ «Про внесення зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо прийняття в експлуатацію об'єктів будівництва, збудованих без дозволу на виконання будівельних робіт» від 13.01.2015 р. №92-VIII та Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження порядку прийняття в експлуатацію і проведення технічного обстеження індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, громадських будинків та будівель і споруд сільськогосподарського призначення I та II

категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт» від 24.04.2015 р. №79<sup>186</sup>.

Слід зауважити, що використання адміністративного (позасудового) способу узаконення самочинної споруди є не завжди доступним через ряд висунутих умов, лише за наявності яких особа має право звернутися до компетентного органу для введення об'єктів нерухомості в експлуатацію. Так, у п. 9 Прикінцевих положень вказаного вище закону зазначено, що орган державного архітектурно-будівельного контролю до 31 грудня 2015 року безоплатно протягом 10 робочих днів з дня подання заяви власниками (користувачами) земельних ділянок, на яких розміщені об'єкти будівництва, збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, за результатами технічного обстеження приймає в експлуатацію індивідуальні (садибні) житлові будинки, садові, дачні будинки, господарські (присадибні) будівлі і споруди, збудовані у період з 5 серпня 1992 року до 12 березня 2011 року, а також збудовані до 12 березня 2011 року громадські будинки I і II категорій складності та будівлі і споруди сільськогосподарського призначення I і II категорій складності<sup>187</sup>. Тим самим було визначено умови та окреслено коло об'єктів, на які може поширюватися дія вказаного наказу.

На нашу думку, запропонований вище шлях узаконення самочинного будівництва є вдалим. Так, у випадку відсутності спору, розумно звертатися саме до спеціалізованого органу – органу державного архітектурно-будівельного контролю. Таким чином законодавець досяг низки позитивних зрушень: зменшив навантаження на суди, що на даний час і так є надмірним, а також спростив процедуру звернення громадян для розгляду зазначеної

<sup>186</sup> Про затвердження порядку прийняття в експлуатацію і проведення технічного обстеження індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, громадських будинків та будівель і споруд сільськогосподарського призначення I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. №79 //Офіційний вісник України. – 2015. – №39. – Ст. 1177.

<sup>187</sup> Про внесення зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо прийняття в експлуатацію об'єктів будівництва, збудованих без дозволу на виконання будівельних робіт: Закон України від 13.01.2015 р. №92-VIII //Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №10. – Ст. 59.

категорії справ, скоротив строки для вирішення справи по суті. Як результат – особи, право власності на самочинно збудований об'єкт яких не оформлене належним чином, звертаються за тим, щоб ввести нерухомий об'єкт до експлуатації та в наступному зареєструвати даний об'єкт у встановленому законом порядку.

Слід наголосити, що між вимогою про визнання права власності на самочинне будівництво (судовий порядок) та заявою про прийняття в експлуатацію самочинно зведеного об'єкта (позасудовий порядок), як способами узаконення самочинного майна, конкуренції немає, оскільки умови та наслідки їх застосування різняться. Так, визнати право власності має право лише суд, у той час як питання щодо введення самочинного будівництва в експлуатацію вирішує інший орган – орган державного архітектурно-будівельного контролю. Отже, мова йде про два різні способи реалізації права особи стати власником нерухомого майна.

Також слід окремо відмітити, що у випадку зведення самочинної споруди, до суду можна звернутися не лише з цивільним позовом про визнання права власності на такий об'єкт, але й з адміністративним позовом, в якому особа може оскаржити рішення компетентного органу, який не видав їй необхідного дозволу, що передувало будівництву. Так, у п. 20 Постанови Пленуму ВССУ №6 «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)» від 30.03.2012 р. вказано, що вирішуючи справи про самочинне будівництво (нове будівництво, реконструкцію зі зміною площі та зайняттям земельної ділянки, прибудови, надбудови) об'єкта нерухомості, здійснене у разі відмови у видачі документів, які надають право виконувати будівельні роботи (повідомлення про початок будівельних робіт, реєстрація декларації про початок виконання будівельних робіт, видача технічних умов, видача вихідних даних тощо), але з додержанням державних стандартів, норм і правил, місцевих правил забудови населених пунктів і порядку розгляду цих питань, суд має врахувати, що відмова у наданні

дозвільних документів може бути оскаржена до суду заінтересованою особою у порядку адміністративного судочинства<sup>188</sup>.

Відповідно, у разі задоволення судом адміністративного позову, особа може в подальшому оформити своє право власності на нерухоме майно. Однак слід зауважити, що з адміністративним позовом можна звернутись до суду лише за умови, коли спроба отримати необхідні для зведення нерухомості документи передувала самому правопорушенню – зведенню самочинного об'єкта. При зверненні з цивільним позовом, ніяких особливих умов щодо моменту звернення до компетентного органу законодавцем не висунуто, тобто, особа може спочатку звести самочинну споруду й лише потім ініціювати процес оформлення права власності на неї. Кінцевим результатом даного процесу є набуття особою права власності на спірне нерухоме майно.

На підставі вищевикладеного можна сказати, що позов про визнання права власності є не єдиним способом узаконення самочинно зведеної споруди. У особи є кілька шляхів, що дозволяють їй оформити своє право на самочинне майно згідно положень чинного законодавства. Тому можна навести наступну схему можливих варіантів дій особи за умови здійснення самочинного будівництва, а саме:

1) за наявних умов, перерахованих у п. 9 Прикінцевих положень ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р., можна в адміністративному (позасудовому) порядку ввести в експлуатацію об'єкт нерухомості та отримати на таке майно свідоцтво про право власності;

2) адміністративний позов про оскарження дій компетентного органу, що не надав необхідних документів, які надають право виконувати будівельні роботи – подається до суду за умови, коли спроба отримати такі документи передувала зведенню самочинного об'єкта;

---

<sup>188</sup>Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

3) цивільний позов про визнання права власності – подається до суду за умови наявності спору про право, коли особа попередньо звернувшись до компетентного органу для одержання документів на будівництво, одержала відмову у цьому. У законодавстві не висунуто ніяких вимог щодо моменту звернення особи («до» чи «після» зведення нерухомості) до компетентного органу, як це має місце при зверненні з адміністративним позовом.

На думку автора, приведену вище схему узаконення права власності на самочинно зведене нерухоме майно, слід було б доповнити четвертим пунктом. Коли спір про право відсутній, запропоновано застосовувати окреме провадження для встановлення факту правомірності володіння позивачем самочинно збудованим об'єктом.

Уявляється, що представлена вище чотирьохступенева модель включає в себе вичерпний перелік можливих способів узаконення самочинно зведеної споруди. Слід також підкреслити, що застосування вказаних способів різняться за умовами свого застосування, а тому не може йти мова про їх конкуренцію.

Також слід розглянути ситуацію, коли особа, що самочинно звела нерухомий об'єкт, звертається до суду з вимогою про визнання права власності на такий об'єкт, проте особа, на земельній ділянці якої він був зведений, виступає проти такого визнання.

За даної ситуації у особи, яка є власником земельної ділянки чи володіє нею на інших законних підставах, є три можливих варіанти дій:

1) заперечувати проти позовних вимог особи, яка самочинно побудувала нерухому споруду, в межах вже поданого такою особою позову;

2) звернутися до суду із зустрічним позовом про визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва;

3) звернутися до суду із зустрічним позовом про знесення нерухомої споруди, що було зведено на земельній ділянці без дозволу власника такої земельної ділянки.

Відносно останнього пункту слід привести п. 22 Постанови Пленуму ВССУ №6 «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)» від 30.03.2012 р., де зазначено, що знесення самочинного будівництва є крайньою мірою й можливе лише тоді, коли використано усі передбачені законодавством України заходи щодо реагування та притягнення винної особи до відповідальності<sup>189</sup>.

Положення постанови, що приведені вище, видається не досить логічним, оскільки, виходячи із його суті, вимога особи, яка звела самочинний об'єкт і чий дії носили незаконний характер, мають перевагу перед вимогами власника земельної ділянки або особи, права якої були порушені самочинним зведенням нерухомості попри те, що їх дії є у повному обсязі легальними. У Постанові Пленуму йдеться про знесення об'єкта самочинного будівництва лише як про крайню міру, проте принцип справедливості за даної ситуації порушений. Так, є очевидним той факт, що будівництво є дорогим за вартістю й ціна готового нерухомого об'єкта завжди перевищує ту суму, яка була витрачена на його зведення. При знесенні нерухомості будівельні матеріали також значно втрачають у вартості, а тому знесення об'єкта самочинного будівництва слугувало б профілактичним засобом та запобіжною мірою, що в цілому знизилася б кількість охочих самовільно будувати нерухомість. Таким чином, на нашу думку, у випадку виникнення спору між власником земельної ділянки та особою, яка самовільно звела на такій ділянці нерухому споруду, має вирішуватися на користь першого, оскільки це відповідає принципу справедливості в цивільному праві. Як зазначено у ч. 4 ст. 376 ЦК України знесення має здійснюватися особою, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво, або за її рахунок.

---

<sup>189</sup>Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

Також не можна оминати стороною питання відносно строків позовної давності за вимогами про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва. Так, на підставі співвідношення вимоги про визнання права власності за ст. 392 та 376 ЦК України ми прийшли до висновку, що фактично в даних нормах йдеться про різні правові вимоги (в першому випадку – про визнання, в другому – про набуття права власності). Тобто слід вести мову про різну правову природу вимог за ст. 392 та 376 ЦК України, однак є й спільні риси, що об'єднують вказані вимоги, як то однакова назва та неможливість застосування позовної давності в обох випадках. На підтвердження даного висновку приведемо п. 29 Постанови Пленуму ВССУ №6 «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)» від 30.03.2012 р. в якому зазначено, що за загальним правилом особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього, строк позовної давності на вимоги про проведення перебудови самочинно збудованого чи такого, що будується, житлового будинку, прибудови до нього, будівлі, споруди чи іншого нерухомого майна, а також про знесення таких об'єктів не вважається пропущеним незалежно від тривалості часу, який минув після закінчення чи початку будівництва<sup>190</sup>. Таким чином ми можемо прийшли до висновку щодо відсутності можливості застосування строків позовної давності до вимог про визнання права власності на самочинне будівництво.

### ***3.2. Звільнення майна з-під арешту як вид вимоги про визнання права власності***

Опис та арешт майна є досить розповсюдженою процесуальною дією, що вчиняється державним виконавцем у процесі здійснення виконавчого

---

<sup>190</sup> Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

провадження відповідно до положень Закону України «Про виконавче провадження». Проте трапляються випадки, коли майно, на яке було накладено арешт під час таких процесуальних заходів, на праві власності належить не боржнику, а третій особі, що не є стороною спірних правовідносин. У такому випадку власник майна має право захистити свої законні права та інтереси шляхом звернення до суду із позовом про визнання права власності та звільнення майна з-під арешту.

Сукупність приведених вимог в межах одного позову є обов'язковою, оскільки задоволення першої вимоги – про визнання права, тягне за собою можливість задоволення наступної вимоги – про звільнення майна з-під арешту. Очевидно, що при зверненні з будь-яким речовим позовом (віндикаційним, негаторним тощо) перш за все необхідно підтвердити наявність права власності на майно щодо якого вимагається його повернення або усунення перешкод у його користуванні, проте при зверненні з подібними позовами не обов'язково додатково звертатися з вимогою про визнання права власності. Особливість позову про звільнення майна з-під арешту полягає в тому, що у даній категорії справ завжди міститься спір про право (наприклад, державний виконавець помилково описав майно особи, що не є боржником у справі, а тому на момент розгляду справи по суті, особі перш за все, як раз і потрібно довести, що власником описаного майна виступає саме вона, а не боржник відносно майна якого проводяться виконавчі дії), у той час як в інших речових позовах такого спору може й не бути, а тому й вимога про визнання права власності для них не є обов'язковою.

Перш ніж перейти до детального аналізу позову про звільнення майна з-під арешту, визначимося із базовими поняттями, що будуть використовуватися у даному підрозділі, та їх змістом.

Отже, арешт майна полягає у проведенні його опису, оголошенні заборони розпоряджатися ним, а у разі потреби – в обмеженні права користування

майном або його вилученні у боржника та передачі на зберігання іншим особам.

Норми, що передбачають можливість накладення арешту на майно мають місце не лише у ЦПК (ст. 152)<sup>191</sup>, ГПК (п. 3 ст. 43-2, ст. 67)<sup>192</sup>, КПК України (п. 2 ст. 131, ст.ст. 170-175)<sup>193</sup>, але і у Податковому кодексі України (ст. 94)<sup>194</sup> та ряді інших нормативно-правових актів (наприклад, ЗУ «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. (Глава 4)<sup>195</sup>).

Арешт майна та його опис, у залежності від галузевої приналежності норм, які його передбачають, може виявлятися як:

- заходи забезпечення позову (ст. 152 ЦПК, ст. 67 ГПК України);
- нотаріальна дія, яка має місце, зокрема, при відкритті спадщини та полягає у здійсненні заходів з охорони спадкового майна шляхом його опису та передачі на зберігання (ст.ст. 34, 60, 61 ЗУ «Про нотаріат» від 02.09.1993 р.<sup>196</sup>);
- кримінально-процесуальний захід, метою якого є захист майнових прав громадян (п. 2 ст. 131, ст.170 КПК України);
- адміністративний арешт майна платника податків (ст. 94 Податкового кодексу).

Попри різноманітність проявів такого заходу, як арешт та опис майна, його мета полягає в захисті майнових інтересів кредитора (іншої зацікавленої сторони) або держави (особливо за КПК та Податковим кодексом), шляхом обмеження у праві розпорядження майном. Окрім захисної функції, арешт та опис майна носить забезпечувальну функцію, оскільки слугує базою для належного виконання судового рішення.

<sup>191</sup> Цивільний процесуальний кодекс України 18.03.2004 р. №1618-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №40-41, 42. – Ст. 492.

<sup>192</sup> Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 р. №1798-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №6. – Ст. 56.

<sup>193</sup> Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9-10. – Ст. 88.

<sup>194</sup> Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №13, №13-14, №15-16, №17. – Ст. 112.

<sup>195</sup> Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. №606-XIV //Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №24. – Ст. 207.

<sup>196</sup> Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. №3425-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №39. – Ст. 384.

Накладення арешту здійснюється у більшості випадків на підставі судового рішення, яке виконується органами ДВС у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р., тому для того, щоб визначитись із поняттям «арешт майна», необхідно проаналізувати його під кутом зору законодавства про виконавче провадження, звернувшись до зазначеного закону. Арешт майна здійснюється державним виконавцем з метою забезпечення позову та належного виконання рішення суду.

При цьому слід розмежовувати такі процесуальні дії як 1) накладення арешту на майно й оголошення заборони на його відчуження, а також 2) проведення опису й арешту майна. До такого висновку ми приходимо, аналізуючи ч. 2 ст. 57 ЗУ «Про виконавче провадження», яка передбачає можливість накладення державним виконавцем арешту на майно боржника шляхом:

1) винесення постанови про арешт коштів та інших цінностей боржника, що знаходяться на рахунках і вкладах чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах;

2) винесення постанови про арешт коштів, що перебувають у касі боржника або надходять до неї;

3) винесення постанови про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження;

4) проведення опису майна боржника й накладення на нього арешту<sup>197</sup>.

Таким чином, перші три пункти реалізуються шляхом винесення державним виконавцем відповідної постанови про арешт коштів (відповідно до листа Департаменту державної виконавчої служби «Щодо накладення арешту на кошти боржників» від 30.06.2006 р.<sup>198</sup>) або майна боржника, та в залежності від його виду (рухоме чи нерухоме майно) вноситься запис до Державного

<sup>197</sup> Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. №606-XIV //Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №24. – Ст. 207.

<sup>198</sup>Щодо накладення арешту на кошти боржників: Лист Департаменту державної виконавчої служби від 30.06.2006 р. №25-4/419/7 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0419323-06>

реєстру обтяжень рухомого майна (відповідно до ЗУ «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 р.<sup>199</sup>) або Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна (відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р.<sup>200</sup>).

Такі дії державний виконавець вчиняє після того, як шляхом надіслання запитів до органів державної податкової інспекції, банків тощо, у боржника були виявлені кошти або майно. Тобто, фактичного опису за місцем проживання боржника державним виконавцем не проводиться. У цьому випадку варіант помилкового арешту майна, яке належить на праві приватної власності третій особі, зводиться до нуля, оскільки надані відповідними організаціями довідки базуються на офіційних витягах із відповідних реєстрів (наприклад, Реєстру прав власності на нерухоме майно).

Якщо ж звернутися до останнього, четвертого пункту (проведення опису майна боржника й накладення на нього арешту), то у даному випадку державний виконавець описує необхідне майно безпосередньо за місцем проживання боржника без попередньої перевірки його приналежності конкретній особі, виходячи з дії презумпції власності боржника, що базується на місцезнаходженні описаного майна у помешканні боржника. Якщо під час проведення процесуальних дій державному виконавцю не буде надано переконливих доказів приналежності майна, що має бути включеним до акту опису, третій особі, то дії державного виконавця щодо включення такого майна до акту опису будуть вважатися цілком правомірними.

Також необхідно відмітити, що дослідниками досить часто ототожнюються поняття «арешт» та «опис». Уявляється, що подібне ототожнення є невірним.

---

<sup>199</sup>Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 р. №1255-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №11. – Ст. 140.

<sup>200</sup>Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. №1952-IV. //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №51. – Ст. 553.

Так, у виконавчому провадженні накласти арешт на майно можна і без його фактичного опису, наприклад, у випадку зазначення конкретного майна, скажімо автомобіля, у виконавчому листі, на підставі якого було відкрито провадження або при надходженні витягу з відповідного реєстру, на підставі чого й накладається арешт на конкретне майно. При цьому державний виконавець вносить запис до електронного реєстру обтяжень (при арешті рухомого майна відповідно до ЗУ «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 р. (Розділ II)<sup>201</sup>; при арешті нерухомого майна відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004р. (Розділ IV)<sup>202</sup>).

При описі майна, державним виконавцем складається процесуальний документ – акт, який носить суто документарну форму. На все майно, яке перелічено у даному акті, в наступному має бути накладений арешт.

Таким чином, у виконавчому провадженні опис майна завжди тягне за собою наступний його арешт, проте для накладення арешту на майно є не обов'язковим його опис.

На відміну від виконавчого провадження, при виконанні своїх обов'язків нотаріусом, майно охороняється лише шляхом його опису та передачі на зберігання (ст.ст. 34, 60, 61 ЗУ «Про нотаріат» від 02.09.1993 р.<sup>203</sup>). Таким чином опис майна (у приведеному випадку – спадкового майна), як спосіб захисту майнових інтересів фізичних осіб, носить самостійний характер.

Слід відмітити, що у випадку помилкового включення до акту опису майна особи, яка не виступає боржником за провадженням, то така особа може звернутись до суду із позовом про визнання права власності та виключення майна із акту опису чи звільнення його з-під арешту.

---

<sup>201</sup> Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 р. №1255-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №11. – Ст. 140.

<sup>202</sup>Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. №1952-IV. //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №51. – Ст. 553.

<sup>203</sup>Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. №3425-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №39. – Ст. 384.

Питання відносно правової природи позову про звільнення майна з-під арешту, будучи дискусійним, розроблялося у працях низки цивілістів, таких як Н.Є. Автаєва, О.В. Дзера, В.П. Маслов, Є.О. Суханов, Ю.К. Толстой, Р.О. Халфіна, О.С. Яворська та ін. Проте серед науковців немає єдності думки щодо даної проблематики. Проаналізуємо основні наукові доробки з досліджуваного питання.

Так, ряд вчених<sup>204</sup> відносить позов про звільнення майна з-під арешту за своєю правовою природою до віндикаційного позову.

Такої позиції, зокрема, дотримується Р.О. Халфіна. Автор, аргументуючи свою позицію, зазначає, що позов про звільнення майна з-під арешту, як і віндикаційний позов, має на меті відновлення власником свого порушеного володіння. Також Р.О. Халфіна звертається до судової практики Верховного суду СРСР, де позови про виключення майна з акту опису розглядалися у якості позовів про витребування майна<sup>205</sup>.

Вбачається, що приведені аргументи є непереконливими, оскільки досить часто майно, на яке було накладено арешт, і надалі перебуває у помешканні боржника, а тому витребувати його немає ніякого сенсу. Особа й надалі володіє описаною річчю. Обмеження стосується лише розпорядження та користування майном.

Також слід сказати, що при віндикації власник витребує своє майно від особи, яка його неправомірно утримує, проте державний виконавець, діючи на підставі відповідної норми Закону, виконує судове рішення, а відповідно вилучає майно із володіння власника на законних підставах.

Ще одним аргументом на користь віндикаційної природи позову про звільнення майна з-під арешту слугує теза про те, що особа, в інтересах якої

<sup>204</sup>Маслов В.Ф. Осуществление и защита права личной собственности в СССР /В.Ф. Маслов. – Москва: Юрид. лит., 1961. – С. 181.; Юрченко В.С. Охрана имущественных прав советских граждан /В.С. Юрченко. – Минск: Изд-во АН БССР, 1962. – С. 77.; Чечот Д.М. Участники гражданского процесса /Д.М. Чечот. – Москва: Госюриздат, 1960. – С. 86.; Осокина Г.Л. Проблемы иска и права на иск /Г.Л. Осокина; под ред. А.С. Грицанов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1989. – С. 76-77.

<sup>205</sup>Халфина Р.О. Право личной собственности граждан в СССР /Р.О. Халфина. – Москва: Изд-во АН СССР, 1955. – С.162.

було накладено арешт, є незаконним володільцем, оскільки майно, що було їй передане, належить на праві власності не боржнику, а третій особі. Для прихильників віндикаційної природи позову про звільнення майна з-під арешту даний аргумент став ключовим.

Проте на нашу думку слід погодитися з позицією Д.М. Генкіна, який правильно зазначав, що «та особа, до складу майна якої було описано й чуже майно, не була незаконним володільцем, оскільки, як правило, чуже майно знаходилось у неї за згодою власника. Ті особи, на вимогу яких майно було описано, також не є незаконними володільцями»<sup>206</sup>. До того ж при включенні майна до акту опису відповідне майно, як правило, не передається у володіння особи на користь або в інтересах якої складено акт опису. Тому навіть з формальної точки зору говорити про фігуру незаконного володільця у даному випадку немає достатніх підстав.

Прихильником доцільності визначення правової природи позову про звільнення майна з-під арешту у якості віндикаційного, є В.О. Тархов. На думку автора, у даному випадку слід вести мову саме про віндикаційний позов, оскільки справжнім власником описаного майна є не боржник, а інша особа, отже підстав для опису та вилучення майна немає<sup>207</sup>.

З даним аргументом також не можна погодитися, оскільки державний виконавець має право описати необхідне майно, тому що презюмується його приналежність боржникові, якщо інше не буде доведено зацікавленою стороною під час процесуальної дії – опису, яка вважає себе власником спірного майна.

Також висловлюється позиція, відповідно до якої позов про звільнення майна з-під арешту є різновидом негаторного позову.

Прихильник цього підходу Н.Є. Автаєва відмічає, що при накладенні арешту на майно до акту опису іноді помилково включаються цінності,

---

<sup>206</sup>Генкин Д.М. Право собственности в СССР /Д.М. Генкин. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. – С. 195.

<sup>207</sup>Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву /В.А. Тархов. – Саратов: СГУ, 1973. – С. 415.

власником яких є не боржник, а інші громадяни, а тому даною дією порушується правомочність власника щодо розпорядження майном<sup>208</sup>. Даним аргументом автор намагалася підкреслити спільність рис негаторного позову та позову про виключення майна з-під арешту, проте автор залишила поза увагою право державного виконавця вилучати арештоване майно, а тому власник позбавляється не лише права розпорядження майном, але й права володіння та користування спірним майном, що підкреслює відмінність позову про звільнення майна з-під арешту від негаторного позову.

Також, аналізуючи позов про звільнення майна з-під арешту, Н.Є. Автаєва веде мову про поширення на нього 3-річного строку позовної давності<sup>209</sup>. Проте дана теза не узгоджується з позицією автора щодо негаторної природу позову про звільнення майна з-під арешту, оскільки до негаторного позову строк позовної давності не може застосовуватись ні за яких обставин<sup>210</sup>.

Виходячи з вищенаведеного, позов про виключення майна з-під арешту не може виступати різновидом негаторного позову.

Значна кількість науковців відстоює позицію, згідно якої позов про виключення майна з-під арешту може бути віднесений, в залежності від конкретної ситуації, або до віндикаційного або до негаторного позову.

Так, на думку М.Я. Кирилової, власник може вимагати виключення майна з опису у судовому порядку шляхом подання негаторного позову. При цьому автор зазначає, що «можливі випадки, коли при проведенні опису майна, останнє вилучається у власника й передається на тих чи інших підставах третім особам. Оскільки річ вибуває із володіння власника, то тут можна подати не негаторний, а віндикаційний позов»<sup>211</sup>. Таким чином, на думку М.Я. Кирилової,

<sup>208</sup> Автаєва Н.Е. Участие милиции в защите права собственности (гражданско-правовые способы): лекция /Н.Е. Автаева. – Москва: МВШМ МВД СССР, 1983. – С. 26.

<sup>209</sup> Автаєва Н.Е. Участие милиции в защите права собственности (гражданско-правовые способы): лекция /Н.Е. Автаева. – Москва: МВШМ МВД СССР, 1983. – С. 26.

<sup>210</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 394.

<sup>211</sup> Советское гражданское право: Учебник: в 2-х т. /под ред. О.А. Красавчикова. – М.: Высш. шк.– Т. 1. – 3-е изд., испр. и доп. – 1985. – С. 407-408.

позов про виключення майна з опису має двоїсту природу. У випадку, якщо майно після його опису залишається у його власника, то слід застосовувати негаторний позов, оскільки у особи є перепони у вигляді законодавчої заборони для користування належним їй майном. Якщо ж спірне майно після його опису вибуло з володіння позивача, то слід вдатись до застосування віндикаційного позову, оскільки майно слід повернути від третіх осіб.

Більш точно висловився з цього питання ще один прихильник даної позиції Ю.К. Толстой. На його думку, якщо описане майно знаходиться у володінні власника, то позов про звільнення майна з-під арешту є негаторним; якщо ж у зв'язку з описом майно передане у володіння третьої особи або знаходилось в його володінні на момент опису, то наявний віндикаційний позов<sup>212</sup>.

Уявляється, що дана позиція також є неправильною. Оскільки ми вже висловилися щодо неможливості визначення правової природи позову про звільнення майна з-під арешту як у якості віндикаційного, так і в якості негаторного, то вважаємо, що про двоїсту природу даного позову також не може вестися мова.

Слід підтримати точку зору Є.О. Суханова, який не погоджується з можливістю віднесення позову про звільнення майна з-під арешту до віндикаційного чи негаторного позовів. На думку автора, про віндикацію не може йтися, оскільки досить часто майно (до моменту його фактичного вилучення) знаходиться у боржника. Є.О. Суханов також не погоджується з негаторною природою позову, оскільки порушник не просто створює перешкоди у реалізації правомочностей власника, не пов'язаних з позбавленням володіння, а по суті позбавляє власника його права, юридично (а іноді фактично) вилучаючи дане майно<sup>213</sup>.

---

<sup>212</sup>Советское гражданское право: учебник. Ч.1. – 2-е изд., испр. и доп. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1982. – С. 316.

<sup>213</sup>Суханов Е.А. Лекции о праве собственности /Е.А. Суханов. – Москва: Юрид. лит., 1991. – С. 217.

Таким чином, спроби авторів віднести позов про звільнення майна з-під арешту до числа віндикаційного чи негаторного позовів не знаходить свого підтвердження через наявність більшої кількості відмінних, ніж спільних рис між ними.

Існує думка, що позов про звільнення майна з-під арешту є самотійним. Прихильники даної позиції прирівнюють його до окремого різновиду речово-правових вимог.

Так, О.С. Биков прийшов до висновку, що «позов про звільнення майна з-під арешту (виключення його з опису) – самотійний речово-правовий спосіб захисту права власності, порушеного арештом майна, що реалізується титульними володільцями шляхом ініціювання спору про право, пов'язаного з приналежністю майна, на яке звертається стягнення»<sup>214</sup>.

Сам автор вказує на виникнення спору саме відносно приналежності майна. Так, законодавцем передбачений спеціальний позов, звернувшись з яким особа має змогу підтвердити своє право власності на спірне майно, приналежність якого є невизначеною – це позов про визнання права власності. За умови підтвердження позивачем свого статусу власника, особа, що наклала арешт, вже не в змозі звернути стягнення на арештоване майно. Визнання права власності є єдиною підставою для задоволення вимоги про виключення майна із акту опису та/або звільнення з-під арешту. Відповідно, якщо задоволення позову, в якому міститься дві вимоги залежить лише від задоволення однієї з них – про визнання права, то про самотійність вимоги про звільнення майна з-під арешту навіть не може йтися мова. Таким чином, підсумовуючи усе вищесказане, ми не можемо погодитися з позицією О.С. Бикова, який відстоює самотійність зазначеного позову.

У контексті питання щодо самотійності позову про звільнення майна з-під арешту, слід відмітити позиції авторів, які заперечують речово-правову

---

<sup>214</sup>Биков А.С. Современные тенденции динамики развития содержания и защиты права собственности: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /А.С. Биков; науч. рук. А.А. Молчанов. – Краснодар, 2009. – С. 21.

природу зазначеного позову та розглядають його виключно як вид позову, що застосовується у сфері виконавчого провадження<sup>215</sup>, очевидно, виходячи з «локального» характеру даного виду позову. Так, Д.В. Дернова вказує, що арешт майна є процесуальним заходом, а відповідно, позов про виключення майна з-під арешту направлений не лише на визнання або захист суб'єктивного права, але й на скасування процесуального заходу (арешту), що може бути здійснено лише судовим рішенням<sup>216</sup>.

Вбачається, що відмова від визнання речово-правової природи позову про звільнення майна з-під арешту, що базується лише на твердженні про застосування даного виду позову в межах виконавчого провадження є неправильною. Якщо виходити із приведеної позиції автора, позов про звільнення майна з-під арешту є відособленим способом захисту й не вписується в жодну з існуючих класифікацій способів захисту права власності. Ніким не заперечується, що як накладення, так і зняття арешту є процесуальною дією, яка застосовується державним виконавцем з метою забезпечення позову або належного виконання рішення суду. Проте це ніяк не впливає на правову природу позову, з яким звертається особа, права якої було невизнано таким процесуальним заходом.

На нашу думку, позов про звільнення майна з-під арешту слід розглядати у якості окремого виду позову про визнання права власності. Подібна думка віднайшла своїх прихильників і серед науковців.

Так, Є.О. Суханов відстоює позицію, що позов про звільнення майна з-під арешту по суті зводиться до вимоги про визнання права власності на незаконно

<sup>215</sup>Скловский К.И. Применение гражданского законодательства о собственности и владении [Электронный ресурс]: Практические вопросы /К.И. Скловский: – М.: Статут, 2004. – 365 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/1290862/>; Краснова С.А. Защита права собственности и иных вещных прав посредством восстановления владения: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /С.А. Краснова; науч. рук. Б.Л. Хаскельберг. – Томск, 2007. – С. 18.

<sup>216</sup>Дернова Д.В. Процессуально- и материально-правовой характер иска об освобождении имущества от ареста /Д.В. Дернова //Известия вузов. Правоведение. – 1968. – №5. – С. 123.

включене до опису й арештоване майно<sup>217</sup>. Автор, характеризуючи правову природу позову про звільнення майна з-під арешту, йменує його «особливим позовом про визнання права власності».

Цієї ж точки зору дотримується й А. Зєвайкіна, на думку якої вимоги про звільнення майна з-під арешту можна кваліфікувати лише як позови про визнання права власності<sup>218</sup>.

На нашу думку, приведені вище позиції Є.О. Суханова та А. Зєвайкіної є правильними, оскільки на сьогодні при виникненні спору про право (при описі майна державний виконавець саме не визнає або оспорує право власності особи, що зумовлює виникнення даного спору) існує лише один спосіб захисту своїх прав – це визнання права власності. Альтернативних варіантів вирішення подібних спорів у ЦК України не передбачено, оскільки лише шляхом визнання права власності може вирішуватися спір, де стоїть питання щодо приналежності титулу власника тій чи іншій особі.

Прихильникам віндикаційної, негативної, самотійної чи іншої правової природи позову про звільнення майна з-під арешту, достатньо поставити лише одне питання: а що буде уявляти собою позов про звільнення майна з-під арешту, якщо з нього вилучити вимогу про визнання права власності? Відповідь очевидна – нічого. Виключно на підставі задоволення вимоги про визнання права власності задовольняється у цілому сам позов.

Слід зауважити, що при зверненні з позовом про звільнення майна з-під арешту за наявності спору про право йдеться про приватно-правові відносини, тоді як за відсутності спору відносини перетікають у публічно-правову площину. Остання ситуація виникає, як зазначено в абз. 3 п. 20 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» від 20.05.2013 р. №8, між особою, на

---

<sup>217</sup> Маттеи У. Основные положения права собственности /У. Маттеи, Е.А. Суханов – М.: Юристъ, 1999. – С. 367.

<sup>218</sup> Зєвайкіна А. Иски о признании права собственности /А. Зєвайкіна //Российская юстиция. – 2001. – № 8. – С. 49.

майно якої накладено арешт у виконавчому провадженні й яка не є боржником у цьому провадженні, та органом державної виконавчої служби – суб'єктом владних повноважень з приводу рішень, дій чи бездіяльності, прийнятих (вчинених) під час проведення опису та арешту майна, що не пов'язані з визнанням права власності на арештоване майно<sup>219</sup>. Тобто, за умови, коли вимога не пов'язана з необхідністю визнання права власності (спір про право відсутній), до суду взагалі не слід звертатися.

Таким чином, нам слід відмежовувати позов про звільнення майна з-під арешту у сфері приватно-правових відносин, де має місце вимога про визнання права власності, та відповідний позов у сфері публічно-правових відносин, де про вимогу про визнання права власності мова не йдеться через можливість доведення особою свого титулу власника в інший спосіб.

Проаналізуємо суб'єктний склад позову про звільнення майна з-під арешту.

Так, відповідно до п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження» від 26 грудня 2003 р. №14 вимоги інших осіб щодо належності їм, а не боржнику майна, на яке накладено арешт, вирішуються шляхом пред'явлення ними відповідно до правил підвідомчості (ст. 24 ЦПК, ст. 12 ГПК) позову до боржника та особи, в інтересах якої накладено арешт, про визнання права власності на майно і звільнення його з-під арешту. У такому ж порядку розглядаються вимоги осіб, які не є власниками майна, але володіють ним на законних підставах<sup>220</sup>.

<sup>219</sup> Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>

<sup>220</sup> Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.12.2003 р. №14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-03>

Таким чином, позивачем за позовом про звільнення майна з-під арешту виступає особа, яка є власником майна або вважає себе власником спірного майна, що було включено державним виконавцем до акту опису майна боржника. Слід зауважити, що позивачем за даним позовом може виступати не лише власник майна, але й особа, яка не має такого титулу, проте володіє спірним майном на законних підставах (наприклад, орендар). Подібна позиція знайшла своє відображення і в Постанові Пленуму Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №6 від 07.02.2014 р. «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах», в абз. 4 п. 24 якого зазначено, що «вимоги інших осіб щодо належності їм, а не боржникові майна, на яке накладено арешт, вирішуються шляхом пред'явлення ними відповідно до правил судової юрисдикції позову до боржника та особи, в інтересах якої накладено арешт, про визнання права власності на це майно і зняття з нього арешту. У такому ж порядку розглядаються вимоги осіб, які не є власниками майна, але володіють ним на законних підставах»<sup>221</sup>. Звертаємо увагу на те, що для звільнення майна з-під арешту, звернення з вимогою про визнання права власності є обов'язковою як для власників такого майна, так і для осіб, що володіють ним на підставі іншого титулу. Подібна позиція, на нашу думку, є абсолютно правильною. Вона знаходить своє підтвердження і в судовій практиці<sup>222</sup>. Дана точка зору перегукується і з нашою думкою, висловленою у попередніх розділах даної роботи щодо можливості звернення особи, яка не є власником майна, а володіє ним на інших законних підставах, з позовом про визнання права власності.

---

<sup>221</sup> Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14>

<sup>222</sup> Постанова Вищого господарського суду України від 11.06.2008 р. у справі №10/18/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1749751>

Відповідно, відповідачем за позовом про звільнення майна з-під арешту виступає:

- 1) боржник;
- 2) особа, в інтересах якої накладено арешт (наприклад, кредитор, цивільний позивач у кримінальному процесі, держава тощо).

Слід відмітити, що осіб, які представлені як відповідачі за позовами про звільнення майна з-під арешту можна назвати так лише умовно, оскільки рішення суду не зобов'язує ні боржника, ні особу, в інтересах якої було накладено арешт, ні до яких дій. У цьому можна побачити спільність між позовами про звільнення майна з-під арешту та позовами про визнання права власності.

Також необхідно наголосити, що відповідачем за даним позовом не може виступати державний виконавець. Вказівка на це міститься в п. 16 Постанови Пленуму ВСУ №14 від 26 грудня 2003 року. Перш за все це пов'язано з тим, що Державна виконавча служба виступає своєрідним «посередником» між суб'єктами права, між якими власне й виник спір. Посадова особа лише виконує припис суду щодо урегулювання майнових відносин між сторонами по справі. У даному випадку державний виконавець має бути визнаний неналежним відповідачем, а у позові зазначений у якості третьої особи, що і знаходить своє відображення в судовій практиці<sup>223</sup>.

Проте слід відмітити, що попри здавалося б чітким вказівкам щодо суб'єктного складу за позовом про звільнення майна з-під арешту, на практиці досить часто у якості відповідача зазначають саме державного виконавця. Попри той очевидний факт, що у позові вказаний неналежний відповідач, судом подібні вимоги задовольняються. Наведемо приклад із судової практики.

20.05.2012 р. Деснянський районний суд м. Києва, розглянувши справу за позовом ОСОБА\_1 до Головного державного виконавця Відділу державної

---

<sup>223</sup>Рішення Ленінського районного суду м. Харкова від 09.11.2012 р. у справі №2/2024/1719/12-2024/7027/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27343477>

виконавчої служби Деснянського районного управління юстиції в м. Києві ОСОБА\_2 про визнання права власності на майно та звільнення його з-під арешту, встановив: Позивач – ОСОБА\_1, звернувшись до суду з вищевказаним позовом, посилався на те, що при проведенні виконавчих дій по стягненню з ОСОБА\_3 на користь держави судового збору було накладено арешт на майно, яке є його особистою власністю, тому позивач просив визнати за ним право власності на все майно, що знаходиться за адресою АДРЕСА\_1, виділити йому це майно в натурі, виключивши його з акту опису та звільнивши його з-під арешту. Дослідивши усі обставини справи, суд задовольнив вимоги позивача у повному обсязі<sup>224</sup>.

Приведений приклад нам яскраво ілюструє випадок хибної судової практики, за якої позов задовольняється попри зазначення у справі неналежного відповідача.

Також, на нашу думку, право власності особи, майно якої було помилково включено до акту опису майна боржника, не порушується, а не визнається державним виконавцем. Як вже було нами зазначено, державний виконавець зобов'язаний продовжувати проведення процедури опису майна за умови відсутності достовірних доказів приналежності майна третій особі. Даний аргумент підкреслює спільність правової природи позову про звільнення майна з-під арешту та позову про визнання права власності, підставою для звернення з яким є невизнання або оспорування права власності позивача.

Слід також привести досить цікаву позицію О.В. Люшні, на думку якого опис майна та накладення на нього арешту є не порушенням, а його наслідком. Порушенням права власника є висновок судового пристава-виконавця про те, що спірне майно, включене ним до опису, належить саме боржнику, а не

---

<sup>224</sup>Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 20.05.2012 р. у справі №2603/3587/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27509184>

власнику. У результаті цього виникає презумпція належності спірного майна боржника, тобто атрибутами власника починає володіти інша особа<sup>225</sup>.

Таким чином, на думку автора, саме висновок державного виконавця щодо опису та арешту майна слід вважати порушенням. Ми не можемо погодитися із даним твердженням, оскільки порушенню будь-якого права, у тому числі власності, властиві ряд ознак, наявність яких засвідчують факт порушення права. Проте, якщо проаналізувати дії посадової особи, яка помилково включила до акту опису майно, що не належить на праві власності боржнику, то їх не можна кваліфікувати як правопорушення. Зокрема, відсутній елемент протиправності вчиненого діяння, оскільки виконавець діє у відповідності до норм чинного законодавства.

Отже, якщо повернутися до позиції О.В. Люшні, на думку якого посадова особа, яка своїм висновком про опис майна, що не належить боржнику, порушує права власника, не знаходить свого підтвердження.

Ще одним аргументом на користь висловленої нами позиції, з яким слід повністю погодитися, може слугувати висловлена думка Р.Ш. Менглієва, який вважає, що орган, який проводив опис, здійснює подібні дії з метою забезпечення інтересів інших осіб і його дії не можна вважати протиправними<sup>226</sup>.

Також слід прокоментувати позицію Д.М. Генкіна, який відстоював точку зору відносно визначення позову про звільнення майна з-під арешту у якості одного з видів позову про визнання права власності. Так автор відзначає, що у більшості випадків на підставі судового рішення про визнання права власності, судові органи, які провели опис, без будь-якого віндикаційного позову виключають майно з опису й передають його власнику<sup>227</sup>.

---

<sup>225</sup>Люшня А.В. Признание права собственности как способ защиты гражданских прав: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 /А.В. Люшня; науч. рук. В. Л. Слесарев. – М., 2005. – С. 25.

<sup>226</sup>Менглиев Р.Ш. Защита права владения в гражданском праве /Р.Ш. Менглиев. – Душанбе: Юрист, 1999. – С. 112.

<sup>227</sup>Генкин Д.М. Право собственности в СССР /Д.М. Генкин. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. – С. 195.

З даною точкою зору слід погодитися, проте необхідно зазначити, що дана позиція повною мірою відповідала реаліям того періоду, за якого жив автор. Так, Д.М. Генкін абсолютно правильно вказує на правову природу позову про звільнення майна з-під арешту, що є підвидом позову про визнання права власності. Проте на даний час державний виконавець в змозі зняти арешт з майна лише у випадку коли:

1) у порядку ст. 82 ЗУ «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. №606-XIV винесена постанова про задоволення скарги, що подана особою до начальника відділу виконавчої служби, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець щодо рішення, дії або бездіяльності останнього. Дане правило відноситься до позасудового способу вирішення спору;

2) особа має судове рішення про звільнення майна з-під арешту.

На сьогодні, відповідно до норм чинного законодавства, державний виконавець має діяти на підставі прямого законодавчого припису, що і стає підставою для виключення майна з акту опису. Якщо власник звернеться до суду з вимогою про визнання права власності на майно, що було помилково включено до акту опису, то дана вимога не потягне за собою звільнення майна з-під арешту, оскільки за своєю природою вона є пасивною. А тому, за вказаної ситуації, державний виконавець поставлений у глухий кут. Якщо власником буде надано судове рішення або інший документ, яким підтверджується його право власності на описане майно, то державний виконавець не вправі вчиняти відносно нього ніяких процесуальних дій, оскільки вимога про визнання взагалі не потребує їх вчинення. Тобто, він не має права звернути на зазначене майно стягнення шляхом його реалізації або передачі кредитору, оскільки майно не належить боржнику. У той же час державний виконавець не має підстав для виключення майна з акту опису, оскільки позивач не вимагав цього, коли звертався із позовом до суду.

Слід відмітити, що державний виконавець, відповідно до положень п. 2 ст. 19 Конституції України, зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах

повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а відповідно при прийнятті рішень за відкритим виконавчим провадженням посадовець діє за принципом «дозволено все, що прямо зазначено в законі». Тим самим дана презумпція, з одного боку, захищає сторони виконавчого провадження від недобросовісних дій державного виконавця, а з іншого, інколи унеможливорює прийняття державним службовцем важливих процесуальних рішень по провадженню. Так, наприклад, за наявності судового рішення про визнання права власності на майно, що було помилково описано, логічною дією державного виконавця було б виключити зазначене майно з акту опису, проте законодавець не наділив подібними повноваженнями державного виконавця, через що виникає ситуація, за якої майно й надалі знаходиться під арештом попри доведений факт безпідставності подібного процесуального заходу.

Саме тому видається логічним внести зміни до законодавства щодо надання можливості державному виконавцю на підставі рішення суду про визнання права власності на описане та арештоване майно виключати його із акту опису та знімати з нього арешт. Через це пропонуємо доповнити ст. 60 ЗУ «Про виконавче провадження» окремою частиною і викласти її у наступній редакції: «У разі прийняття судового рішення про визнання права власності на користь третьої особи, яка не значиться боржником за справою, на описане та арештоване майно, державний виконавець має винести постанову про зняття арешту з майна не пізніше наступного дня, коли йому стало відомо про такі обставини».

Також слід проаналізувати позицію Р.Ш. Менглієва, який моделює вимогу про виключення майна із опису своєрідним приломленням позову про визнання. Вони являють собою співвідношення роду та виду, тобто визнання є категорією родовою, а виключення з опису – видовою<sup>228</sup>.

---

<sup>228</sup>Менглиев Р.Ш. Защита права владения в гражданском праве /Р.Ш. Менглиев. – Душанбе: Юрист, 1999. – С. 108.

З точки зору Р.Ш. Менглієва, у звільненні майна від арешту головним є визнання відповідного права на річ. Автор підкреслює, що, якщо скинути з рахунків визнання права із позовів про виключення майна з опису, то останній не мав би аніякої цінності<sup>229</sup>.

З подібною думкою слід повністю погодитися, оскільки виключити майно з акту опису без попереднього визнання права власності на це майно не уявляється можливим. Законодавець також вказує на необхідність звернення до суду з вимогою про визнання права власності (п. 1 ст. 60 ЗУ «Про виконавче провадження»<sup>230</sup>). Такий же припис міститься і в Постанові Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження» від 26.12.2003 р. №14, де зазначено, що вимоги інших осіб щодо належності їм, а не боржнику майна, на яке накладено арешт, вирішуються шляхом пред'явлення ними відповідно до правил підвідомчості позову до боржника та особи, в інтересах якої накладено арешт, про визнання права власності на майно і звільнення його з-під арешту<sup>231</sup>. Саме вимога про визнання права власності, яка є першочерговою і стає підґрунтям для наступного зняття зі спірного майна арешту.

У контексті аналізу правової природи позову про звільнення майна з-під арешту також буде цікавим порівняти даний позов за українським та російським законодавством. Так, в ч. 1 ст. 119 Закону РФ «Про виконавче провадження» від 02.10.2007 р. №229-ФЗ зазначено, що у разі виникнення спору, пов'язаного з приналежністю майна, на яке звертається стягнення, зацікавлені особи мають право звернутися до суду з позовом про звільнення

<sup>229</sup>Менглієв Р.Ш. Защита права владения в гражданском праве /Р.Ш. Менглієв. – Душанбе: Юрист, 1999. – С. 111.

<sup>230</sup> Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. №606-XIV //Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №24. – Ст. 207.

<sup>231</sup>Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.12.2003 р. №14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-03>

майна від накладення арешту або виключення його з опису. Таким чином, вимогу про визнання права власності на описане майно, за російським законодавством, ніби «вмонтовано» у позов про звільнення майна з-під арешту або виключення його з акту опису. Відповідно ж до українського законодавства, за захистом своїх прав необхідно звертатися з позовом про визнання права власності та про зняття з нього арешту (ч. 1 ст. 60 ЗУ «Про виконавче провадження»). Слід підкреслити, що процедура доказування факту помилкового накладення арешту на майно власника (позивача), а не боржника, однакова як за українським, так і за російським законодавством. Різниця полягає лише у назвах позову, що не впливає на правову природу позову про звільнення майна з-під арешту.

Отже, підводячи підсумки, ми приходимо до висновку, що позов про звільнення майна з-під арешту є видом позову про визнання права власності, оскільки:

- права власника, чиє майно було помилково включено до акту опису, не визнаються, що властиво саме при зверненні з позовом про визнання права власності;
- наявний спір про право, що є основною ознакою вимоги про визнання права власності;
- відповідача за даним позовом не зобов'язують до вчинення будь-яких дій, що властиво лише для вимоги про визнання права власності;
- визнання права власності є єдиною підставою для задоволення позову про виключення майна з-під арешту;
- якщо вилучити вимогу про визнання права власності з позову про звільнення майна з-під арешту, то він втрачає будь-який сенс.

### ***3.3. Визнання права власності в порядку спадкування***

За життя людина має ряд майнових прав та обов'язків, які не зникають у зв'язку з її смертю, а переходять до інших осіб. Такий перехід майнових прав та

обов'язків померлого (спадкодавця) до правонаступників (спадкоємців) називається спадкуванням, а відносини, що регулюють дані питання, йменуються спадковими правовідносинами. На певному етапі таких відносин може виникнути ситуація, коли спадкоємець не може отримати у нотаріуса свідоцтво про право на спадщину внаслідок об'єктивних причин, наприклад, спадкодавець за життя не оформив належним чином своїх прав на майно. Для вирішення даної проблеми зацікавлена сторона вимушена звертатися до суду з позовом про визнання права власності на спадщину.

Позивачем за позовом про визнання права власності у порядку спадкування можуть виступати спадкоємці померлого, які прийняли спадщину.

Відповідачем може виступати будь-яка особа, яка не визнає або оспорує право власності позивача на спадкове майно. Таким чином відповідачем можуть виступати:

- 1) інші спадкоємці;
- 2) територіальна громада в особі відповідних органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (за умови відсутності інших спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, відмови від її прийняття, а також у разі, якщо територіальна громада успадковує майно за заповітом).

Слід зауважити, що у спорах про визнання права власності на спадкове майно в якості належного відповідача не може розглядатись нотаріус або орган державної реєстрації прав. Якщо зазначені особи та органи відмовляють у вчиненні покладених на них нотаріальних дій чи здійсненні державної реєстрації, така відмова може бути оскаржена в судовому порядку, за умови відсутності спору про право на спадщину<sup>232</sup>.

---

<sup>232</sup> Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.

Підставою для звернення особи до суду з позовом про визнання права власності в порядку спадкування є порушення, невизнання, оспорювання права особи або неможливість оформлення спадкоємцем спадкових прав у нотаріуса.

Умовами звернення з даним позовом є:

- відмова нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину;
- наявність спору про право.

Визначившись з підставами та умовами звернення особи до суду із позовом про визнання права власності у порядку спадкування цікавим буде проаналізувати положення абз. 2 п. 23 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. №7, де зазначено, що за наявності умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину судовому розглядові не підлягають<sup>233</sup>.

У судовій практиці склалося три підходи при вирішенні справ, за обставин, коли особа одразу ж звертається до суду за визнанням права власності у порядку спадкування, не звернувшись попередньо до нотаріальної контори за одержанням свідоцтва про право на спадщину. У першому випадку суд відмовляє у відкритті провадження у справі (п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК України), у другому – закриває провадження у справі (п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК України), у третьому – залишає позовну заяву без розгляду (ст. 207 ЦПК). Подібна колізійна ситуація мала місце досить довгий час, проте Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ своїм листом Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування №24-753/0/4-13 від 16.05.2013 р. вирішив дане спірне питання. Так, у даному листі вказано, що у разі, якщо відсутність умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину не підтверджена належними доказами, а саме відмовою нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину, це може бути підставою

---

<sup>233</sup>Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>

для відмови у позові, а не відмови у відкритті провадження у справі, закриття провадження у справі або залишення позовної заяви без розгляду<sup>234</sup>. З даним роз'ясненням ми повністю погоджуємося. Підтвердженням позиції, представленої у листі, також слугує положення ст. 15 ЦК України, згідно якої кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Аналогічна норма міститься у ЦПК (ст. 27). Також, відповідно до ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом<sup>235</sup>. Саме тому ми погоджуємося з думкою, що за наявності у особи всіх необхідних умов для отримання свідоцтва про право на спадщину у нотаріуса, суду слід, розглянувши справу по суті заявлених вимог, прийняти рішення про відмову у позові, як і запропоновано у листі №24-753/0/4-13.

Тепер розглянемо декілька проблемних ситуацій при вирішенні спорів про визнання права власності на спадкове майно у порядку спадкування.

Так, трапляється судова практика, коли у позовній заяві позивач просить визнати право власності саме за померлою особою й подібні вимоги задовольняються. Для прикладу звернемось до судової практики.

Так, 1 червня 2011 року Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ розглянула цивільну справу за позовом ОСОБА\_3 до ОСОБА\_4 про визнання права власності на будинок за померлим, визнання права власності на частину будинку в порядку спадкування.

У своїй позовній заяві ОСОБА\_3 просив визнати спірний будинок приватною власністю покійного ОСОБА\_8. Районний та апеляційний суд дану вимогу задовольнив у повному обсязі. Дане рішення було скасовано

<sup>234</sup>Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

<sup>235</sup> Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. №2453-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №41-42, №43, №44-45. – Ст. 529.

касаційною інстанцією та ухвалене нове рішення про відмову в задоволенні позову<sup>236</sup>.

Слід зазначити, що районний та апеляційний суди напряму порушили вимоги п. 11 ч. 1 ст. 346 ЦК України, яка передбачає однією з підстав припинення права власності – припинення юридичної особи або смерть власника. Право не може визнаватися за померлою особою, оскільки немає особи – відсутнє й право, ніхто крім власника, не може звертатися до суду з позовом про визнання права власності<sup>237</sup>. Саме тому рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про відмову в задоволенні позовних вимог є, на наш погляд, цілком обґрунтованим.

Також трапляються випадки, коли суди приймають рішення про визнання права власності в порядку спадкування всупереч ч. 3 ст. 1272 ЦК України, де зазначено, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Тобто, виходячи зі змісту приведеної норми, суд спочатку приймає рішення про можливість чи неможливість визначення позивачу додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини й лише після цього може ставитися питання про визнання права власності на спадкове майно, однак лише за позовом спадкоємця, який прийняв спадщину. Положення ч. 3 ст. 1272 ЦК України є правильним, оскільки, якщо у справі буде відсутнім спір про право, то особа, якій судом буде надано додатковий строк для подання заяви для прийняття спадщини, зможе звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, а лише потім – для належного оформлення своїх прав на спадкове майно. Тим не менш, попри наявність досить однозначної норми, у судовій практиці трапляються

---

<sup>236</sup> Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16149640>

<sup>237</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х. :Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 520.

випадки, коли судом задовольняються позовні вимоги, що напряду суперечать ч. 3 ст. 1272 ЦК України<sup>238</sup>.

Не менш проблемним є питання щодо визнання права власності на нерухомість у порядку спадкування, проте не можна не відмітити ряду позитивних зрушень, що здійснені законодавцем у напрямку вирішення даної проблеми. Так, наприклад, на підставі Закону №402-VII від 04.07.2013 р.<sup>239</sup> було виключено з ЦК України ст. 1299. Слід зазначити, що дана норма фактично дублювала ст. 182 ЦК України, на яку містила посилання. Також у ст. 1299 ЦК України йшлося про вимогу щодо обов'язкової реєстрації права на спадщину, що є неправильним, так як слід було вести мову про реєстрацію прав на нерухомість. Тобто, в нормі містилася ще й термінологічна помилка. Уявляється, що за наявності загальної норми (ст. 182 ЦК України), яка зобов'язує реєструвати свої права на нерухомість, а також ст. 1297 ЦК України, яка зобов'язує спадкоємця, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухомість, звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно, виключення з ЦК ст. 1299 є цілком виправданим. На нашу думку, відсутність даної статті ніяким чином не призведе до виникнення прогалин у питанні щодо моменту виникнення права власності у спадкоємця на нерухоме майно, що входило до складу спадщини, оскільки окрім наведених норм також діє ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р., в п. 3 якого зазначено, що права на нерухоме майно та їх обтяження, які підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації<sup>240</sup>. Таким чином, ми приходимо до висновку, що за наявності у складі спадщини нерухомості, особа зобов'язана звернутися до нотаріуса за видачею йому

<sup>238</sup>Рішення Апеляційного суду Одеської області від 30.03.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22505485>

<sup>239</sup>Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [Електронний ресурс]: Закон України від 04.07.2013 р. №402-VII. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/402-18>

<sup>240</sup>Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. №1952-IV. //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №51. – Ст. 553.

свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно та зареєструвати своє право власності на таке майно. Саме з цього моменту, тобто з моменту державної реєстрації, можна казати про виникнення у особи права власності на нерухоме майно. Як правильно зазначають П.О. Гвоздик та С.О. Бородовський, до моменту державної реєстрації спадщини спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину (має право на спадщину), але не є власником відповідної нерухомої речі<sup>241</sup>.

Беручи до уваги вищезазначене, розглянемо випадок, коли спадкоємець звертається з позовом про визнання права власності на спадкове майно, а саме на нерухомість, у зв'язку з тим, що спадкодавець за життя його належним чином не оформив. Дана обставина унеможлиблює одержання свідоцтва про право на спадщину, через що спадкоємець вимушений звертатися за захистом своїх прав до суду. Наведемо приклад із практики.

У липні 2011 року до Красноградського районного суду Харківської області звернулась ОСОБА\_1 з позовом до Піщанської сільської ради Красноградського району Харківської області про визнання права власності в порядку спадкування.

Судом було встановлено, що батько позивача ОСОБА\_2 помер 19.04.1990 року. Після його смерті відкрилась спадщина на домоволодіння з надвірними будівлями, яке належало батькові позивача на праві приватної власності. Спадщину прийняла мати позивача ОСОБА\_3, але після фактичного прийняття спадщини, до нотаріальної контори не звернулась та належних паперів на право власності на спадкове майно не оформила. Мати позивача ОСОБА\_3 померла 12.11.2010 року.

Позивач не може прийняти спадщину, так як спадкодавець, його мати ОСОБА\_3 не оформила належним чином факт прийняття спадщини після свого чоловіка ОСОБА\_2.

---

<sup>241</sup>Гвоздик П.О. Проблеми позову про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини /П.О. Гвоздик, С.О. Бородовський //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – №1. – С. 95.

У письмовій заяві представник відповідача позов визнав у повному обсязі, не заперечував проти задоволення позовних вимог про визнання права власності в порядку спадкування.

На підставі викладеного суд вирішив задовольнити позовну заяву ОСОБА\_1 у повному обсязі<sup>242</sup>.

На перший погляд може видатися, що приведене судове рішення протирічить ст. 1297 ЦК України, проте це не так. Дане рішення ґрунтується на положенні ч. 3 ст. 1268 ЦК України, де зазначено, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК, він не заявив про відмову від неї. Слід зауважити, що подібна норма також містилася й у ЦК УРСР (ст. 549). Таким чином, не дивлячись на те, що мати позивача не оформила належним чином факт прийняття спадщини, все ж вважається такою, що її прийняла.

Також не слід забувати, що при прийнятті рішення, суд зобов'язаний застосовувати саме те законодавство, яке діяло на момент виникнення права у спадкодавця, оскільки досить часто останній діяв у відповідності до норм закону, що діяли на той час, проте на сьогодні подібні дії не відповідають чинному законодавству.

Слід також проаналізувати випадки визнання права власності у порядку спадкування на об'єкти незавершеного будівництва.

За загальним правилом, відповідно до ч. 2 ст. 331 ЦК України «право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, то право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону

---

<sup>242</sup>Рішення Красноградського районного суду Харківської області від 01.07.2011 р. у справі №2021/2-477/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16902555>

підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації»<sup>243</sup>.

Також слід підкреслити, що за умови наявності акта відведення земельної ділянки під забудову, дозволів на забудову, якщо будинок не було введено в експлуатацію, таке будівництво є саме незавершеним і не може визнаватися самочинним<sup>244</sup>.

Відповідно до ч. 3 ст. 331 ЦК України до завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані у процесі цього будівництва (створення майна).

Проте законодавець одразу відмічає, що право власності на об'єкт незавершеного будівництва все ж може бути зареєстроване, якщо у цьому виникла необхідність (такою необхідністю, наприклад, може виступати потреба в укладенні договору купівлі-продажу відносно даної споруди), органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно на підставі дозвільних документів на будівництво. Таким чином дане незавершене будівництво стає самостійним об'єктом цивільного обороту. У абз. 3 п. 2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав» від 28.01.2013 р. вказано, що з моменту державної реєстрації об'єкта незавершеного будівництва в особи виникає право власності на перероблену річ, створену з використанням іншої речі (матеріалу)<sup>245</sup>. Отже, якщо будівництво ведеться на законних підставах, то навіть до його завершення такий об'єкт може бути зареєстрований

---

<sup>243</sup>Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.

<sup>244</sup>Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

<sup>245</sup>Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.01.2013 р. №24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.lidasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=719687&menu=875752>

відповідними компетентними органами, що в майбутньому надасть змогу особі зареєструвати добудований об'єкт як нерухомість.

Проте, як бути, якщо особа не встигла за життя визнати за собою право власності на об'єкт незавершеного будівництва, яке зводилось відповідно до вимог чинного законодавства. Слід наголосити, що визнати право власності в порядку спадкування на недобудований будинок згідно чинного законодавства неможливо<sup>246</sup>.

На поставлене питання можна знайти відповідь у п. 8 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. де зазначено, що у випадку, якщо будівництво здійснювалося згідно із законом, то у разі смерті забудовника до завершення будівництва його права та обов'язки як забудовника входять до складу спадщини. Таким чином спадкоємець набуває такий комплекс прав та обов'язків, а саме:

- право власності на будівельні матеріали та обладнання, які були використані спадкодавцем у процесі будівництва;

- право завершити об'єкт незавершеного будівництва, оскільки спадкоємець виступає правонаступником спадкодавця, тобто відбувається заміна забудовника в порядку спадкування.

На підставі означених вище прав згодом у спадкоємця виникне:

- право ввести в експлуатацію завершений об'єкт будівництва;
- право одержати на своє ім'я свідоцтво про право власності та зареєструвати право власності на нерухомість.

Таким чином, спадкоємець у майбутньому зможе зареєструвати успадкований недобудований об'єкт як нерухомість та оформити його на своє ім'я. Проте попри наявність даного роз'яснення, судами дана категорія справ вирішується по-різному. Частина суддів керується даним приписом і присуджує спадкоємцю права та обов'язки забудовника, що у подальшому дозволить особі

---

<sup>246</sup>Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

надати об'єкту будівництва статусу нерухомості, частина – ні<sup>247</sup>. На нашу думку, подібна практика має бути скоректована й суди в обов'язковому порядку мають керуватися приписом п. 8 вказаної Постанови Пленуму ВСУ.

Не менш актуальним є й питання щодо можливості особи успадкувати самочинну споруду, тобто визнати на неї право власності в установленому законом порядку.

Перш за все необхідно відзначити, що через специфіку об'єкта, на який особа бажає визнати право власності, суб'єктний склад вимоги про визнання права власності на самочинне будівництво в порядку спадкування дещо відрізняється від суб'єктного складу класичної вимоги про визнання права власності на спадкове майно.

Фігура позивача в обох вимогах однакова, а ось належним відповідачем слід вважати дещо інше коло осіб. Зокрема, не може виступати відповідачем інший спадкоємець. Як правило, у справі про визнання права власності в порядку спадкування на самочинне будівництво належним відповідачем є відповідна місцева рада (ст. 12 ЗУ «Про планування і забудову територій», ст.ст. 8-12 ЗК України). Органи місцевого самоврядування, БТІ (територіальні органи міністерства юстиції України), інспекції архітектурно-будівельного контролю можуть бути залучені в якості відповідачів, якщо спадкодавець за свого життя або спадкоємці звертались до зазначених органів у межах їх компетенції та отримали відмову у вчиненні певних дій або мала місце бездіяльність цих органів<sup>248</sup>.

Визначившись із особливостями суб'єктного складу даної вимоги, розглянемо проблемні питання, що пов'язані зі зверненням до суду з позовом про визнання права власності в порядку спадкування на самочинне будівництво. При аналізі даного питання, необхідно звернутися до постанови

---

<sup>247</sup>Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15731413>

<sup>248</sup>Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва)» від 30.03.2012 р. №6 де вказано, що особи, які самочинно звели житлові будинки, будівлі, споруди, інше нерухоме майно, та їхні спадкоємці, не набувають право власності на таке будівництво. Права спадкоємців щодо самочинно збудованого майна визначаються судом відповідно до положень статті 1218 ЦК та з урахуванням роз'яснень, наданих у пункті 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року №7 «Про судову практику у справах про спадкування»<sup>249</sup>. У даному роз'ясненні зазначено, що, якщо спадкодавцем було здійснене самочинне будівництво (ч. 1 ст. 376 ЦК), до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання тощо, які були використані у процесі цього будівництва<sup>250</sup>.

Слід наголосити, що наведені постанови не суперечать одна одній. У постанові №6 регулюються питання, що пов'язані із застосуванням ст. 376 ЦК України, у той час як постанова №7 більш детально розкриває питання щодо спадкування, у тому числі на самочинне будівництво. Тобто, попри те, що приведені постанови присвячені різним питанням, вони пересікаються між собою у спільному аспекті щодо визнання права власності на самочинне будівництво в порядку спадкування. Невизнання за спадкоємцями права власності на самочинно зведену споруду є своєрідною мірою відповідальності за порушення норм чинного законодавства, проте на практиці, попри наявність даного роз'яснення, за спадкоємцями все ж визнається право власності на такий об'єкт самочинного будівництва. Автори пояснюють подібні рішення можливістю розширеного трактування деяких статей ЦК України. Так, ч.ч. 3 та

---

<sup>249</sup>Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

<sup>250</sup>Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>

5 ст. 376 ЦК України дозволяють особі, за перелічених у статті обставин, визнати за собою право власності на самочинне будівництво. У ст.ст. 1216, 1218 та 1219 ЦК України йдеться про перехід усіх прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємця, окрім тих, що припинились зі смертю особи, а також окрім тих прав, що перелічені законодавцем. Таким чином, якщо особа (спадкодавець) мала право визнати за собою право власності на самочинне будівництво, то, відповідно, таке саме право переходить і до її спадкоємців. Так, на думку Л. Козловської існує низка прав, які відповідно до вимог законодавства не належали спадкодавцеві, але за певних умов можуть виникати у спадкоємця саме у зв'язку з універсальним характером спадкового правонаступництва. Автор також зазначає, що «складність правовідносин, накопичувальний характер юридичних складів виникнення права власності на нерухоме майно, зумовлюють ситуації, коли спадкоємець володіє майновими правами, які ще не набули характеру права власності»<sup>251</sup>. З даною думкою автора ми можемо погодитися лише частково. Так, наприклад, у випадку, коли спадкодавець збудував нерухомий об'єкт, але за життя не встиг стати його власником, майнові права у вказаній особі щодо такого майна наявні, а відповідно ті ж самі майнові права переходять і до спадкоємців померлого. Із даною тезою ми повністю погоджуємося. Проте слід врахувати, що йдеться не просто про неоформлене належним чином право власності на нерухоме майно, мова йде про правопорушення – самочинне будівництво. Як зазначила Л. Козловська, у спадкоємців можуть виникнути права, що були відсутні у спадкодавця за життя, лише «за певних умов»<sup>252</sup>. На нашу думку, не слід ставити знак рівності між процедурою визнання права власності на нерухоме майно в порядку спадкування і процедурою визнання права власності на самочинне будівництво в порядку спадкування. Ми також притримуємося тієї

---

<sup>251</sup> Козловська Л. Визнання права власності на спадкове майно за рішенням суду в юридичному складі підстав спадкування /Л. Козловська //Юридична Україна. – 2012. – №7. – С. 54.

<sup>252</sup> Козловська Л. Визнання права власності на спадкове майно за рішенням суду в юридичному складі підстав спадкування /Л. Козловська //Юридична Україна. – 2012. – №7. – С. 54.

позиції, що подібне широке трактування положень ст.ст. 1216, 1218 та 1219 ЦК України є неприпустимим. Так, в абз. 5 п. 2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав» від 28.01.2013 р. досить слушно відмічено, що визнання права власності на самочинне будівництво в судовому порядку має залишатися винятковим способом захисту права власності<sup>253</sup>. На нашу думку, саме така практика має набути найбільшого поширення. Слід підкреслити, що оскільки самочинне зведення нерухомого об'єкта є правопорушенням, то казати про можливість переходу до спадкоємців прав, які суперечать нормам чинного законодавства, є неправильним. Так, зокрема, слід звернути увагу на п. 3.2. Роз'яснення ВССУ Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування №24-753/0/4-13 від 16.05.2013 р., де зазначено, що право власності на об'єкти самочинного будівництва може бути визнано за спадкоємцем виключно за умови наявності документів про право власності на землю або про право користування земельною ділянкою, що видані на ім'я спадкодавця або спадкоємця, та актів введення будівлі в експлуатацію, якщо їх наявність необхідна відповідно до вимог законодавства, чинного на час завершення будівництва<sup>254</sup>. Із даним роз'ясненням слід повністю погодитися, проте, на нашу думку, виключенням може слугувати випадок, коли спадкодавець не знав про протиправний характер своїх дій, наприклад, особа вийшла за межі свого земельного наділу та звела будинок на сусідній земельній ділянці через помилку в межі між ділянками. При цьому власник сусіднього наділу має не заперечувати проти задоволення подібного позову. Якщо ж мають місце обставини, які свідчать, що особа (спадкодавець) свідомо йшла на

---

<sup>253</sup> Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.01.2013 р. №24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.lidasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=719687&menu=875752>

<sup>254</sup> Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

правопорушення, то буде правильним застосовувати роз'яснення, що міститься в п. 7 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. щодо можливості переходу до спадкоємців лише будівельних матеріалів, з яких було зведено самочинний об'єкт.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що у випадку, коли спадкодавець свідомо йшов на порушення норм чинного законодавства (недобросовісний забудовник), то спадкоємці у спадщину мають отримати лише будівельні матеріали, якщо ж таке порушення сталося внаслідок помилки (добросовісний забудовник), то спадкоємцям слід надати можливість визнати право власності на такий об'єкт.

### ***3.4. Визнання права власності за набувальною давністю***

Набувальна давність як поняття на законодавчому рівні вперше з'явилося в чинному ЦК України, що пов'язано з потребами цивільного обороту. До прийняття чинного ЦК річ, що потрапила до незаконного володільця, не могла повернутися в цивільний оборот без прямого порушення прав власника, та й сам власник внаслідок пропуску позовної давності чи з інших причин не міг повернути собі володіння, не порушивши правил, встановлених для захисту прав незаконного володільця<sup>255</sup>. Лише шляхом введення в обіг поняття «набувальна давність» стало можливим вирішувати подібні спірні ситуації та повертати майно у цивільний обіг на правових засадах.

Не менш важливим та актуальним питанням на сьогодні є проблема щодо можливості визнання права власності за набувальною давністю. Якщо звернутися до Глави 24 ЦК України, то ми не знайдемо легального визначення поняття «набуття права власності», проте його можна віднайти у доктрині. Так, на думку І.А. Спасибо, набуття права власності – це певний юридичний склад, з яким закон пов'язує виникнення в особи суб'єктивного права власності на певні

---

<sup>255</sup>Хопта С.Ф. Набувальна давність у контексті правозастосовної практики /С.Ф. Хопта, Д.Д. Луспеник //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. –№5. – С. 82.

об'єкти<sup>256</sup>. Таким чином, для набуття права власності на майно за набувальною давністю необхідна наявність ряду умов. Виходячи зі змісту ст. 344 ЦК України, такими умовами є доведення у суді факту добросовісного, відкритого та безперервного володіння майном протягом визначеного законом строку. З'ясуємо сутність кожного із приведених понять.

Слід відзначити, що поняття «добросовісність» у цивільному праві трактується досить по-різному. Так, існує загальновизнана позиція, відповідно до якої «добросовісність» є категорією моральною, що відображає врахування особою інтересів інших учасників цивільних відносин<sup>257</sup>. У той час науковці, роз'яснюючи зміст ст. 344 ЦК України (набувальна давність), надають дещо інше визначення. Так, не можна погодитися з думкою, відповідно до якої володілець є добросовісним, якщо він не знав і не міг знати про те, що ця річ належить іншій особі<sup>258</sup>. Є очевидним, що особа, яка заволоділа певним майном, усвідомлює, що вона є лише його володільцем і до моменту винесення відповідного судового рішення власником речі є інша особа, яка або невідома, або не зацікавлена у її поверненні собі. Також не можна погодитися з позицією, відповідно до якої давність володіння є добросовісною, якщо особа при заволодінні майном не знала и не повинна була знати про відсутність підстав для набуття нею права власності<sup>259</sup>. Уявляється, що приведені визначення є неправильними, оскільки в момент заволодіння майном слід казати лише про обов'язковий легальний характер дій, спрямованих на заволодіння річчю. У листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і

<sup>256</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 68.

<sup>257</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одісей», 2009. – С. 23.; Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої – Т. 1: Загальні положення: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /Л. М. Баранова [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Колісник А.А., 2010. – С. 139.

<sup>258</sup> Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. /за ред.: О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер. – Т. 1. – 5-те вид., перероб. і доп. – 2013. – С. 565.; Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одісей», 2009. – С. 347.

<sup>259</sup> Хопта С.Ф. Набувальна давність у контексті правозастосовної практики /С.Ф. Хопта, Д.Д. Луспенник //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – №5. – С. 87.

кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав» від 28.01.2013 р. добросовісність пояснюється як фактична чесність суб'єктів у їх поведінці, прагнення сумлінно захистити цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків. До того ж у листі акцентовано увагу на тому, що при вирішенні спорів про набувальну давність суд має врахувати добросовісність саме на момент передачі позивачу майна (речі), тобто на початковий момент, який буде включатися в повний строк давності володіння, визначений законом<sup>260</sup>. Таким чином, якщо дещо спростити подане визначення, то добросовісність слід визначати як свідомий вольовий акт, що розглядається як правомірна дія набувача володіння<sup>261</sup>. Слід також зауважити, що для підтвердження факту добросовісного володіння майном, особа має довести, що при заволодінні майном вона не знала і не могла знати про те, що особа, яка відчужувала спірне майно, не мала на це права.

Відкритим володіння є у випадку, коли оточуючі знають про належність певного майна визначеній особі. Таке володіння має бути явним та очевидним, однак це не означає, що володілець має спеціально сповіщати когось про факт володіння. Доказами відкритості володіння майном може слугувати, наприклад, здійснення поточного ремонту майна, його передача на зберігання іншим особам тощо. Тобто, володілець має здійснювати відносно майна усі необхідні дії, які б на його місці вчинив власник такої речі.

Безперервність, як одна з умов набуття права власності, виражається у володінні майном протягом визначеного законом строку. За загальним правилом, для нерухомого майна встановлено 10-річний строк, для рухомого – 5-річний. Якщо ж особа заволоділа майном на підставі договору з його

<sup>260</sup>Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.01.2013 р. №24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.lidasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=719687&menu=875752>

<sup>261</sup> Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х. :Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – С. 165.

власником, який після закінчення строку договору не пред'явив вимоги про його повернення, то вона набуває право власності на нерухоме майно через 15 років. Щодо рухомого майна, у цьому випадку строк є незмінним – 5 років.

У даному аспекті, на нашу думку, окремої уваги заслуговує не досить коректне формулювання, що міститься у п. 8 Прикінцевих та перехідних положень ЦК, де встановлено, що «правила статті 344 Цивільного кодексу України про набувальну давність поширюється також на випадки, коли володіння майном почалося за три роки до набрання чинності цим Кодексом». Через нечіткість приведеного визначення як в теорії, так і в практиці немає єдності думки щодо розуміння змісту п. 8 Прикінцевих та перехідних положень ЦК. На сьогодні має місце два варіанти тлумачення приведеного положення.

Відповідно до першого, визнати право власності на майно можна лише у випадку, коли особа почала володіти ним після 1 січня 2001 р. Якщо володіння виникло раніше, то особа втрачає можливість визнати за собою право власності на таке майно. Строк перебігу набувальної давності починається від дати заволодіння таким майном, але не раніше 1 січня 2001р. Так, С.О. Сліпченко та В.А. Кройтор зазначають, що: «Існують випадки, коли володіння майном почалося: за рік ...; за два роки ...; за десять років до набрання чинності ЦК тощо. Цей логічний ряд можна продовжувати, проте у п. 8 Положень прямо вказано, що правила ст. 344 ЦК поширюються лише на ту групу випадків, у яких володіння майном почалося за три роки до набрання чинності ЦК»<sup>262</sup>. У практиці ця теорія також є досить поширеною<sup>263</sup>. Наприклад, у Постанові Вищого господарського суду України від 22 січня 2008 р. зазначено, що, «... правила про набувальну давність можуть поширюватись на випадки, коли володіння майном (у тому числі нерухомим) почалося за три роки до набрання чинності ЦК України, тобто відлік строків, про які йдеться в частині першій

<sup>262</sup>Сліпченко С.О. Дія норм цивільного законодавства про набувальну давність у часі /С. О. Сліпченко, В.А. Кройтор //Вісник Верховного Суду України. – 2009. – 7. – С. 36-37.

<sup>263</sup>Постанова Вищого господарського суду України від 21.07.2005 р. у справі №30/21-05-622 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v\\_622600-05](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_622600-05)

статті 344 цього Кодексу, зокрема, 10-річного, може починатися з 01.01.2001, але жодним чином не з 1998 року, як гадає скаржник»<sup>264</sup>.

На нашу думку, приведене тлумачення нелогічне, оскільки є ірраціональним надання переваги особам, що володіють майном протягом 10 років перед особами, що володіють майном 20, а то й більше років. Виходить, що чим довший строк володіння майном, тим гірше для самого володільця, що є абсурдним. Слід погодитися з В. Гурловим та А. Бузинним, які вказують на системну помилку в судовій практиці, що робить людей «минулого тисячоліття» безправними<sup>265</sup>. Уявляється, що у випадку, якщо особа зможе довести, що вона добросовісно заволоділа чужим майном і користується ним відкрито та безперервно протягом визначеного законом часу, суд має визнавати за нею право власності на майно за давністю володіння навіть якщо таке володіння розпочалось за 20 років до набрання чинності ЦК України. Саме тому ми погоджуємося з думкою прибічників наступної теорії.

Так, відповідно до другого варіанту, головним критерієм можливості застосування позовної давності є не момент заволодіння майном (особа може володіти ним хоч 20, хоч 30 років), а відлік строку набувальної давності, який не може розпочатися раніше ніж 1 січня 2001 р. Як зазначають С.Ф. Хопта та Д.Д. Луспеник, якщо строк давнісного володіння почався раніше 1 січня 2001 р., то до строку, який дає право набуття права власності за набувальною давністю, зараховується лише строк після 1 січня 2001 р., проте, якщо перебіг строку володіння за давністю почався після зазначеної дати, то у строк набувальної давності цей період зараховується повністю<sup>266</sup>. Тобто, автори як раз і вказують, що особа може володіти майном протягом будь-якого часу, проте визначений законом строк для визнання права власності за давністю

<sup>264</sup>Постанова Вищого господарського суду України від 22.01.2008 р. у справі №8/509-НМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1321307>

<sup>265</sup>Гурлов В. Набувальна давність: чим довше володієш, тим гірше! /В.Гурлов, А.Бузинний //Юридична газета. – 2012. – №38. – С.16.

<sup>266</sup>Хопта С.Ф. Набувальна давність у контексті правозастосовної практики /С.Ф. Хопта, Д.Д. Луспеник //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – №5. – С. 83-84.

володіння може розпочатися не раніше 1 січня 2001 р. Подібна думка знайшла підтримку серед правників<sup>267</sup>, підкріплена відповідною судовою практикою<sup>268</sup> та, на нашу думку, є найбільш правильною.

Отже, визначившись з умовами, за наявності яких особа має право розраховувати на набуття права власності за давністю володіння, слід зауважити, що таке набуття може відбутися:

1. Автоматично – подібний спосіб має місце лише у випадку, коли об'єктом володіння виступає рухоме майно. Для того, щоб особа стала власником рухомого майна, достатньо наявності умов, що вказані у ст. 344 ЦК України.

2. У судовому порядку – даний спосіб застосовується у випадку, коли об'єктом володіння виступає нерухоме майно, транспортні засоби, цінні папери. На дане майно, навіть за додержання усіх необхідних умов (добросовісність, відкритість, безперервність володіння майном протягом визначеного законом часу), право власності можна набути лише на підставі відповідного судового рішення. Слід відзначити, що право власності на вказане майно у особи виникає не з моменту винесення відповідного судового рішення, а з моменту державної реєстрації такого майна в установленому законом порядку.

Слід зауважити, що відповідно до п. 12. Постанови Пленуму ВССУ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» №5 від 07.02.2014 р. особа, яка володіє майном, відповідно до вимог статей 387 та 391 ЦК України, ще до набуття права власності на майно за набувальною давністю має право на захист свого володіння від третіх осіб, які не є власниками майна і не мають прав на володіння цим майном у силу іншої

---

<sup>267</sup>Міненко́ва Н.О. Набува́льна давні́сть у правозастосовній практиці: окремі проблемні питання //Н.О. Міненко́ва //Вісник Верховного Суду України. – 2015. – №1. – С. 40.

<sup>268</sup>Ухва́ла Верховного Суду України від 21.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1206189>

передбаченої законом чи договором підстави<sup>269</sup>. Таким чином, особа, яка ще не має права звернутися до суду з позовом про визнання права власності за набувальною давністю в силу об'єктивних причин, має право звернутися до суду з іншими позовами (віндикаційним, негаторним) для захисту свого володіння.

Отже, визначимо суб'єктний склад за відповідним позовом. Так, позивачем за позовом про визнання права власності за набувальною давністю є фізична або юридична особа (незаконний володілець), яка добросовісно, відкрито та безперервно володіла чужим майном протягом встановленого законом строку.

Слід відзначити, що позивачем за даною категорією справ не можуть виступати:

- держава Україна, Автономна Республіка Крим та територіальні громади, тобто суб'єкти цивільних відносин, що перераховані в ч. 2 ст. 2 ЦК України;
- законний володілець майна, тобто особа, у якої річ перебуває на підставі певного титулу, наприклад, договору оренди, застави, найму тощо.

Відповідачем може виступати:

- колишній власник майна;
- правонаступник власника;
- особа, з якою виник спір про право щодо визначеного майна.

Слід зауважити, що відповідно до абз. 2 п. 13 Постанови Пленуму ВССУ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» №5 від 07.02.2014 р. у разі, якщо попередній власник нерухомого майна не був і не міг бути відомим давнісному володільцю, то відповідачем є орган, уповноважений управляти майном відповідної територіальної громади<sup>270</sup>.

<sup>269</sup> Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14/page>

<sup>270</sup> Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14/page>

В інших випадках, наприклад, при визнанні права власності за набувальною давністю на будь-яке рухоме майно, відповідачем може виступати будь-яка особа, яка чинить перешкоди позивачу у набутті права власності даним транспортним засобом.

Слід відзначити, що досить часто відповідачем у зазначеній категорії справ зазначається орган місцевого самоврядування. Це трапляється навіть тоді, коли виходячи із суті матеріалів справи зрозуміло, що фактично майно належить іншій особі та саме вона має бути відповідачем за таким позовом<sup>271</sup>. У цьому випадку необхідно говорити про неналежного відповідача і як результат суд має відмовляти у задоволенні подібних вимог.

Не можна оминати стороною питання щодо правової природи позову про визнання права власності за набувальною давністю. Його можна охарактеризувати як правоутворюючий (конститутивний), оскільки особа не підтверджує вже існуюче право, а набуває його шляхом винесення судового рішення. Якщо співвіднести ст. 392 та ст. 344 ЦК України, то слід вказати, що дані позови об'єднує лише спільність назв та кінцевий результат після винесення судового рішення – особа стає повноправним власником майна. Як і у випадку з позовом про визнання права власності на самочинне будівництво, позов про визнання права власності за ст. 392 ЦК України та позов про визнання права власності за набувальною давністю за ст. 344 ЦК України мають між собою занадто багато відмінних рис, а тому вести мову про співвіднесення даних норм як загальної та спеціальної немає підстав. На нашу думку, говорячи про правову природу позову про визнання права власності за набувальною давністю, слід вести мову про самостійний правоутворюючий позов, за наслідками якого право набувається, а не визнається.

При дослідженні питання щодо визнання права власності за набувальною давністю, не можна оминати стороною п. 4 ст. 344 ЦК України, в якому

---

<sup>271</sup> Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: Судова практика Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419)

зазначено, що право власності за набувальною давністю на нерухоме майно, транспортні засоби, цінні папери набувається за рішенням суду. Тобто, для визнання особи власником на вказані категорії майна, недостатньо лише дотримання умов, зазначених в абз. 1 п. 1 ст. 344 ЦК України. Обов'язковим є також відповідне рішення суду. Також слід відмітити, що виходячи зі змісту п. 4 ст. 344 ЦК України, особа може вирішувати спірну ситуацію як в порядку позовного, так і в порядку окремого провадження.

Якщо проаналізувати судову практику, де автотранспорт виступає об'єктом визнання права власності за давністю володіння, то можна стверджувати, що сукупності таких обставин, як добросовісність, відкритість та безперервність володіння протягом 5 років, достатньо для винесення позитивного рішення по справі. Якщо розглядами найбільш типові ситуації, за яких громадяни звертаються із даним позовом, то найчастіше звернення до суду викликане недодержанням повної процедури, що супроводжує договір купівлі-продажу<sup>272</sup>. Тобто, особа-покупець сплачує кошти за транспорт, у відповідь продавцем передається майно, проте з тих чи інших причин покупець не реєструє автотранспорт на своє ім'я, що у подальшому і стає підставою для звернення з позовом.

Що стосується цінних паперів, то на підставі аналізу змісту Розділу 14 ЦК України, можна дійти висновку, що особа може визнати право власності за набувальною давністю на цінні папери як в документарній, так і в бездокументарній формі. У випадку відсутності спору, особа може звернутися з позовом про встановлення факту набуття права власності на цінні папери<sup>273</sup>.

<sup>272</sup>Рішення Лисянського районного суду Черкаської області від 23.03.2012 р. у справі №2311/547/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22249238>; Рішення Косівського районного суду Івано-Франківської області від 12.08.2008 р. у справі №2-1055/2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5645195>; Рішення Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 06.06.2008 р. у справі №2-п-278/2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5539135>; Рішення Казанківського районного суду Миколаївської області від 05.08.2013 р. у справі №478/1168/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33967182>

<sup>273</sup>Рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 14.12.2007 р. у справі №2-5408/2007р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5164882>

Більш складно вирішити спір щодо визнання права власності на нерухоме майно. Слід також зауважити, що існує цілий ряд випадків, коли навіть за повного додержання вимог ст. 344 ЦК України особа не може стати власником нерухомості, а саме:

1. Відомо, що нерухоме майно є особливою категорією майна на яке особа може визнати право власності за набувальною давністю. Проте предметом відповідного позову нерухомість може стати лише за умови, коли таке майно існує на момент розгляду справи, а право на нього зареєстровано в установленому законом порядку. Тобто, у випадку звернення особи з вимогою про визнання права власності за набувальною давністю на недобудовану споруду, повністю збудований, але не зданий до експлуатації нерухомий об'єкт, самочинне будівництво, то така вимога судом не може бути задоволена, що доводить практика<sup>274</sup>.

У літературі висловлено позицію, що судам не варто відмовляти в задоволенні позову про право власності на нерухоме майно за набувальною давністю лише з мотивів відсутності державної реєстрації права власності на нерухоме майно, а слід розглядати такі спори<sup>275</sup>. Прибічники даної думки зазначають, що рішення суду, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 19 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. та ч. 4 ст. 344 ЦК України є підставою для реєстрації права власності на нерухомість<sup>276</sup>. Вбачається, що дана точка зору є правильною. Й дійсно, у випадку, коли об'єкт було повністю завершено й будівництво велось на законних підставах, проте право на нерухому споруду не було зареєстроване, то у позові суду не слід відмовляти. Однак практика стоїть на тому шляху, що у

<sup>274</sup>Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 05.04.2012 р. у справі №2-227/2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23889764>; Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 14.05.2012 р. у справі №22-ц/0190/3483/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24180206>

<sup>275</sup>Хопта С.Ф. Набувальна давність у контексті правозастосовної практики /С.Ф. Хопта, Д.Д. Луспеник //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. –№5. – С. 87.

<sup>276</sup>Хопта С.Ф. Набувальна давність у контексті правозастосовної практики /С.Ф. Хопта, Д.Д. Луспеник //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. –№5. – С. 87.

випадку звернення з вимогою про визнання права власності на нерухомість за набувальною давністю, об'єкт все ж має бути належним чином зареєстрований. Виключенням слугують нерухомі об'єкти, моментом виникнення права власності на які є його фактичне створення (п. 1 ч. 2 ст. 331 ЦК України) або необхідність прийняття споруди до експлуатації (п. 2 ч. 2 ст. 331 ЦК України).

2. Не можна застосовувати ст. 344 ЦК України й у випадку спроби визнати право власності за набувальною давністю на службове житло. Як правильно зазначено в ухвалі колегії суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Київської області від 26 червня 2012 року «спірна квартира є службовим житловим приміщенням, до спірних правовідносин набувальна давність не може бути застосована як підстава набуття права власності на квартиру, оскільки діючим законодавством України встановлений інший порядок набуття права власності на житло»<sup>277</sup>.

3. Подібна ситуації має місце і при спробі визнати право власності за набувальною давністю на кімнату в гуртожитку. Суди відмовляють у задоволенні позову в даному випадку<sup>278</sup>, оскільки, по-перше, відповідно до ст. 127 ЖК України гуртожитки є житлом спеціального призначення для тимчасового мешкання громадян на період виконання роботи або навчання, а по-друге, право власності на приміщення даної категорії можна набути лише шляхом приватизації на підставі ЗУ «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» від 04.09.2008 р.<sup>279</sup> та ЗУ «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992 р.<sup>280</sup>.

4. Не можна застосовувати положення ст. 344 ЦК України щодо нерухомого майна, яке знаходиться у непридатному для проживання стані. У

<sup>277</sup>Ухвала Апеляційного суду Київської області від 26.06.2012 р. у справі №22-ц-3002/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25066729>

<sup>278</sup>Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 20.06.2012 р. у справі №22-ц/2690/9170-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26248450>

<sup>279</sup>Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: Закон України від 04.09.2008 р. №500-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №46. – Ст. 343.

<sup>280</sup>Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992 р. №2482-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №36. – Ст. 525.

задоволенні позовних вимог особі буде відмовлено у випадку, якщо відповідна комісія дійте висновку, що будинок не придатний для проживання внаслідок об'єктивних причин. Слід наголосити, що лише компетентний орган у сфері містобудування має право надавати оцінку технічного стану нерухомості. Наведемо приклад з практики.

12 червня 2012 року Колегія суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Одеської області, розглянувши цивільну справу за позовом прокурора Кілійського району Одеської області в інтересах ОСОБА\_1 до Вілківської міської ради Кілійського району Одеської області про визнання права власності, за апеляційною скаргою прокурора Кілійського району Одеської області на рішення Кілійського районного суду Одеської області від 17 листопада 2011 року встановив, що ОСОБА\_1 мешкає в квартирі АДРЕСА\_1 з 10 жовтня 1985 року на підставі ордеру виконавчого комітету Вілківської міської ради. До 1998 року зазначений будинок перебував на балансі Вілківського лікувально-трудоного профілакторію Управління державного департаменту України з питань виконання покарань в Одеській області та був списаний з балансу як старий, проте на баланс Вілківської міської ради будинок так і не був прийнятий, тому виконавчий комітет цієї ради відмовив ОСОБА\_1 у приватизації даної квартири.

Колегія суддів вважає, що висновок суду першої інстанції про те, що житловий будинок, в якому розташована спірна квартира, знаходиться в непридатному для проживання стані, не відповідає обставинам справи, оскільки докази цього у справі відсутні. З технічного паспорта на квартиру слідує, що квартира знаходиться у придатному технічному стані, а списання будинку як старого не є перешкодою для визнання права власності позивачки на спірну квартиру. На підставі вищенаведеного апеляційна скарга була задоволена. За ОСОБА\_1 визнано право власності на квартиру за набувальною давністю<sup>281</sup>.

---

<sup>281</sup>Рішення Апеляційний суду Одеської області від 12.06.2012 р. //Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25623900>

Приведена справа ілюструє неможливість підміни рішення відповідної комісії про технічний стан споруди будь-яким іншим документом (у приведеній справі будинок було списано з балансу як старий). А за відсутності подібного рішення, особа має право на визнання за собою права власності на нерухомість за давністю володіння.

Усі приведені вище приклади майна, на яке не можна визнати право власності за набувальною давністю, пов'язані із особливістю об'єкта набуття права власності (наприклад, можливість набуття права власності на нерухомість лише шляхом її приватизації). Даний перелік не є вичерпним, наприклад, на майно, що вилучено з цивільного обороту, право власності також не можна набути на підставі ст. 344 ЦК України. Однак, в усіх вищенаведених прикладах просліджується одна спільна риса – відмова у задоволенні вимоги про визнання права власності за набувальною давністю ґрунтується на особливості правового режиму (наприклад, самочинно зведений об'єкт, недобудована споруда тощо) або способу набуття права власності на предмет спору (наприклад, кімната у гуртожитку, службове житло тощо). Проте мають місце випадки, коли неможливість визнання права власності за давністю володіння спричинене особливістю суб'єкта, який є власником даного майна.

5. Так, не можна застосовувати норми ст. 344 ЦК України щодо відумерлого майна, а також майна, що перейшло до держави за заповітом.

Як приклад, можна навести наступну судову справу. 11 червня 2012 р. колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду АРК, розглянуло цивільну справу за позовом ОСОБА\_6 до Білогірської міської ради АРК, треті особи – Білогірська державна нотаріальна контора, ОСОБА\_7, про визнання права власності на частку нерухомого майна за набувальною давністю.

Вимоги мотивовані тим, що після смерті матері позивачка почала постійно проживати за адресою: АДРЕСА\_1, з тіткою ОСОБА\_8, яка згодом також померла та заповіла позивачці частку квартири. З 07.06.1979 року ОСОБА\_8

проживала у цивільному шлюбі за вищезазначеною адресою з ОСОБА\_9, який помер. За даними БТІ ї частка квартири належить ОСОБА\_8, ї частка – ОСОБА\_6, ї частка – синові позивачки ОСОБА\_7 і ї частка – ОСОБА\_9. Нотаріусом було відмовлено позивачу в оформленні свідоцтва про право на спадщину після смерті ОСОБА\_9, оскільки останній не залишив заповіт і не мав законних спадкоємців. До правовідносин, які виникли після смерті ОСОБА\_9, щодо спадкування належної йому ї частки квартири підлягає застосуванню ЦК УРСР в редакції 1963 року. Відповідно до п.п. 2, 5 ч. 1 ст. 555 ЦК УРСР спадкове майно по праву спадкування переходить до держави у разі, якщо у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом; якщо ні один із спадкоємців не прийняв спадщину. Враховуючи, що держава не вправі відмовитися від прийняття спадщини, то спадкове майно вважається прийнятим державою. З огляду на наведене вище, колегія суддів вважає доведеним, що позивачці було відомо про те, що належна ОСОБА\_9 ї частка в спірній квартирі після його смерті переходить у власність держави, тобто знаходиться у власності іншої особи. Виходячи з наведеного судом було відхилено апеляційну скаргу ОСОБА\_6, а рішення Білогірського районного суду Автономної Республіки Крим від 13 березня 2012 року, яким у задоволенні позову було відмовлено, залишено без змін<sup>282</sup>.

Отже, виходячи із суті приведеної справи, майно, яке знаходиться у власності держави, не може бути предметом позову про визнання права власності за набувальною давністю. Слід зауважити, що на сьогодні, відповідно до положень ст. 1277 ЦК України, відумерлою спадщина визнається виключно за рішенням суду, на підставі поданої органом місцевого самоврядування заяви за місцем відкриття спадщини про визнання її відумерлою. Однак трапляються випадки, коли до суду з такою заявою відповідні органом не звертаються. Виходячи із цього, перед нами постає закономірне питання: чи може особа, що

---

<sup>282</sup>Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 11.06.2012 р. у справі №22-ц/0190/3577/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24666524>

й надалі проживає в будинку, який у відповідності до положень ст. 1277 ЦК України мав би бути визнаний відумерлим майном, проте не був визнаний таким внаслідок бездіяльності органів місцевого самоврядування, звернувшись із позовом про визнання права власності на таке майно за давністю володіння, розраховувати на задоволення заявлених вимог? На нашу думку – ні. Уявляється, що у такому випадку судом має бути відмовлено позивачу у задоволенні позову. Так, в ч. 1 ст. 1277 ЦК України вказано, що «У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою». Тобто, звернення до суду є не правом, а обов'язком вказаного державного органу. Також необхідно враховувати положення ч. 5 ст. 1277 ЦК України, де вказано, що спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою відповідно до статті 1283 ЦК України. Відповідно, навіть за умови, коли спадщина не визнана відумерлою, таке майно не може стати власністю особи, що звертається із позовом про визнання права власності за давністю володіння, оскільки таке майно перебуває під охороною до визнання його відумерлим. Тим не менш практика, за якої подібні позови задовольняються все ж має місце<sup>283</sup>.

Також варто відмітити, що майно, власником якого виступає держава, може бути як рухомим, так і нерухомим, проте це не відіграє аніякої ролі при винесенні рішення про відмову у задоволенні позову. Головним у вирішенні справи є з'ясування факту приналежності даного майна саме державі як відумерлої або такої, що перейшла у власність за заповітом. Особливості предмета спору у даному випадку не мають значення, на відміну від суб'єкта такого спору.

---

<sup>283</sup>Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 24.04.2012 р. у справі №22ц-13861/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23741563>

Підсумовуючи вищесказане, ми можемо дійти висновку, що застосування позову про визнання права власності за набувальною давністю є дещо обмеженим, так як є цілий перелік майна щодо якого положення ст. 344 ЦК України не можна застосовувати. Виходячи із приведених вище справ, на сьогодні судова практика щодо даного питання є досить суперечливою. На наш погляд, видається необхідним надання офіційного тлумачення положень ст. 344 ЦК України, що усуне прогалини та неточності в розумінні зазначеної норми.

Аналізуючи зміст ст. 344 ЦК України, не можна оминати стороною питання щодо визнання права власності на земельну ділянку за набувальною давністю. Так, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 344 ЦК України набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю регулюється законом. Таким законом слід вважати Земельний Кодекс України, в ч. 1 ст. 119 якого вказано, що громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою протягом 15 років, але не мають документів, які б свідчили про наявність у них прав на цю земельну ділянку, можуть звернутися до органу державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування<sup>284</sup>.

Аналізуючи зміст двох приведених вище статей очевидно, що положення абз. 2 ч. 1 ст. 344 ЦК України має бланкетну форму, тоді як ст. 119 ЗК України за формою є повною (прямою), що дає нам підстави при вирішенні спору щодо визнання права власності на земельну ділянку за набувальною давністю, керуватися положеннями ЗК України. Попри той очевидний факт, що спори зазначеної категорії вирішуються за допомогою земельного, а не цивільного законодавства, видається необхідним у даній частині роботи вказати на певні особливості справ щодо визнання права власності на земельні ділянки за набувальною давністю.

---

<sup>284</sup> Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III //Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №3. – Ст. 25.

Слід зауважити, що на сьогодні приведені положення ЗК України не діє, оскільки відповідно до п. 3 Листа ВСУ №19-3767/0/8-08 від 29.10.2008 р. «Щодо розгляду земельних спорів», норма ст. 119 ЗК щодо набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю може застосовуватися з 1 січня 2017 року відповідно до п. 1 розділу IX «Прикінцеві положення» ЗК України<sup>285</sup>. Подібне положення пояснюється необхідністю, відповідно до чинного ЗК України, впливу 15-річного строку, протягом якого особа добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою.

До речі, є цікавим той факт, що ЗК України не містить норми, яка б дозволяла особі визнати право власності на земельну ділянку за давністю володіння, таке право за ЗК можна лише набути. Тим не менш, за одних і тих же обставин, особа може звернутися до суду як з вимогою про визнання права власності на земельну ділянку за набувальною давністю, так і з вимогою про набуття такого права. В обох випадках необхідно довести факт добросовісності, відкритості та безперервності володіння майном протягом визначеного законом строку, тобто сукупність фактів, що підлягають доведенню є також однаковими. На підставі вищесказаного, ми можемо дійти висновку, що вказані вимоги за своїм змістом є тотожними і різняться лише за своїми назвами.

У контексті даного питання, слушним є те, що відповідно до п. 4 Листа ВСУ №19-3767/0/8-08 від 29.10.2008 р. «Щодо розгляду земельних спорів», стати власником земельної ділянки за набувальною давністю шляхом звернення до суду в порядку окремого провадження неможливо<sup>286</sup>. Тобто, навіть за відсутності спору, особа зобов'язана звертатися до суду саме в порядку позовного провадження. Зважаючи на зміст ст. 119 ЗК України, де вказаний адміністративний порядок звернення із відповідним клопотанням до органу державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим або органу

---

<sup>285</sup>Щодо розгляду земельних спорів: Лист Верховного Суду України від 29.10.2008 р. №19-3767/0/8-08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3767700-08>

<sup>286</sup>Щодо розгляду земельних спорів: Лист Верховного Суду України від 29.10.2008 р. №19-3767/0/8-08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3767700-08>

місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки або надання її у користування, видається необґрунтованою заборона звернення особи до суду в порядку окремого провадження. Так, досить часто земельна ділянка належить тій чи іншій родині протягом кількох поколінь, проте з тих чи інших причин, земельний наділ своєчасно не був належним чином оформлений. Очевидно, що віднайти попереднього власника земельної ділянки неможливо, спір про право також відсутній. Зважаючи на те, що Конституцією України проголошено, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави<sup>287</sup>, є доречним надання переваги саме судовим способам визнання права власності. Тобто за умови відсутності спору про право, на нашу думку, законодавець має зобов'язувати осіб звертатися до суду в порядку окремого провадження, а не вирішувати подібні питання в адміністративному порядку. Слід також згадати положення ч. 4. ст. 344 ЦК України, де вказано три категорії об'єктів (нерухоме майно, транспортні засоби та цінні папери), на які особа має можливість набути право власності лише за рішенням суду. Враховуючи положення ст. 14 Конституції України викликає подив, що аналогічне правило не стосується земельних ділянок.

Враховуючи вищесказане, пропонуємо доповнити перелік об'єктів, на які особа має право набути право власності за давністю володіння лише за рішенням суду, що міститься у п. 4 ст. 344 ЦК України, та викласти дану норму у наступній редакції: «Право власності за набувальною давністю на земельні ділянки, нерухоме майно, транспортні засоби та цінні папери набувається за рішенням суду».

### ***Висновки до Розділу 3***

1. У законодавстві вживаються одночасно два поняття – «самочинне» та «самовільне» будівництво. Подібна термінологічна неточність має бути

---

<sup>287</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР //Відомості Верховної ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

усунена. На нашу думку, правильним було б використовувати поняття «самочинне будівництво», оскільки ЦК України, як нормативно-правовий акт, який має найвищу юридичну силу, використовує саме це поняття.

2. На підставі того, що на сьогодні проект об'єкта будівництва не завжди є обов'язковим документом для зведення нерухомості, запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 376 ЦК України, та викласти її у наступній редакції: «Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту (якщо відповідно до закону його наявність є обов'язковою), або з суттєвими порушеннями будівельних норм і правил».

3. Аналізуючи ст. 376 ЦК України, ми прийшли до висновку, що в статті має місце внутрішня термінологічна неузгодженість. Так, в межах однієї статті, йдеться то про визнання права, то про його набуття. На нашу думку, якщо в нормі міститься виключення із правил щодо можливості набуття права власності, то більш правильно вести мову про вимогу про набуття права власності, а не про його визнання.

4. Статті 376 та 392 ЦК України не співвідносяться між собою як загальна та спеціальна. Наявність більшої кількості відмінних ніж спільних рис дає нам підстави говорити про дещо схожі, проте окремі види позовних вимог, які характеризуються спільністю назв. А отже, ми можемо стверджувати, що за своєю правовою природою вимога про визнання права власності на самочинне будівництво є окремою (самостійною) вимогою.

5. Запропоновано при вирішенні спорів про визнання права власності на самочинне майно враховувати такі категорії як добросовісність та недобросовісність забудовника, а також брати до уваги характер вчиненого правопорушення, відносячи його або до грубого або до негрубого. При

вирішенні питання щодо віднесення правопорушення до тієї чи іншої категорії, ми пропонуємо враховувати наступні критерії:

- наявність чи відсутність умислу особи, спрямованого на порушення норм чинного законодавства у сфері містобудування;
- визначення ступеня безпечності зведеної споруди;
- тривалість правопорушення.

6. Запропоновано при вирішенні справ про визнання права власності в порядку спадкування враховувати категорії «добросовісності» та «недобросовісності» забудовника. За умови добросовісності забудовника, його спадкоємцям слід надати можливість визнати право власності на такий об'єкт. За умови недобросовісності забудовника, її спадкоємці мають успадковувати лише будівельні матеріали, з яких зведено самочинну споруду.

7. Позов про звільнення майна з-під арешту є підвидом позову про визнання права власності, оскільки:

- при описі, права власника, чие майно було помилково включено до акту опису, не визнається, що характерно саме при зверненні з позовом про визнання права власності;
- наявний спір про право, що є основною ознакою вимоги про визнання права власності;
- відповідача за даним позовом не зобов'язують до вчинення будь-яких дій, що властиво лише для вимоги про визнання права власності;
- визнання права власності є єдиною підставою для задоволення позову про виключення майна з-під арешту;
- якщо вилучити вимогу про визнання права власності з позову про звільнення майна з-під арешту, то він втрачає будь-який сенс.

8. Запропоновано внесення законодавчих змін в аспекті надання можливості для державного виконавця, у разі наявності судового рішення про визнання права власності, знімати арешт з помилково описаного майна. На нашу думку ст. 60 ЗУ «Про виконавче провадження» слід доповнити окремою

частиною та викласти її у наступній редакції: «У разі прийняття судового рішення про визнання права власності на користь третьої особи, яка не значиться боржником за справою, на описане та арештоване майно, державний виконавець має винести постанову про зняття арешту з майна не пізніше наступного дня, коли йому стало відомо про такі обставини».

9. Позов про визнання права власності за набувальною давністю є самостійним правоутворюючим, за наслідками якого право набувається, а не визнається.

10. Положення ст. 344 ЦК України не поширюється на значне коло об'єктів, а саме, визнати право власності за набувальною давністю неможливо на: самочинно зведене нерухоме майно; службове житло; на кімнату в гуртожитку; нерухоме майно, що знаходиться у непридатному для проживання стані; відумерле майно; майно, що перейшло до держави за заповітом тощо. Таким чином зроблено висновок, щодо обмеженості застосування положень ст. 344 ЦК України.

11. При вирішенні питання щодо права власності на земельну ділянку за давністю володіння, замість адміністративного порядку, запропоновано застосовувати окреме провадження, як дієвий спосіб вирішення вказаної категорії справ, що відповідає конституційній нормі, в якій йдеться про «особливу охорону» такого об'єкта як земля.

12. Запропоновано доповнити перелік об'єктів, на які особа має право набути право власності за давністю володіння лише за рішенням суду, що міститься у п. 4 ст. 344 ЦК України, та викласти дану норму у наступній редакції: «Право власності за набувальною давністю на земельні ділянки, нерухоме майно, транспортні засоби та цінні папери набувається за рішенням суду».

## ВИСНОВКИ

У Висновках викладено узагальнені результати дисертаційного дослідження, сформульовано найбільш важливі положення та пропозиції.

1. Цивільно-правовий захист права власності – це сукупність передбачених нормами права активних дій, які застосовує власник, інша уповноважена власником особа або уповноважений державою компетентний орган відносно правопорушника з метою відновлення права власності, що було оспорене, не визнане або порушене.

2. Правова природа способів захисту права власності одночасно є як матеріальною, так і процесуальною. Спроба розглядати питання способів захисту лише з однієї точки зору призведе до неповноти та односторонності у вивченні означеного питання.

3. Не уявляється можливим представити вичерпний перелік існуючих способів захисту права власності, оскільки інститут права власності є надзвичайно динамічним. Єдиним варіантом структуризації великого масиву приведених способів є їх класифікація в залежності від певного критерію.

4. Правова природа позову про визнання права власності є двоїстою, оскільки зазначеній вимозі одночасно властиві як речово-правовий, так і зобов'язально-правовий характер в залежності від виду спірних правовідносин.

5. Суб'єктний склад позову про визнання права власності, що представлений у ст. 392 ЦК України є неповним та частково невірним. Так, позивачем за відповідним позовом слід визначати не власника майна, а особу, у якої є підстави вважати себе власником, оскільки підтвердження статусу власника і є метою звернення із вказаною вимогою. Окрім вказаних суб'єктів, позивачем можуть також виступати володільці майна.

6. Умовно ст. 392 ЦК України можна розділити на дві частини: спірну (позовну вимогу можна подати у випадку оспорення або невизнання права власності особи) та безспірну (при втраті правовстановлюючих документів). В

останньому випадку спір відсутній і позивач вимушений його штучно створити, оскільки альтернативного способу визнати право власності законодавець не передбачив. Як результат у справі виникає фігура «фіктивного відповідача», який насправді не посягає на право власності позивача. Для того, щоб подібних ситуацій не виникало, пропонуємо розглядати подібні справи в порядку окремого провадження.

7. Для усунення внутрішньої неузгодженості у змісті ст. 392 ЦК України, запропоновано викласти зазначену норму в наступній редакції: «Особа, в якій є підстави вважати себе власником майна, може пред'явити позов про визнання за собою права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою».

8. Вимога про визнання права власності може мати декілька видів, на підставі чого було запропоновано наступну класифікацію:

Залежно від правового ефекту, що породжує дана вимога:

- правопідтверджуючі;
- правоутворюючі.

Залежно від наявності додаткових вимог в межах одного позову:

- самостійні;
- супутні.

В свою чергу, в залежності від ролі вимоги про визнання права власності в позові, супутня вимога поділяється на два підвиди: базову та похідну.

9. До позову про визнання права власності не можна застосовувати позовну давність, оскільки:

- вимога про визнання права власності носить регулятивний характер;
- відсутня матеріально-правова вимога до відповідача;
- неможливо визначити момент початку перебігу строку позовної давності, оскільки прав особи ніхто не порушував.

10. Оскільки на сьогодні проект будівництва не завжди є обов'язковим документом для зведення нерухомості, запропоновано внести зміни до ч.1

ст. 376 ЦК України, та викласти її у наступній редакції: «Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту (якщо відповідно до закону його наявність є обов'язковою), або з істотними порушеннями будівельних норм і правил».

11. При аналізі ст. 376 ЦК України була відмічена термінологічна неузгодженість. В статті йдеться то про визнання, то про набуття права, тобто дані поняття законодавцем не розмежовано. На нашу думку, оскільки у ст. 376 ЦК України ведеться мова про виключення із правила щодо набуття права власності, то необхідно було б використовувати саме це поняття.

12. Статті 376 та 392 ЦК України не співвідносяться між собою як загальна та спеціальна. Наявність більшої кількості відмінних ніж спільних рис дає нам підстави казати про дещо схожі, проте окремі види позовних вимог, які характеризуються спільністю назв. А отже за своєю правовою природою вимога про визнання права власності на самочинне будівництво є окремою (самостійною) вимогою.

13. При вирішенні спорів про визнання права власності на самочинне майно запропоновано враховувати такі категорії як добросовісність та недобросовісність забудовника, а також брати до уваги характер вчиненого правопорушення, відносячи його або до грубого або до негрубого. При вирішенні питання щодо віднесення правопорушення до тієї чи іншої категорії, ми пропонуємо враховувати наступні критерії:

- наявність чи відсутність умислу особи, спрямованого на порушення норм чинного законодавства у сфері містобудування;
- визначення ступеню безпечності зведеної споруди;
- тривалість правопорушення.

14. Позов про звільнення майна з-під арешту є підвидом позову про визнання права власності, оскільки:

- права власника, чиє майно було помилково включено до акту опису, не визнаються, що властиво саме при зверненні з позовом про визнання права власності;

- наявний спір про право, що є основною ознакою вимоги про визнання права власності;

- відповідача за даним позовом не зобов'язують до вчинення будь-яких дій, що властиво лише для вимоги про визнання права власності;

- визнання права власності є єдиною підставою для задоволення позову про виключення майна з-під арешту;

- якщо вилучити вимогу про визнання права власності з позову про звільнення майна з-під арешту, то він втрачає будь-який сенс.

15. Запропоновано внести зміни до ЗУ «Про виконавче провадження» в аспекті надання можливості державним виконавцям, у разі наявності судового рішення про визнання права власності, знімати арешт з помилково описаного майна. На нашу думку ст. 60 вказаного закону слід доповнити окремою частиною та викласти її у наступній редакції: «У разі прийняття судового рішення про визнання права власності на користь третьої особи, яка не значиться боржником за справою, на описане та арештоване майно, державний виконавець має винести постанову про зняття арешту з майна не пізніше наступного дня, коли йому стало відомо про такі обставини».

16. Аналізуючи правову природу позову про визнання права власності за набувальною давністю, слід вести мову про самостійний правоутворюючий позов, за наслідками якого право власності набувається, а не визнається.

17. Застосування ст. 344 ЦК України є дещо обмеженим. Так, визнати право власності за набувальною давністю неможливо на значне коло об'єктів, а саме на: самочинно зведене нерухоме майно; службове житло; на кімнату в

гуртожитку; нерухоме майно, що знаходиться у непридатному для проживання стані; відумерле майно; майно, що перейшло до держави за заповітом тощо.

18. При вирішенні питання щодо права власності на земельну ділянку за давністю володіння, замість адміністративного порядку, запропоновано застосовувати окреме провадження, як більш дієвий спосіб вирішення вказаної категорії справ, що відповідає конституційній нормі, в якій йдеться про «особливу охорону» такого об'єкту як земля.

19. Запропоновано доповнити перелік об'єктів, на які особа має право набути право власності за давністю володіння лише за рішенням суду, що міститься у п. 4 ст. 344 ЦК України, та викласти дану норму у наступній редакції: «Право власності за набувальною давністю на земельні ділянки, нерухоме майно, транспортні засоби та цінні папери набувається за рішенням суду».

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Э.В. Проблемы защиты собственности в гражданском праве и уголовном процессе: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03, 12.00.09 /Высшая школа милиции МВД РФ. – Москва, 1993. – 26 с.
2. Автаева Н.Е. Участие милиции в защите права собственности (гражданско-правовые способы): лекция /Н.Е. Автаева. – Москва: МВШМ МВД СССР, 1983. – 31 с.
3. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка [Электронный ресурс]: Практический справочник: около 11 000 синоним. рядов /З.Е. Александрова. – 11-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 2001. – 568 с. – (Библиотека словарей рус.яз.) – Режим доступа к ресурсу: <http://www.alleng.ru/d/rusl/rusl65.htm>
4. Амфитеатров Г.Н. Виндикация как способ защиты права собственности в СССР /Г.Н. Амфитеатров. – М., б.г. – 270 с.
5. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: Судова практика Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419)
6. Анохин В.С. Защита договорных обязательств /В.С. Анохин, Б.Д. Завидов, В.И. Сергеев. – М.: Инфра-М, 1998. – 285 с.
7. Антонюк О.І. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: постановка питання /О.І. Антонюк //Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова, 16 бер. 2012 р. /Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2012. – С. 112-116.

8. Белиловский Д.И. Иски о признании и исковая давность по ним /Д.И. Белиловский //Правоведение. – 1970. – №3. – С. 130-133.
9. Белов В.А. Гражданское право: Общая и Особенная части: учебник /В.А. Белов. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – 960 с.
10. Бутнев В.В. К понятию механизма защиты субъективных прав /В.В. Бутнев //Субъективное право: Проблемы осуществления и защиты. – Владивосток, 1989. – С. 9-11.
11. Быков А.С. Современные тенденции динамики развития содержания и защиты права собственности: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /А.С. Быков; науч. рук. А.А. Молчанов. – Краснодар, 2009. – 25 с.
12. Венедиктов А.В. Гражданско-правовая охрана социалистической собственности в СССР /А. В. Венедиктов. – М.; Л.: АН СССР, 1954. – 268 с.
13. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде /А.П. Вершинин – СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та, 1997. – 164 с.
14. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: дис. д-ра юрид. наук в форме науч. доклада: 12.00.03 /А.П. Вершинин. – СПб., 1998. – 56 с.
15. Вещные иски: проблемы теории и практики: Монография /А.А. Новоселова, Т.П. Подшивалов. – М.: НИЦ Инфра-М, 2014. – 279 с.
16. Власник і право власності /За ред. Я. М. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1994. – 205 с.
17. Вопросы советского гражданского права в практике суда и арбитража /под общ.ред. И. Б. Новицкий. – Москва: Моск. гос. ун-т, 1959. – 427 с.
18. Гвоздик П.О. Проблеми позову про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини /П.О. Гвоздик,

С.О. Бородовський //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – №1. – С. 92-105.

19. Генкин Д.М. Право собственности в СССР /Д.М. Генкин. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. – 223 с.

20. Генкин Д.М. Право собственности как абсолютное субъективное право /Д.М. Генкин //Советское государство и право. – 1958. – №6. – С.100-104.

21. Гордон В.М. Иски о признании: монография /В.М. Гордон. – Ярославль: Тип. Губерн. Правления, 1906. – 370 с.

22. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991р. №1798-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №6. – Ст. 56.

23. Гражданский кодекс Азербайджанской Республики от 28.12.1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=30420111](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420111);

24. Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.parliament.am/law\\_docs/050598HO239rus.html?lang=rus#G10](http://www.parliament.am/law_docs/050598HO239rus.html?lang=rus#G10);

25. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27.12.1994 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=1006061](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061)

26. Гражданский процесс [Электронный ресурс]: учеб. пособие /под ред. М.К. Треушников. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Городец, 2007. – 784 с. – Режим доступа к ресурсу: [http://lib.lunn.ru/KP/Sovremenniki/treushnikov\\_1.pdf](http://lib.lunn.ru/KP/Sovremenniki/treushnikov_1.pdf)

27. Гражданское право [Электронный ресурс]. Ч.1: Учеб. /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1998. – 632 с. //Юридичні науки. Законодавство: Зб. на допомогу наук. та учб. роботі студентів. – Б. м.: Б. в., 2007. – 1 CD-ROM

28. Гражданское право [Электронный ресурс]: В 2 т. /Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – Т. 1. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.alleng.ru/d/jur/jur007.htm>
29. Гражданское право [Электронный ресурс]: учебник. Ч. 1 /под ред. Т.И. Илларионова, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнев. – Москва: НОРМА-ИНФРА М, 1998. – 464 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/383430/>
30. Гражданское право России (часть 1) [Электронный ресурс]: Курс лекций: Учебное пособие /Под ред. А.А. Мохова. – Волгоград, 2003. – Режим доступа к ресурсу: <http://udik.com.ua/books/book-1791/>
31. Гражданское право Украины: учебник; В 2-х ч. Ч. 1 /под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – 440 с.
32. Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть /отв. ред. – Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 720 с. – (Серия «Классический университетский учебник» /Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова).
33. Гражданское право. Часть первая: Учебник /Под ред А.Г. Калпина, А.И. Масляева. – М.: Юристъ, 1997. – 472 с.
34. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики /под общ. ред. В.А. Белова. – М., Юрайт-Издат, 2007. – 993 с.
35. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав [Электронный ресурс] /В.П. Грибанов. – Изд. 2-е, стереотип. – Москва: Статут, 2001. – 411 с. – (Классика российской цивилистики). – Режим доступа к ресурсу: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/>
36. Гупаловська О. Позов про визнання права власності як речово-правовий засіб захисту права власності /О. Гупаловська //Вісник Львівського Університету. Серія юридична. Вип. 50. – Л.: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; голов. ред. В.Т. Нор, 2010. – С. 161-165.
37. Гурвич М.А. Учение об иске (состав, виды): учеб. пособие /М.А. Гурвич. – Москва: ВЮЗИ, 1981. – 39 с.

38. Гурлов В. Набувальна давність: чим довше володієш, тим гірше! /В. Гурлов, А. Бузинний //Юридична газета. – 2012. – №38. – С. 16-17.
39. Дернова Д.В. Процессуально- и материально-правовой характер иска об освобождении имущества от ареста /Д.В. Дернова //Известия вузов. Правоведение. – 1968. – №5. – С. 123-124.
40. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності України: монографія /І.О. Дзера. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 256 с.
41. Донцов С.Е. Гражданско-правовые внедоговорные способы защиты социалистической собственности /С.Е. Донцов. – Москва: Юрид. лит., 1980. – 144 с.
42. Дробышевская Т.В. Личные неимущественные права граждан и их гражданско-правовая защита: Монография /Т.В. Дробышевская. – Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 2001. – 131 с.
43. Ерошенко А.А. Личная собственность в гражданском праве /А.А. Ерошенко. – Москва: Юрид. лит., 1973. – 207 с.
44. Єфімов О. Нове цивільне законодавство України. Тема 21. Захист права власності /О. Єфімов, А. Гулик //Бизнес. Бухгалтерія. – 2004. – 40 (4 жовтня). – С. 64-69.
45. Жилінкова І. Превентивний спосіб захисту права власності /І. Жилінкова //Вісник Академії правових наук України. – 2005. – №3 (42). – С. 130-136.
46. Звягинцева Л.М. Меры защиты в советском семейном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право, семейное право, гражданский процесс, международное частное право /Л.М. Звягинцева. – Свердловск: Б. и., 1980. – 235 с.
47. Зевайкина А. Иски о признании права собственности /А. Зевайкина //Российская юстиция. – 2001. – № 8. – С. 49-50.
48. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III //Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №3. – Ст. 25.

49. Иоффе О.С. Советское гражданское право /О.С. Иоффе. – Москва: Юрид. лит., 1967. – 494 с.
50. Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р. №01-8/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8\\_98800-01](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8_98800-01)
51. Камышанский В.П. Право собственности в России: лекция /В.П. Камышанский. – Волгоград: ВА МВД России, 1998. – 23 с.
52. Караванський С.Й. Практичний словник синонімів української мови /С.Й. Караванський. – 2-е видання. – К.: Українська книга, 2000. – 480 с.
53. Клишин А.А. Право собственности некоммерческих организаций: проблемы теории и практики /А.А. Клишин. – М., 2001. – 218 с.
54. Кодифікація приватного (цивільного) права України: монографія /за ред. А.С. Довгерт. – Київ: Укр. центр Правнич. Студій, 2000. – 336 с.
55. Козловська Л. Визнання права власності на спадкове майно за рішенням суду в юридичному складі підстав спадкування /Л. Козловська //Юридична Україна. – 2012. – №7. – С. 53-56.
56. Колесникова Н.В. Обязательственно-правовые способы защиты права собственности. Актуальные проблемы теории и правоприменительной практики [Электронный ресурс] /Н.В. Колесникова //Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление – 2010. – №5. – Режим доступа к ресурсу: [http://www.journal-nio.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=647&Itemid=99](http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=647&Itemid=99)
57. Колесов П.П. Процессуальные средства защиты права /П.П. Колесов. – Великий Новгород, 2004. – 220 с.
58. Конвенція про захист прав і основних свобод людини: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. //Офіційний вісник України. – 1998. – №13.

59. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР //Відомості Верховної ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
60. Краснова С.А. Защита права собственности и иных вещных прав посредством восстановления владения: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /С.А. Краснова; науч. рук. Б.Л. Хаскельберг. – Томск, 2007. – 27 с.
61. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9-10. – Ст. 88.
62. Кройтор В.А. Гражданский процесс [Электронный ресурс]: учеб. пособие для подготовки к зачету и экзамену /В.А. Кройтор. – Х.: Эспада, 2003. – 288 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://udik.com.ua/books/book-1783/>
63. Лапчинский М.В. Некоторые аспекты исследования понятия «юридические средства охраны гражданских прав» /М.В. Лапчинский //Государство и право. – 2003. – №5. – С. 88-90.
64. Латыев А.Н. Вещно-правовые способы в системе защиты гражданских прав [Электронный ресурс] /А.Н. Латыев //Юрист. – 2003. – №4. – С. 22-28. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article72.html>
65. Люшня А.В. Признание права собственности как способ защиты гражданских прав: автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 /А.В. Люшня; науч. рук. В. Л. Слесарев. – М., 2005. – 30 с.
66. Маслов В.Ф. Осуществление и защита права личной собственности в СССР /В.Ф. Маслов. – Москва: Юрид. лит., 1961. – 238 с.
67. Маттеи У. Основные положения права собственности /У. Маттеи, Е.А. Суханов – М.: Юристъ, 1999. – 384 с.
68. Менглиев Р.Ш. Защита права владения в гражданском праве Р.Ш. Менглиев. – Душанбе: Юрист, 1999. – 192 с.

69. Міненкова Н.О. Набувальна давність у правозастосовній практиці: окремі проблемні питання /Н.О. Міненкова //Вісник Верховного Суду України. – 2015. – №1. – С. 39-46.

70. Муллануров А.А. Вещно-правовые способы защиты права собственности на недвижимое имущество [Электронный ресурс] /А.А. Муллануров //Вестник Хабаровской государственной академии экономики и права. – 2004. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.allpravo.ru/library/doc99p0/instrum4123/print4126.html>

71. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. У 2 -х т. /В.Г. Ротань [та ін.]; відп. ред. В.Г. Ротань. – Х.: Фактор. – Т. 1. – 2-ге вид., перероб. і доп. – 2010. – 800 с.

72. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. /за ред.: О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер. – Т. 1. – 5-те вид., перероб. і доп. – 2013. – 832 с.

73. Ойгензихт В.А. Формы обеспечения интересов субъектов гражданских правоотношений //Осуществление и защита гражданских и трудовых прав: Сб. науч. трудов /Отв. ред. Т.Д. Чепига. – Краснодар: Изд-во Кубанского ун-та, 1989. – С. 17-22.

74. Осипова М.В. Гражданское право [Электронный ресурс]: Учебник – М., 2003. – 267 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/62557/>

75. Осокина Г.Л. Проблемы иска и права на иск /Г.Л. Осокина; под ред. А.С. Грицанов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1989. – 196 с.

76. Отрош І.М. Право власності на об'єкти нерухомості за законодавством України: охорона та захист: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право /І.М. Отрош. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ: Б. в., 2012. – 16 с.

77. П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право,

цивільний процес, міжнародне приватне право /Я.В. П'янова. – Х.: Б. в., 2009. – 20 с.

78. П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук /Я.В. П'янова. – Х.: Б. в., 2009. – 224 с.

79. Певницкий С.Г. Некоторые вопросы системы защиты права собственности на недвижимое имущество /С.Г. Певницкий. //Юридический мир. – 2006. – №3. – С. 35-40.

80. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №13, №13-14, №15-16, №17. – Ст. 112.

81. Постанова Вищого господарського суду України від 21.07.2005 р. у справі №30/21-05-622 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v\\_622600-05](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_622600-05)

82. Постанова Вищого господарського суду України від 22.01.2008 р. у справі №8/509-НМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1321307>

83. Постанова Вищого господарського суду України у справі від 11.06.2008 р. №10/18/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1749751>

84. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок» від 04.10.1991 р. №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-91>

85. Постанова Севастопольського апеляційного господарського суду від 07.06.2006 р. у справі №2-26/2302.1-2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7139>

86. Право собственности: актуальные проблемы /отв. ред. В.Н. Литовкин [и др.]. – Москва: Статут, 2008. – 731 с.

87. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. №606-XIV //Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №24. – Ст. 207.

88. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [Електронний ресурс]: Закон України від 04.07.2013 р. №402-VII. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/402-18>

89. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 22.12.2011 р. №4220-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №29. – Ст. 345.

90. Про внесення зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо прийняття в експлуатацію об'єктів будівництва, збудованих без дозволу на виконання будівельних робіт»: Закон України від 13.01.2015 р. №92-VIII //Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №10. – Ст. 59.

91. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. №1952-IV. //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №51. – Ст. 553.

92. Про деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. №466 //Офіційний вісник України. – 2011. – №34. – Ст. 1404.

93. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 р. №1255-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №11. – Ст. 140.

94. Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: Закон України від 04.09.2008 р. №500-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №46. – Ст. 343.

95. Про затвердження Порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 05.07.2011 р. №103 //Офіційний вісник України. – 2011. – №59. – Ст. 2391

96. Про затвердження порядку прийняття в експлуатацію і проведення технічного обстеження індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, громадських будинків та будівель і споруд сільськогосподарського призначення I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. №79 //Офіційний вісник України. – 2015. – №39. – Ст. 1177.

97. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. №3425-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №39. – Ст. 384.

98. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>

99. Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.01.2013 р. №24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.lिकासoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=719687&menu=875752>

100. Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про правовий режим самочинного будівництва): Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-12>

101. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність органів і посадових осіб державної виконавчої служби та звернень учасників виконавчого провадження: Постанова Пленуму Верховного

суду України від 26.12.2003 р. №14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-03>

102. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14>

103. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992 р. №2482-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №36. – Ст. 525.

104. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII. //Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №2-3. – Ст. 12.

105. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. №3038-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №34. – Ст. 343.

106. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31.03.1995 р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>

107. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14/page>

108. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

109. Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.1995 р. №20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0020700-95>

110. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. №7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>

111. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. №2453-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №41-42, №43, №44-45. – Ст. 529.

112. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. №776/97-ВР //Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №20. – Ст. 99.

113. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. //Офіційний вісник України. – 2006. – №32. – Ст. 2372.

114. Рішення Апеляційного суду Одеської області від 12.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25623900>

115. Рішення Апеляційного суду Одеської області від 30.03.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22505485>

116. Рішення Апеляційного суду Черкаської області від 11.05.2012 р. у справі №22-ц/2390/1396/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23902936>

117. Рішення Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 06.06.2008 р.у справі №2-п-278/2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5539135>

118. Рішення Богодухівського районного суду Харківської області від 14.01.2011 р. у справі №2004/2-84/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13532631>

119. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16149640>

120. Рішення Ворошиловського районного суду м. Донецька від 17.04.2012 р. у справі №2/508/1023/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23862336>

121. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 07.04.2011 р. у справі №2-3064/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17555544>

122. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 20.05.2012 р. у справі №2603/3587/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27509184>

123. Рішення Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 11.04.2012 р. у справі №2/0808/960/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23753119>

124. Рішення Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу від 04.10.2007 р. у справі №2-2396/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3868548>

125. Рішення Казанківського районного суду Миколаївської області від 05.08.2013 р. у справі №478/1168/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33967182>

126. Рішення Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області від 24.12.2010 р. у справі №2о-88/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13249382>

127. Рішення Комінтернівського районного суду м. Харкова від 14.12.2007 р. у справі №2-5408/2007р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5164882>

128. Рішення Комсомольського районного суду м. Херсона від 21.10.2009 р. у справі №2-4989/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6651034>

129. Рішення Косівського районного суду Івано-Франківської області від 12.08.2008 р. у справі №2-1055/2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5645195>

130. Рішення Красноградського районного суду Харківської області від 01.07.2011 р. у справі №2021/2-477/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16902555>

131. Рішення Ленінського районного суду м. Харкова від 09.11.2012 р. у справі №2/2024/1719/12-2024/7027/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27343477>

132. Рішення Лисянського районного суду Черкаської області від 23.03.2012 р. у справі №2311/547/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22249238>

133. Рішення Миколаївського районного суду Львівської області від 03.09.2014 р. у справі №447/2323/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40481553>

134. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 10.03.2016 р. у справі №182/858/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56440008>;

135. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 27.10.2014 р. у справі №758/14871/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37721321>

136. Рішення Сватівського районного суду Луганської області від 09.01.2015 р. у справі №426/4857/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54236981>

137. Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 21.09.2015 р. у справі №308/5934/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51951749>

138. Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 17.11.2011 р. у справі №2-2704/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19328005>

139. Рішення Чуднівського районного суду Житомирської області від 05.09.2014 р. у справі №294/1250/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40438092>

140. Романюк Я.М. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування /Я.М. Романюк, О.Є. Бурлай //Вісник Верховного Суду України. – 2012. – №8. – С. 34-40.

141. Ромовська З.В. Проблеми захисту права власності фізичної особи /З.В. Ромовська //Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – 2 (15). –С. 5-10

142. Серегина О.Л. Иск о признании права собственности: дис. канд. юр. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право /О.Л. Серегина. – Волгоград, 2007. – 160 с.

143. Скворцов О.Ю. Вещные иски в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов. – Москва: Интел-Синтез, 1998. – 362 с.

144. Скворцов О.Ю. Иски о признании права собственности в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов //Юридический бюллетень предпринимателя. – М.: Интел-Синтез, 1998. – №9. – С. 3-27.

145. Скворцов О.Ю. Иски о признании права собственности в судебно-арбитражной практике /О.Ю. Скворцов //Юридический бюллетень предпринимателя. – М., 1998. – №5. – С. 3-36.

146. Скловский К.И. Применение гражданского законодательства о собственности и владении [Электронный ресурс]: Практические вопросы /К.И. Скловский: – М.: Статут, 2004. – 365 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/1290862/>

147. Слесарев В.Л. Экономические санкции в советском гражданском праве: автореферат дис. ... доктора юридических наук: 12.00.03 /В.Л. Слесарев. – Свердловск, 1990. – 34 с.

148. Сліпченко С.О. Дія норм цивільного законодавства про набувальну давність у часі /С.О. Сліпченко, В.А. Кройтор //Вісник Верховного Суду України. – 2009. – 7. – С. 34-39.

149. Совгиря О.В. Конституційне право України: Навч. посібник /О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.

150. Советское гражданское право: учебник /отв. ред. В.А. Рясенцев. – Москва: Юрид. лит. – Т. 1. – 1965. – 560 с.

151. Советское гражданское право: учебник. Ч.1. – 2-е изд., испр. и доп. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1982. – 414 с.

152. Советское гражданское право: Учебник: в 2-х т. /под ред. О.А. Красавчикова. – М.: Высш. шк. – Т. 1. – 3-е изд., испр. и доп. – 1985. – 544 с.

153. Стасюк Р. Цивільно-правові засоби захисту права власності /Р. Стасюк //Юридична Україна. – 2003. – 9. – С. 67-74.

154. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія /Р.О. Стефанчук. – Київ: КНТ, 2008. – 626 с.

155. Стоякин Г.Я. Меры защиты в советском гражданском праве: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право, семейное

право, гражданский процесс, международное частное право /Г.Я. Стоякин. – Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1973. – 21 с.

156. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности /Е.А. Суханов. – Москва: Юрид. лит., 1991. – 240 с.

157. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву /В.А. Тархов. – Саратов: СГУ, 1973. – 455 с.

158. Тархов В.А. Собственность и право собственности [Электронный ресурс] /В.А. Тархов, В.А. Рыбаков. – Издание 3-е, дополненное. – М.: «Юрист», 2007. – 130 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/76828/>

159. Теория юридического процесса /под общ.ред. В. М. Горшенева. – Х.: Вища шк., 1985. – 192 с.

160. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право /Г.П. Тимченко. – Х.: Б. в., 2002. – 203 с.

161. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 11.06.2012 р. у справі №22-ц/0190/3577/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24666524>

162. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 14.05.2012 р. у справі №22-ц/0190/3483/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24180206>

163. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 24.04.2012 р. у справі №22ц-13861/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23741563>

164. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 26.06.2012 р. у справі №22-ц-3002/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25066729>

165. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 20.06.2012 р. у справі №22-ц/2690/9170-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26248450>

166. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 05.04.2012 р. у справі №2-227/2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23889764>

167. Ухвала Верховного Суду України від 21.11.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1206189>

168. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15731413>

169. Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12.01.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-06>

170. Халфина Р.О. Право личной собственности граждан в СССР /Р.О. Халфина. – Москва: Изд-во АН СССР, 1955. – 183 с.

171. Харитонов Є.О. Реалізація та захист суб'єктивних прав через призму класифікації правовідносин /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Актуальні проблеми політики. Вип. 13-14. – О.: Юрид. л-ра /голов.ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І Кормич, 2002. – С. 347-353.

172. Харитонов Є.О. Структура права власності та її вплив на концептуальні засади його захисту в сучасному цивільному праві України /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova //Новий Цивільний кодекс України: проблемні питання застосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Впровадження нового Цивільного кодексу в Україні» (14-15 лют. 2008 р., м. Київ). – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – С. 24-30.

173. Хопта С.Ф. Набувальна давність у контексті правозастосовної практики /С.Ф. Хопта, Д.Д. Луспенник //Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – №5. – С. 82-92.

174. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. /За ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
175. Цивільне право України: Підручник: у 2-х кн. /за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – Кн. 1. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 864 с.
176. Цивільне право України: у 2-х кн. /за ред.: О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – Кн. 2. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 784 с.
177. Цивільне право України: Частина перша /За ред. проф. Ч.Н. Азімова, доцентів С.Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. – Харків: Право, 2000. – 368 с.
178. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. /За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 520 с.
179. Цивільне право: підручник: у 2 т. /В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова та ін.; за ред. В.І. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
180. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за заг. ред.: Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. – Вид. 5-те, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 1208 с.
181. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої – Т. 1: Загальні положення: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців /Л. М. Баранова [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Колісник А.А., 2010. – 320 с.
182. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.
183. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар /за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Т. 5: Право власності та інші речові права: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій,

М-ва юстиції, науковців, фахівців /О.О. Банасько [та ін.]. – Х.: Страйд: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – 624 с.

184. Цивільний процесуальний кодекс України 18.03.2004 р. №1618-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №40-41, 42. – Ст. 492.

185. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты [Электронный ресурс] /Д.М. Чечот. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 72 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/229539/>

186. Чечот Д.М. Участники гражданского процесса /Д.М. Чечот. – Москва: Госюриздат, 1960. – 192 с.

187. Шовкова О.В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право /О.В. Шовкова. – Х.: Б. в., 2008. – 20 с.

188. Щодо накладення арешту на кошти боржників: Лист Департаменту державної виконавчої служби від 30.06.2006 р. №25-4/419/7 //Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0419323-06>

189. Щодо розгляду земельних спорів: Лист Верховного Суду України від 29.10.2008 р. №19-3767/0/8-08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v3767700-08>

190. Юрченко В.С. Охрана имущественных прав советских граждан /В.С. Юрченко. – Минск: Изд-во АН БССР, 1962. – 152 с.

191. Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: Навчальний посібник /О.С. Яворська. – К.: Атіка, 2008. – 256 с.